

T. C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRKLER TARAFINDAN FETHİNDEN MOĞOL
İSTİLÂSINA KADAR MALATYA**

Murat Zengin
(2501050109)

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın

İstanbul 2008

ÖZ

Türkler Tarafından Fethinden Moğol İstîlâsına Kadar Malatya adlı tez, Murat Zengin tarafından hazırlandı. Tez, Anadolu'ya Yapılan Selçuklu Akınları, Dânişmendliler Döneminde Malatya, Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde Malatya ve Moğol İstîlâsı Sırasında Malatya olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Tezde, Malatya'nın Türkler tarafından fethinden Moğol hâkimiyeti altına girdiği döneme kadarki siyâsî hayatını çalıştık. Siyâsî olaylara neden olan sosyal, ekonomik ve askerî olayları siyâsî hayatla ilişkilendirerek ele aldık. Tezi hazırlarken çalışılan dönemin kaynaklarını dikkatle inceledik. Bu inceleme sonunda birçok kaynaktaki bilginin benzer olduğunu gördüğümüzden, olayları bizzat gören veya görenden aktaran müelliflerin eserlerini kullandık. Dönemle ilgili olan araştırma eserleri ve ansiklopedi maddelerinden de geniş bir şekilde faydalandık.

ABSTRACT

The thesis titled Malatya from the conquest by Turks to Mongol invasion is written by Murat Zengin. This thesis is consist of 4 chapters as Seljuks invasion to Anatolia, Malatya at Danishmendids era, Malatya at Turkish Seljuks Era and Malatya during the Mongol invasion.

We introduced the political life of Malatya from the conquest by Turks to the era of Mogul's domination. We discussed the political life with related to the social, economical and military events as the reasons of political events. As preparing this thesis, we checked the sources carefully. At the end of this careful study, since we saw that the most of the information is similar we used the books/articles of him who saw the events and who transferred from him seen the events. Furthermore, we used the research articles/ books and the items of encyclopaedias overall.

ÖNSÖZ

Orta Çağ İslâm dünyası için önemli bir yer olan Malatya şehrinin Türkler tarafından nasıl fethedildiği ve şehrin fethedilmesinden sonra şehirde ne gibi değişikliklerin meydana geldiği konusu geniş bir şekilde ele alınması gereken bir konudur. Malatya, tarih boyunca ticaret yollarının geçiş noktası üzerinde yer almıştır. Kalabalık orduların rahat hareket etmelerine imkân sağlayan vadi tabanlarına sahip olması özelliğiyle şehir uzun bir süre askerî bir üs olarak kullanılmıştır. Şehrin bu özelliği, hâkimiyet mücadelelerini de beraberinde getirmiştir. Bugüne kadar, Malatya tarihi ile ilgili çalışmalar ağırlıklı olarak genel bir tarih çalışması şeklinde olmuştur. Doğrudan şehirdeki Türk hâkimiyetini, başlangıcından Moğol istilâsına kadar konu alan hususî bir çalışma yapılmamıştır. Bu boşluğu doldurabilmek ümidiyle “Türkler Tarafından Fethinden Moğol İstilâsına Kadar Malatya” başlıklı bir çalışma yapmayı uygun gördük.

Tezimizde Anadolu’ya yapılan Selçuklu akınlarından başlamak üzere Malatya şehri ve bu şehrin etrafında meydana gelen siyasî ve askerî olaylar ele alınmıştır. Bu yönüyle bakıldığında tezimiz bir Malatya siyasi tarihi özelliğindedir. Bu arada kaynaklara intikal edecek kadar mühim olan sosyal ve ekonomik olaylara da temas edilmiştir. Tez; çalışmada başvuru kaynakların tanıtımının yapıldığı Kaynaklar ve Malatya’nın Türkler tarafından fethinden önceki tarihini özet olarak ele alan Giriş’ten sonra dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde; Anadolu’ya yapılan Selçuklu akınları ve Malatya’nın ilk kez Türkler tarafından kuşatılması, ikinci bölümde; Dânişmendliler döneminde Malatya ve şehrin fethi, üçüncü bölümde; Türkiye Selçuklu Devleti döneminde Malatya ve son bölümde; Moğol istilâsı ve şehrin Moğol hâkimiyetine girişi incelendi. Sözcüklerin yazımında imlâ birliğinin sağlanması için Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nin yazım kuralları esas alındı.

Tezimi hazırlarken, bana her türlü manevî desteği veren eşim Reyhan’a, kıymetli büyüğüm ve meslektaşım Filiz Bozok’a, kaynakların temininde desteğini gördüğüm Arş. Gör. Dr. Cihan Piyadeoğlu’na, metnin düzeltilmesinde bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Muharrem Kesik’e ve Dr. Casim Avcı’ya; tavsiyeleriyle beni yönlendirip böyle bir tezin ortaya çıkmasını sağlayan danışmanım Prof. Dr.

Abdülkerim Özaydın'a teşekkür ederim. Ayrıca İSAM Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim.

İstanbul 2008

Murat Zengin

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	xI
KAYNAKLAR	xIII
A- ARAPÇA KAYNAKLAR.....	xIII
B- FARŞA KAYNAKLAR.....	xIV
C- ERMENÎ KAYNAKLARI.....	xVI
D- SÜRYANÎ KAYNAKLARI.....	xVI
E- BİZANS KAYNAKLARI.....	xVII
F- ARAŞTIRMA ESERLERİ.....	xVIII
GİRİŞ	1
A- Türkler Tarafından Fethine Kadar Malatya.....	1

İ.BÖLÜM

ANADOLU'YA YAPILAN SELÇUKLU AKINLARI ve MALATYA'NIN TÜRKLER TARAFINDAN İLK KEZ KUŞATILMASI

A- ANADOLU'YA YAPILAN SELÇUKLU AKINLARI.....	11
1- Çağrı Bey'in 1015 Anadolu Akımı.....	11
2- Tuğrul Bey Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar.....	12
a) Dinar Bey'in Malatya Kuşatması.....	17
3- Alp Arslan Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar.....	19
a) Ani'nin Fethi.....	19
b) Afşin'in Malatya Kuşatması.....	19
c) Selçuklu Komutanlarının 461/ 1068 Yılında Anadolu'ya Yaptıkları Akınlar ve Malazgirt Savaşı.....	21

II. BÖLÜM

DÂNİŞMENDLİLER DÖNEMİNDE MALATYA

A- MALATYA’NIN TÜRKLER TARAFINDAN FETHİ.....	26
1- Dânişmendli Gümüştigin Gazî’nin Malatya’yı Kuşatması ve Antakya Prinkepsi Bohemund’un Esir Edilişi	26
2- Malatya’nın Gümüştigin Gazî Tarafından Fethi (18 Eylül 1102).....	28
B- EMÎR GAZÎ DÖNEMİNDE MALATYA (518- 529/ 1124- 1134).....	30
C- EMÎR GAZÎ’NİN ÖLÜMÜNDEN SONRA MALATYA.....	34
1- Melik Muhammed Döneminde Malatya.....	34
2- Aynüddeve’ nin Malatya Hâkimiyeti	35
a) Sultan I. Mesud’un 1143 Malatya Kuşatması.....	36
b) Sultan I. Mesud’un 1144 Malatya Kuşatması.....	37
c) Aynüddeve- II. Joscelin Münasebetleri	38
d) Aynüddeve’ nin Ölümü ve Sultan I. Mesud’un 1152 Malatya Kuşatması.....	39

III. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİNDE MALATYA

A- TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ’NİN KURULUŞU ve I. KILIÇ ARSLAN’IN İKTİDARINA KADAR OLAN GENEL DURUM.....	42
B- I. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (485- 501/ 1093- 1107).....	45
1- I. Haçlı Seferi ve Kılıçarslan’ın Haçlılarla Mücadelesi	45
2- I. Kılıç Arslan’ın 491/ 1097 Malatya Kuşatması	47
3- I. Kılıç Arslan’ın Malatya’yı Zaptı (2 Eylül 1106).....	49
4- I. Kılıç Arslan’ın Ölümünden Sonra Malatya.....	50
a) I. Kılıç Arslan- Muhammed Tapar Mücadelesi ve I. Kılıç Arslan’ın Ölümü	50
b) Ayşe Hatun ve Tuğrul Arslan’ın Malatya Hâkimiyetleri	51
C- SULTAN II. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİNDE (550- 588/ 1155- 1192) MALATYA.....	54
1-II. Kılıç Arslan- Dânişmendli Münasebetleri	55
a) II. Kılıç Arslan- Yağıbasan Mücadelesi.....	55

b) Malatya Hâkimi Zülkarneyn'in Ölümü (1162) ve Muhammed'in Birinci Malatya Hâkimiyeti.....	58
c) II. Kılıç Arslan'ın 568/ 1172 Malatya Kuşatması.....	59
d) Muhammed'in İkinci Malatya Hâkimiyeti	60
e) II. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı Ele Geçirmesi (574/ 1178).....	61
2- II. Kılıç Arslan'ın Ölümüne Kadar (588/ 1192) Malatya	63
a) II. Kılıç Arslan'ın Malatya Surlarını Tahkim Ettirmesi.....	63
b) Sultan II. Kılıç Arslan'ın Ülkesini Çocukları Arasında Paylaşması ve Muizzeddin Kayserşah'ın Malatya Hâkimiyeti	64
D- I. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV'İN İLK SALTANATI (588- 593/ 1192- 1196) DÖNEMİNDE MALATYA.....	65
1- I. Gıyâseddin Keyhüsrev- II. Rükneddin Süleymanşah Münasebetleri.....	65
2- I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Malatya Hâkimi Muizzeddin Kayserşah'ın Yanına Gitmesi	66
E- II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH DÖNEMİNDE (593- 601/ 1196- 1204) MALATYA.....	67
1- II. Rükneddin Süleymanşah'ın Malatya'yı Muizzeddin Kayserşah'tan Alması.....	67
F- I. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV'İN İKİNCİ SALTANATI DÖNEMİNDE (601- 608/ 1204- 1211) MALATYA.....	68
1- I. İzzeddin Keykâvus'un Malatya Melikliği	69
G- I. İZZEDDİN KEYKÂVUS DÖNEMİNDE (608- 617/ 1211- 1220) MALATYA.....	69
1- I. İzzeddin Keykâvus- I. Alâaddin Keykubad Mücadelesi ve Hüsameddin Yusuf'un Malatya'ya Atanması	69
2- I. İzzeddin Keykâvus'un I. Alâaddin Keykubad'ı Malatya'da Hapsedişi	71
H- I. ALÂADDİN KEYKUBAD DÖNEMİNDE (617- 635/ 1220- 1237) MALATYA.....	72
1- Alâaddin Keykubad'ın Hapsedildiği Malatya'dan Çıkarılarak Devletin Başına Geçmesi.....	72
2- I. Alâaddin Keykubad'ın Hısn-ı Keyfa Artukluları Üzerine Seferi ve Malatya Subaşı Eseddin Kondistabl'in Sefere Katılması.....	73

I- II. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİNDE (635- 644/ 1237- 1246)	
MALATYA.....	74
1- Malatya Subaşı Seyfûddeve Ertokuş'un Harizm Askerlerini Takibe Memur Edilmesi	74
2- Zahîreddin Mansûr Tercüman'ın Harizm Askerleri Üzerine Sevk edilmesi	75
3- Babâiler İsyanı ve Malatya Subaşı Muzaffereddin Alişîr'in İsyanı Bastırmakla Görevlendirilmesi.....	75
IV. BÖLÜM	
MOĞOL İSTİLÂSİ SIRASINDA MALATYA	
A- ANADOLU İSTİLÂSINDAN ÖNCE KAFKASYA'DA MOĞOL HÂKİMİYETİ.....	77
B- ANADOLU'NUN MOĞOLLAR TARAFINDAN İSTİLÂSİ ve KÖSEDAĞ SAVAŞI.....	78
C- MALATYA'NIN MOĞOLLAR TARAFINDAN İŞGAL EDİLMESİ.....	79
SONUÇ	81
BİBLİYOGRAFYA	83

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser.
a.g.m.	:Adı geçen makale.
a. mlf.	:Aynı müellif.
a. y.	:Aynı yer.
b.	:Bin, İbn.
bkz.	:Bakınız.
b.y.	:Basım yeri yok.
C.	:Cilt.
Çev.	:Çeviren.
DGBİT.	:Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi.
DİA.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
EI ²	:Encyclopaedia of Islam (Second Edition)
H.	:Hicrî.
Haz.	:Hazırlayan.
İA.	:İslâm Ansiklopedisi.
İng.	:İngilizce.
İÜEF.	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
İSAR.	:İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı.
Krş.	:Karşılaştırın
MEB.	:Millî Eğitim Bakanlığı.
M.Ö.	:Milattan önce.
M.S.	:Milattan sonra.
Nşr.	:Neşreden.
op. cit.	:Adı geçen eser/ yer.
ö./öl.	:Ölümü.
s.	:Sayfa.
sa.	:Sayı.
SAD.	:Selçuklu Araştırmaları Dergisi.
TED.	:Tarih Enstitüsü Dergisi.

Trc.	:Tercüme, tercüme eden.
TTK.	:Türk Tarih Kurumu.
t.y.	:Basım tarihi yok
vd.	:Ve devamı.
Vol.	:Volume/Cilt.
Yay.	:Yayınlayan, yayınları.

KAYNAKLAR

A- ARAPÇA KAYNAKLAR

Tezimizi hazırlarken yararlandığımız kaynaklar arasında Arapça kaynaklar önemli bir yer tutmaktadır. Başlangıcından itibaren Malatya'ya yönelik İslâm fetihleri hakkında geniş bilgi veren Belâzürî (ö. 279/ 892)'nin *Fütûhu'l-büldân*¹ adlı eseri bunların başında gelmektedir. Tezimizin giriş bölümünde Malatya hakkında genel bilgiler verirken faydalandığımız bu eser, Mustafa Fayda tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayımlanmıştır.

İbnü'l- Kalânîsi² (ö. 555/ 1160)'nin *Târîhu Dımaşk*³ adlı eseri, Sultan I. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı zaptı ve akabinde meydana gelen olaylar hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Eser, Süheyl Zekkâr tarafından neşr edilmiştir.

Azîmî⁴ (ö. 556/ 1161)'nin *Vekâyinâmesi*⁵, önemli Arap kaynaklarından biridir. Olayların kronolojik olarak sıralandığı bu eserden Malatya'nın Dânişmendliler tarafından fethi, Sultan Mesud'un Malatya kuşatmaları gibi bilgiler alınmıştır. Eserin Selçuklularla ilgili kısımları Ali Sevim tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

İbnü'l- Ezrak⁶ (ö. 577/ 1181'den sonra)'ın *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid*⁷ adlı eserinden tezimizin Selçuklu- Artuklu münasebetleri kısmına değinirken yararlandık. Eserin Artuklularla ilgili kısmı Ahmet Savran tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Hüseynî (ö. 590/ 1194)'nin *Ahbârü'd- devleti's- Selcûkiyye*⁸ adlı eseri de tezimizin kaynakları arasında yer almaktadır. Anadolu'ya yapılan Selçuklu akınları

¹ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, Çev. Mustafa Fayda, Ankara 2002.

² Hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Kalânîsi", *DİA*, XXI, 99- 100; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih- Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR, İstanbul 1998, s. 113.

³ İbnü'l- Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk*, Nşr. Süheyl Zekkâr, Dımaşk 1403.

⁴ Hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Sevim, "Azîmî", *DİA*, IV, 430- 431.

⁵ Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44)*, Nşr ve Trc. Ali Sevim, TTK., Ankara 2006.

⁶ Hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Savran, "İbnü'l- Ezrak el- Fârikî", *DİA*, XXI, 34- 35.

⁷ İbnü'l- Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, Çev. Ahmet Savran, Erzurum 1992.

ve Malazgirt Savaşı hakkında bilgi verirken bu eserden faydalandık. Eser, Necati Lugal tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Yâkût el- Hamevî (ö. 626/ 1229)'nin *Mucemû'l- büldan*⁹ adlı eserinden tezimizin giriş bölümünü yazarken faydalandık. Eser, Ebû Cafer el- Mansûr'un Malatya'da yaptığı imar faaliyetleri hakkında bilgiler içermektedir.

İbnü'l Esîr¹⁰ (ö. 630/ 1233)'in *el- Kâmil fi't- târîh*¹¹ adlı 12 ciltlik genel tarih eseri, Malatya tarihi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Eser, Carolus Johannes Tornberg tarafından yayımlanmış, Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

İbnü'l- Adîm¹² (ö. 660/ 1262)'in *Bugyetü't-taleb fi târîhi Haleb*¹³ adlı biyografik eserinden Alp Arslan'ın Anadolu'daki faaliyetleri hakkında bilgi verirken faydalandık. Eser, Ali Sevim tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

B- FARŞÇA KAYNAKLAR

Râvendî¹⁴ (ö.603/ 1207)'nin *Râhatü's- sudûr ve âyetü's- sürûr*¹⁵ adlı eserinden Anadolu'ya yapılan Selçuklu akınları hakkında bilgi verirken faydalandık. Eser, Ahmet Ateş tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Alâaddin Ata Melik Cüveynî¹⁶ (ö. 681/ 1283)'nin *Târîh-i Cihângüşâ*¹⁷ adlı Moğol tarihi için kapsamlı eseri, tezimizle ilgili bilgiler vermemekle birlikte Moğolların Anadolu istilâsı ve istilâyı yöneten komutanları hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan bilgiler ihtiva etmektedir. Eser, Mürsel Öztürk tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

⁸ Hüseyinî, **Ahbârü'd- devleti's- Seldûkiyye**, Trc. Necati Lugal, TTK., Ankara 1999.

⁹ Yâkût el- Hamevî, **Mucemû'l- büldan**, Beyrut 1374, C. V.

¹⁰ Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "el- Kâmil", **DİA**, XXIV, 281-283.

¹¹ İbnü'l- Esîr, **el-Kâmil fi't-târîh**, Çev. Abdülkerim Özaydın- Ahmet Ağırakça, İstanbul 1987.

¹² Hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Sevim, "İbnü'l- Adîm", **DİA**, XX, 478- 479.

¹³ İbnü'l- Adîm, **Bugyetü't- taleb fi târîh-i Haleb**, Çev. Ali Sevim, Biyografilerle Selçuklular Tarihi, TTK., Ankara 1989.

¹⁴ Hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Râvendî, Muhammed b. Ali", **DİA**, XXXIV, 471- 472.

¹⁵ Râvendî, **Rahatü's- sudûr ve âyetü's- sürûr**, Çev. Ahmet Ateş, Ankara 1957.

¹⁶ Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Orhan Bilgin, "Cüveynî, Atâ Melik", **DİA**, VIII, 140-141.

¹⁷ Alâaddin Ata Melik Cüveynî, **Târîh-i Cihângüşâ**, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1999.

Anadolu Tarihi için önemli Farsça kaynaklardan biri de hiç şüphesiz İbn Bîbî¹⁸ (ö.684/ 1285)'nin *el- Evâmirü'l- 'Alâiyye fi'l- umûri'l- 'Alâiyye*'sidir¹⁹. Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e takdim edilen eser, Malatya tarihi açısından orijinal bilgiler içermektedir. Özellikle Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, II. Rükneddin Süleymanşah, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad dönemleri Malatya tarihi; Moğol istîlâsı sırasında Anadolu'nun durumu hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan bilgiler ihtiva etmesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu nedenle eserden geniş bir şekilde faydalanmaya çalıştık. Eser, Mürsel Öztürk tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve iki cilt olarak yayımlanmıştır.

Reşideddin Fazlullah (ö. 718/ 1318)'ın *Câmiu't- tevârih*²⁰ adlı eseri faydalandığımız önemli kaynaklardandır. Emir Artuk'un Anadolu faaliyetleri ve Malatya civarında yaptığı akınlar hakkında bilgiler içermektedir. Eserin Selçuklularla ilgili kısmı, Ahmet Ateş tarafından yayımlanmıştır.

Kerimüddin Mahmud Aksarayî²¹ (ö. 733/ 1333)'nin *Müsâmeretü'l- ahbâr*²² adlı eseri de tezimiz için önemli bilgiler içermektedir. Eser, Mürsel Öztürk tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Hamdullah Müstevfî (ö. 751/ 1350)'nin *Târîh-i Güzîde*²³ adlı eseri de yararlandığımız kaynaklar arasındadır. Müellif, eserinde tarihi olayları özet halinde zikretmiştir.

Kadı Ahmed Gaffârî (ö.975/ 1567)'nin *Târîh-i Cihân- ârâ*²⁴ adlı eserinden I. İzzeddin Keykâvus- I. Alâeddin Keykubad mücadelesi hakkında bilgi verirken yararlandık. Eser, Mücteba Minovî tarafından neşr edilmiştir.

¹⁸ Hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "İbn Bîbî", **DİA**, XIX, 379- 382.

¹⁹ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- 'Alâiyye fi'l- umûri'l- 'Alâiyye*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1997.

²⁰ Reşideddin Fazlullah, *Câmiu't- tevârih*, Yay. Ahmet Ateş, Ankara, 1999.

²¹ Hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Aka, "Aksarayî, Kerimüddin", **DİA**, II, 293.

²² Aksarayî, *Müsâmeretü'l- ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK., Ankara 2000.

²³ Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, Tahran 1332.

²⁴ Kadı Ahmed Gaffârî, *Târîh-i Cihân- ârâ*, Nşr. Mücteba Minovî, Tahran 1343.

C- ERMENİ KAYNAKLARI

Urfalı Mateos²⁵, un *Vekayinâme*²⁶ adlı eseri, geniş bir şekilde yararlandığımız eserlerdendir. Müellifin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Eser, 952- 1136 yılları arasında meydana gelen olayları içermektedir. Haçlılarla Türkler arasındaki olayların geniş bir şekilde anlatıldığı eserden Malatya'nın Haçlı Seferleri sırasındaki durumu konusunda yararlanılmıştır. Eser, Hrant D. Andreasyan tarafından *Urfalı Mateos Vekayi- Nâmesi (952- 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136- 1162)* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

Urfalı Mateos'un bu eserine, öğrencisi olan Papaz Grigor (ö. ?) tarafından bir Zeyl yazılmıştır. Bu Zeyl'de 1136'dan 1162'ye kadar gelen olaylar anlatılmıştır. Sultan Mesud'un Malatya kuşatmaları ve akabinde meydana gelen olaylar hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Vardan Vardapet'in *Cihan Tarihi*²⁷ adlı eseri özellikle Anadolu'ya yapılan Selçuklu akınları ve Moğol istilâsı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Eser, Hrant D. Andreasyan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Başkumandan Simbat'ın *Vekayinâme*²⁸ sinden Anadolu'ya yapılan Selçuklu akınları ve Moğol istilâsı bölümlerini yazarken faydalandık.

D- SÜRYANÎ KAYNAKLARI

Süryanî kaynakları arasında en önemlisi olup Malatya tarihi hakkında en fazla bilgi veren eser Süryanî Mihail'in *Vekayinâme*²⁹ sidir. Eserde, başlangıçtan 1195 yılına kadar gelen olaylar anlatılmaktadır. Müellif Malatya'da ikamet ettiği için şehirde meydana gelen olayları bizzat görmüştür. Olayları anlatırken tarafsız bir

²⁵ Hakkında geniş bilgi için bkz. Hrant D. Andreasyan, "Türk Tarihi'ne Ait Ermeni Kaynakları", *Tarih Dergisi*, C. I, İstanbul 1949- 1950, sa. 1, s. 102- 108.

²⁶ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952- 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136- 1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK., Ankara 2000.

²⁷ Hrant D. Andreasyan, "Türk Fütühatı Tarihi", *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul 1937, C. I, sa. 2, s. 154- 244.

²⁸ Başkumandan Simbat, *Vekayiname (951- 1334)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK., yayımlanmamış nüsha.

²⁹ Süryanî Mihail, *Vekâyi- nâme*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK., yayımlanmamış nüsha, 1944.

tutum sergilemiş ve olumsuzlukları Tanrı'nın kullarını cezalandırması şeklinde açıklamıştır. Eserde, diğer kaynaklarda olmayan birçok bilgi yer almaktadır. Selçuklu komutanlarından Dinar Bey'in Malatya'yı kuşatması bilgisi ilk olarak bu eserde geçmektedir. Ayrıca Afşin ve diğer Selçuklu komutanlarının Anadolu akınları hakkında da geniş bilgiler bulunmaktadır. Özellikle 1058- 1195 yılları arası Malatya tarihi için tatmin edecek kadar bilginin bulunduğu bir kaynaktır. Eser, Hrant D. Andreasyan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir³⁰.

Süryanî kaynaklarından bir diğeri ise Bar Hebraeus olarak da bilinen Ebu'l-Ferec İbnü'l- İbrî³¹ (ö. 1286)'nin *Vekâyinâme*³² adlı eseridir. Eser, 1195 yılına kadar Süryanî Mihail'in Vekayinâmesi'nin tekrarı niteliğindedir. Bu sebeple eserden, özellikle 1195 yılından sonraki gelişmeleri anlatırken yararlanılmıştır. Eser, Ömer Rıza Doğrul tarafından *Abû'l- Farac Tarihi* adıyla iki cilt halinde Türkçe'ye çevrilmiştir. Aynı müellife ait olan *Târîhu muhtasari'd- düvel*³³ adlı eser de Malatya hakkında bilgiler içermektedir. Moğolların Malatya'yı hangi tarihte ve nasıl işgal ettiklerine dair bilgiler bunlar arasındadır. Eserin Türkçe'ye çevirisi Şerafettin Yaltkaya tarafından yapılmıştır. Müellif, tezimizde Bar Hebraeus olarak geçmektedir.

E- BİZANS KAYNAKLARI

Tezimiz açısından önemli bir yere sahip olan kaynaklar arasında Bizans kaynakları da bulunmaktadır. Mikhail Psellos (ö. 1078 ?)'un *Khronographia*³⁴ sından tezimizin birinci bölümünde değindiğimiz Malazgirt Savaşı hakkında bilgi verirken faydalandık. Eser, Işın Demirkent tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Anna Komnena (ö. 1153 ?)'nın *Alexiad*³⁵ adlı eserinden Türkiye Selçuklularının Bizans'la ilişkilerini tespit ederken faydalandık. Konumuz hakkında geniş bilgi içermemekle birlikte I. Kılıç Arslan'ın ve Dânişmendlilerin Haçlılarla

³⁰ Eserin Türkçe çevirisi, TTK. Kitaplığında bulunmaktadır.

³¹ Hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l- İbrî", *DİA*, XXI, 92- 94.

³² Bar Hebraeus, *Abû'l- Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK., Ankara 1999, I- II.

³³ İbnü'l- İbrî, *Târîh-i muhtasari'd- düvel*, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, İstanbul 1941.

³⁴ Mikhail Psellos, *Khronographia*, Çev. Işın Demirkent, TTK., Ankara 2002.

³⁵ Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1996.

yaptıkları mücadeleler ve I. Kılıç Arslan'ın 1097 Malatya kuşatması hakkında bilgi vermektedir. Eser, Bilge Umar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Kinnamos (ö. 1185'den sonra)'un *Tarih*'i de yararlandığımız kaynaklar arasında olup *Ioannes Kinnamos'un Historiası (1118- 1176)*³⁶ adıyla Işın Demirkent tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Niketas Khoniates (ö. 1213)'in *Historia*³⁷ adlı eseri yararlandığımız bir başka Bizans kaynağıdır. Doğrudan Malatya hakkında bilgi vermemekle birlikte Sultan Mesud'un faaliyetlerinden bahsetmektedir. Eser, Fikret Işıltan tarafından *Niketas Khoniates Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

F- ARAŞTIRMA ESERLERİ

Tezimizi hazırlarken araştırma eserlerinden de faydalandık. Osman Turan'ın Türkiye Selçuklu Devleti tarihi için son derece önemli olan *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, tezimizi hazırlarken sıkça başvurduğumuz eserlerden biridir. Eser, tezimizde *Türkiye*³⁸ olarak kısaltılmıştır. Yine C. Cahen'in *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*³⁹ adlı eseri çalışmamız boyunca yararlandığımız önemli bir araştırma eseridir. Orhan Tuğluca'nın *Malatya Siyâsi Tarihi*, Muharrem Kesik'in *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi*⁴⁰ ve Selim Kaya'nın *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*⁴¹ adlı çalışmaları da başvurduğumuz önemli araştırma eserleri arasında yer almaktadır.

Besim Darkot'un İslâm Ansiklopedisi'ndeki *Malatya Maddesi*, E. Honigmann'ın *Encyclopaedia of Islam (Second Edition)*'daki *Malatya Maddesi*,

³⁶ Işın Demirkent, **Ioannes Kinnamos'un Historiası (1118- 1176)**, Çev. Işın Demirkent, TTK., Ankara 2001.

³⁷ Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995.

³⁸ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul 1971.

³⁹ C. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000.

⁴⁰ Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116- 1155)**, TTK., Ankara 2003.

⁴¹ Selim Kaya, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, TTK., Ankara 2006.

Mükrimin Halil Yinanç'ın İslâm Andiklopedisi'ndeki *Dânişmendliler* Maddesi, I. Melikoff'un Encyclopaedia of Islam (Second Edition)'daki *Danishmendids* Maddesi ile Abdülkerim Özaydın'ın Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ndeki *Dânişmendliler* Maddesi tezimizi hazırlarken yararlandığımız çalışmalar arasında yer alır.

GİRİŞ

A- Türkler Tarafından Fethine Kadar Malatya

Malatya, Anadolu Yarımadası'nın Fırat Nehri ile sınırlanan Doğu kısmında yer alır¹. Bölge, Anadolu'nun güney sahilini takip ederek gelen Toros Dağları'nın Kuzeydoğu uzantısının son bulduğu yerdedir. Doğusunda, Elazığ ve Diyarbakır; kuzeyinde Erzincan ve Sivas; batısında Kayseri ve güneyinde de Adıyaman ve Maraş şehirleri yer almaktadır. Yeryüzü şekilleri itibarıyla oldukça düz bir ovaya sahiptir. Bu yönüyle de her dönem verimli bir bölge olmuştur. Malatya Ovası'nın hemen güneyinde Bey Dağları yer alır. Bölge, Bey Dağları ile güneye bağlanır. Şehrin kuzeyi, Fırat Nehri'yle çevrili olduğu için bölgede görülen ilk yerleşmeler şehrin kuzey kısmında olmuştur. İklim özellikleri itibarıyla tipik bir karasal iklim özelliğine sahiptir. Yazları sıcak ve kurak, kışları sert ve kar yağışlıdır. Yeryüzü seviyesinden yüksekliği 910- 950 m'dir. Yeryüzü şekilleri ile ikliminin müsait olması, verimli ve harekete imkan sağlayan bir ovaya sahip olması, bölgenin tarih boyunca geçiş güzergâhı olarak tercih edilmesine neden olmuştur².

Malatya şehrine tarih boyunca farklı isimler verilmiştir. Şehrin bilinen ilk adı Melita şeklindedir. Kayseri yakınlarında bulunan Kültepe Höyüğü'nde yapılan kazılarda ortaya çıkan çivi yazısıyla yazılmış belgelerde, şehrin adı bu şekilde geçmektedir³. Hitit kaynaklarında ise şehrin adı meyve bahçesi ve bal anlamlarına gelen Maldiya şeklindedir. Asurlar devrinde şehre Meliddu, Melide şeklinde iki farklı isim verilmiştir. Urartu kaynaklarında ise şehre Melitea ve Milidya adları verilmiştir. Romalılar şehre Melita ve Melitene adlarını vermiş, Romalıların devamı olan ve şehri uzun süre hâkimiyetleri altına tutmayı başaran Bizanslılar yaygın olarak Melitene ismini kullanmışlardır. Araplar şehri ele geçirdikten sonra şehre

¹ Ekrem Yalçınkaya, **Muhtasar Malatya Tarih ve Coğrafyası**, İstanbul 1940, s. 4.

² W. M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1960, s. 47; Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, TTK., Ankara 2001, s. 5- 10- 12; Besim Darkot, "Malatya", **İA**, VII, 225- 229; Gökür Gögebakan, "Malatya", **DİA**, XXVII, 468- 473.

³ Mevlüt Oğuz, **Başlangıcından Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi (M.Ö. 5500- M.S. 1516)**, İstanbul 1985, s. 5.

Malatya adını vermişlerdir. Türkler şehre hâkim olduktan sonra, Araplar tarafından kullanılan şekli devam ettirmişler ve şehrin adı bu güne kadar bu şekilde gelmiştir⁴.

Malatya şehrindeki ilk yerleşmeler bugünkü yerden farklı olarak şehrin kuzeyinde ve Fırat Nehri'nin kollarının suladığı yer olan Arslantepe'de görülmüştür⁵. Arslantepe, bugünkü yerleşim yerinin yaklaşık 6 km. kuzeyinde bulunur. Arslantepe Höyüğü'nde yapılan kazılar bölgedeki ilk yerleşmelerin burada olduğu sonucunu ortaya koyar. Höyükte, M.Ö 3600- 3500 yılları arasına tekabül eden bir tapınak ve binlerce mühür ve M.Ö. 3300- 3000 yılları arası döneme tekabül eden kerpiç bir saray bulunmuştur⁶. Arslantepe'de ortaya çıkan bulgularla Anadolu'nun diğer höyüklerinde ortaya çıkan bulgular arasındaki benzerlikler bölgenin önemli bir ticarî geçiş noktası olduğunu gösterir.

Malatya şehri, M.Ö. 1950 ile 1650 yılları arasında Proto Hitit yani Hitit öncesi kabul edilen Kuşarra Krallığı'nın hâkimiyeti altında kaldı. Şehir, bu dönemde Meliddu Devleti'nin başkenti oldu⁷. Proto Hititlerden sonra şehre, Hititler hâkim oldular. Hitit hâkimiyeti M.Ö. 1650- 1090 yılları arasında devam etti. M.Ö. 1090'da şehir Kargamış Krallığı tarafından ele geçirildi. Mezopotamya'da büyük bir imparatorluk kurmuş olan Asurların, kuzey yönündeki yayılmacı politikaları sonucu Anadolu sürekli olarak Asurlar tarafından saldırıya maruz kaldı. Asur Kralı III. Salmanasar, Anadolu'ya üç sefer düzenledi ve üçüncü seferi sonunda M.Ö. 835'te Malatya'yı ele geçirerek bura hâkimi Kargamış Kralı Lalli'yi vergiye bağlayarak şehre hâkim oldu⁸. Asurlar'dan sonra Malatya'yı Urartular ele geçirdiler. Urartu Kralı İspuini ile oğlu Menuas dönemlerinde Malatya bir süre Urartu hâkimiyetine girmiş; fakat Asur Kralı III. Tiglatpleser (M.Ö. 745- 727)'in tahta tahta geçişiyle bu hâkimiyet kısa sürmüştür. Zira Tiglatpleser, Asur Devleti'nin bir cihan devleti yapma siyasetini takip ettiğinden kendisinin krallığından önce kaybedilen Anadolu'yu tekrar ele geçirdi. Malatya da tekrar Asur hâkimiyeti altına girdi. Med Kralı Kiyaskar, M.Ö. 612'de Asur Devleti'nin başkenti olan Ninova'ya bir sefer düzenlemiş ve sefer sonunda Asur Devleti'ni ortadan

⁴ Malatya sözcüğünün anlamı ve kullanım biçimleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ramsay, **a.g.e.**, s. 347; Mevlüt Oğuz, **a.g.e.**, s. 6.

⁵ E. Honigmann, "Malatya", **EI**², VI, 230- 231.

⁶ Göknur Göğebakan, "Malatya", **DİA**, XXVII, 468- 473.

⁷ Göknur Göğebakan, "Malatya", **DİA**, XXVII, 468- 473.

⁸ Mevlüt Oğuz, **a.g.e.**, s. 25; Besim Darkot, "Malatya", **İA**, VII, 225- 229.

kaldırmıştır. Asurların yıkılmasından sonra, Mezopotamya ve Anadolu Medlerin hâkimiyeti altına girdi. Dolayısıyla Malatya da Med hâkimiyeti altına girmiş oldu.

Medlerden sonra Anadolu'da Persler hâkimiyet kurdular. Pers Kralı Kirus, Lidya Kralı Krizus'u M.Ö. 585'te yenerek Anadolu'nun tamamına hâkim oldu. Malatya bu kez Pers hâkimiyeti altına girdi. Pers Kralı I. Daryus (M.Ö. 522- 485), ülkesini 127 vilayetten oluşan 24 Satraplığa ayırmış, Malatya'yı da merkezi Kayseri olan Kapadokya Satraplığı'na bağlamıştır. Makedonya Kralı İskender'in Anadolu'yu M.Ö. 335'te ele geçirmesiyle birlikte Anadolu'daki Pers varlığı sona ermiş ve Malatya İskender'in hâkimiyeti altına girmiştir. İskender de Anadolu'da satraplıklar kurmuş ve her satrapın başına bir komutanını atamıştır. İskender'in M.Ö. 323'te ölümünden sonra Malatya, Kapadokya Satrapı Evmenos'un yönetimine geçmiştir. Evmenos'tan sonra ise Babil Satrapı Selefkos'un yönetimine geçmiştir. Selefkosların Malatya hâkimiyetleri sadece bir yıl sürmüş ve Kapadokya Satraplığı şehri tekrar ele geçirmiştir. Kapadokya Satraplığı'nın hâkimiyetinden sonra Malatya'ya M.Ö. 120'de Pontus Krallığı hâkim olmuştur. M.Ö. 30 yılına kadar devam eden Pontus hâkimiyetinden sonra şehir bir kez daha el değiştirerek Romalılara geçmiştir⁹.

Roma İmparatoru Tiberius (M.Ö. 42- M.S. 17), Kapadokya'yı doğrudan doğruya Roma İmparatorluğu'na bağlamıştır. Kapadokya'nın imparatorluğa bağlanmasıyla birlikte Malatya şehri de Romalıların hâkimiyetine girmiştir. Romalılar döneminde Arslantepe şehri önemini kaybetmiş ve yeni şehir bugünkü ovanın yaklaşık 10 km. kuzeydoğusunda kurulmuştur¹⁰. Romalılar Malatya'yı garnizon şehir olarak kullanmışlar ve imparatorluk sınırlarına doğudan yapılacak saldırıları önlemek üzere şehri tahkim etmişlerdir. Şehir Roma İmparatoru Titos (M.S. 79- M.S. 81) devrinde Fulminata Lejyonunun karargâhı olarak kullanılmıştır¹¹. İmparator Trajanos (M.S. 98- M.S. 117) zamanında ise büyüyerek bir şehir haline getirilmiştir. Şehirde bugün harabeleri görünen surlar bu imparator döneminde yapılmıştır. Roma imparatorları, Malatya şehrini doğu istikametine yapılacak seferler için bir askerî üs; doğudan imparatorluğa yapılacak taarruzları

⁹ Mevlüt Oğuz, **a.g.e.**, s. 38; Gökner Gögebakan, "Malatya", **DİA**, XXVII, 468- 473.

¹⁰ Mevlüt Oğuz, **a.g.e.**, s. 39; Gökner Gögebakan, "Malatya", **DİA**, XXVII, 468- 473.

¹¹ E. Honigmann, "Malatya", **EI**², VI, 230- 231; Besim Darkot, "Malatya", **İA**, VII, 225- 229.

önlemek için de bir set olarak kullanmışlardır. Şehrin coğrafi özelliği, şehrin uzun süre bu amaçlarla kullanılmasını gerektirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Doğu Roma ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmasından sonra¹² Malatya şehri Doğu Roma İmparatorluğu'na yani Bizans'a bağlanmıştır.

Malatya şehri Bizans döneminde de önemini korumaya devam etti. Özellikle Sâsânîlerle yapılan mücadelelerde şehir bir askerî üs olarak kullanılmaya devam etmiştir¹³. Bizans İmparatoru Anastasios (491- 518) döneminde Anadolu'da etkisini giderek şiddetlendiren Sâsânîlere karşı, Malatya'dan gönderilen birlikler sınırları güvenli hale getirdiler. Şehir Bizans'ın doğu sınırını teşkil ettiği için sürekli savaşlarla harap hale gelmişti. İmparator Anastasios, şehrin durumunu düzeltmek için bir dizi tedbir aldı ve ağır vergi yüklerini üçte bir oranında indirerek ihracatı yaygınlaştırdı. İmparator Justinianos (527- 565), aralıksız devam eden Sâsânî saldırılarını önlemek amacıyla 531 yılında Malatya şehrinin surlarını tamir ettirerek şehri korunaklı bir duruma getirdi¹⁴. Ayrıca Sâsânî hükümdarı Âdil Enûşîrvân (531- 579) ile Sâsânîlere yıllık vergi verme şartıyla bir barış antlaşması yaparak imparatorluğun doğu sınırlarını güvence altına aldı. Enûşîrvân, Bizans imparatorunun yıllık vergiyi ödemediği gerekçesiyle yapılan barışı bozdu ve 542 yılında Akdeniz'e kadar ilerleyerek Antakya'yı yaktı. Dönüşünde de Malatya şehrini yağmaladı.

Herekleios (610- 641) döneminde Bizans- Sâsânî mücadelesi şiddetini arttırmış ve Antakya, Dımaşk, Kudüs ve Mısır, Sâsânîler tarafından ele geçirilmiştir. Herekleios, giderek artan ve artık büyük toprak kayıplarına yol açan Sâsânî taarruzlarına karşı bazı reformlar yapmayı uygun gördü. Bu reformlardan olmak üzere Anadolu'da askerî eyaletler olan themaları kurdu. Kolordu anlamına gelen themaların başında bulunanlara Strategos adı veriliyordu¹⁵. Bu eyaletlerde sivil halk, Thema Strategosu'na bağlıydı. Malatya şehri, bu oluşturulan themalardan Kapadokya Theması'na bağlandı. Bu askerî eyaletlerin sistemli çalışmaları

¹² George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, TTK., Ankara 2006, s. 49; Işın Demirkent, "Bizans", **DİA**, VI, 230- 244; Mevlüt Oğuz, **a.g.e**, s. 40; Gökür Göğebakan, "Malatya", **DİA**, XXVII, 468- 473. ; Orhan Tuğluca, **Malatya Siyasi Tarihi**, Malatya 2006, s. 120.

¹³ Orhan Tuğluca, **a.g.e**, s. 120.

¹⁴ Ernst Honigmann, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, Trc. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s. 17.

¹⁵ Ostrogorsky, **a.g.e**, s. 90.

sonucunda Herekleios, 622 yılında Sâsânîleri Anadolu'dan çıkarmaya muvaffak olarak Bizans'ın doğu sınırlarını tekrar güvence altına aldı.

Bizans İmparatoru Herekleios'un iktidarı döneminde İslâm Devleti, hâkimiyetini Hicaz Yarımadası dışına yaymak için Bizans topraklarına saldırdı. İmparator Herekleios, İslâm ordularını 15/ 636 yılında Yermûk'ta karşıladı ve yapılan savaşı kaybetti. Yermûk Savaşı'ndan kaçanları takibe memur edilen İyaz b. Ganm, Habîb b. Mesleme'yi Malatya'ya gönderdi. Habîb, 17/ 638 yılında Malatya'yı fethetti. Malatya halkıyla cizye ödemeleri karşılığında bir anlaşma yaptıktan sonra şehirden ayrıldı¹⁶. İmparator Hereklios, Malatya'nın tamamen İslâm kuvvetlerinin eline geçmesini engellemek için 18/ 639 yılının başında şehri yakıp yıktı¹⁷. Herekleios'un şehri yıkmasının ardından, İslâm Devleti'nin Suriye ve el-Cezîre valisi Muâviye b. Ebû Süfyan, Habîb b. Mesleme'yi Malatya'ya bir kez daha gönderdi. Habîb, Malatya'ya giderek şehri ikinci kez fethetti ve buraya kalabalık bir Müslüman kuvveti yerleştirdi¹⁸. Malatya'nın ikinci kez fethedilmesinden sonra Muâviye, şehre gelerek burada bulunan askerî birlikleri denetledi. Suriye ve Irak halkından İslâm dinini yeni seçmiş olanları Malatya'ya yerleştirerek şehrin İslâmlaşmasını sağlamaya çalıştı. Muâviye'nin bu davranışı şehrin İslâm kuvvetleri tarafından ne kadar önemsendiğini göstermektedir¹⁹.

Hz. Osman (24- 36/ 644- 656)'ın öldürülmesinden sonra İslâm Devleti içerisinde önemli karışıklıklar meydana gelmiş ve bu karışıklıklar Hz. Ali (36- 41/ 656- 661)'nin öldürülmesine kadar devam etmiştir. Muâviye'nin Suriye valiliği döneminde Malatya'ya yerleştirilen Müslümanların birçoğu bu karışıklıklardan istifade etmek üzere Malatya'dan ayrılmışlar bunun üzerine Bizans imparatoru III. Konstans (641- 668) da Malatya'yı tekrar ele geçirmiştir. Konstans, şehirde kalan Müslümanları kılıçtan geçirerek şehre, Rum, Nabatî ve Ermenî nüfusu yerleştirmiştir²⁰.

¹⁶ İbnü'l- Esîr, **el-Kâmil fi't-târîh**, Çev. Abdülkerim Özaydın- Ahmet Ağırakça, İstanbul 1987, C. II, s. 489; Belâzürî, **Fütûhu'l-büldân**, Çev. Mustafa Fayda, Ankara 2002, s. 266; Orhan Tuğluca, **a.g.e.**, s. 133; Göknur Gögebakan, "Malatya", **DİA**, XXVII, 468- 473.

¹⁷ Honigmann, **a.g.e.**, s. 39.

¹⁸ İbnü'l- Esîr, **a.g.e.**, C. II, s. 489; Belâzürî, **a.g.e.**, a. y.; Besim Darkot, "Malatya", **İA**, VII, 468- 473.

¹⁹ Mevlüt Oğuz, **a.g.e.**, s. 44.

²⁰ Belâzürî, **a.g.e.**, a. y.; Mevlüt Oğuz, **a.g.e.**, s. 45.

Muâviye b. Ebû Süfyan (41- 61/ 661- 680) döneminde İslâm orduları, Anadolu merkezli olmak üzere akınlara devam ettiler²¹. 41/ 661 yılında Malatya tekrar Müslümanların eline geçti.

Abdûlmelik b. Mervan (66- 86/ 685- 705), iktidarının ilk yedi yılını taht kavgaları ve iç çekişmelerle geçirmiştir. Çekişmeleri fırsat olarak değerlendiren yeni Bizans imparatoru II. Justinianos (685- 695/ 705- 711), Emevî Devleti'ne saldırmış ve zaten zor durumda olan Abdûlmelik b. Mervan'ı Bizans Devleti'ne vergi ödemeye mahkûm etmiştir. İslâm orduları yapılan anlaşmanın gereği olarak daha önce fethettikleri birçok yerden çekilmişler ve Muâviye döneminde fethedilen ve askerî bir birlik yerleştirilen Malatya şehri de elden çıkmıştır. II. Justinianos, Emevî taarruzlarını önledikten sonra yönünü Balkanlara çevirmiş²²; Emevîler de bunu fırsat bilerek Anadolu içlerine yağma akınlarda bulunmuşlardır. Bu akınlardan birinde 84/ 703 yılında Malatya şehri Suriye'den gelen Müslümanlar tarafından yağmalanmıştır.

Abdûlmelik b. Mervân'ın ölümünden sonra yerine I. Velid b. Abdûlmelik (86- 97/ 705- 715) geçti. Bu dönemde, İslâm kuvvetleri Mesleme b. Abdûlmelik önderliğinde Anadolu içlerine önemli akınlarda bulundular²³. Bu akınlardan biri de Malatya'ya yapıldı. Malatya'ya yapılan akınlarda büyük ganimetler elde eden İslâm kuvvetleri şehri fethetmeye muvaffak olamadılar. 96/ 714 yılında yapılan akınla Malatya şehri bir kez daha Emevîler tarafından fethedildi²⁴. Ömer b. Abdülazîz (99- 102/ 717- 720), başa geçer geçmez, zayıflayan Emevî kuvvetini arttırmak için mevcut İstanbul kuşatmasını kaldırdı. Ayrıca Adana çevresinde konuşlanmış olan İslâm kuvvetlerinin merkezini Malatya'ya kaydırıldı. Ömer b. Abdülaziz döneminde Malatya şehri tahkim edilerek şehre birçok Müslüman yerleştirildi. Ayrıca Ca'vene b. Haris de şehre vali olarak tayin edildi²⁵.

Hişâm b. Abdûlmelik (106- 126/ 724- 743), Ömer b. Abdülazîz döneminde kuvvetlendirilen hudut garnizonlarını tahkim ettirdi. Ayrıca, Ca'vene b. Haris ve Abdullah el- Battal önderliğindeki kuvvetleri Anadolu içlerinde akınlara yapmak

²¹ Bernard Lewis, **Tarihte Araplar**, Çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 2003, s. 91; İsmail Yiğit, "Emevîler", **DİA**, XI, 87- 108.

²² II. Justinianos'un faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 120 vd.

²³ İbnü'l- Esîr, **a.g.e.**, C. IV, s. 473; İsmail Yiğit, "Emevîler", **DİA**, XI, 87- 108.

²⁴ Orhan Tuğluca, **a.g.e.**, s. 146.

²⁵ Belâzürî, **a.g.e.**, s. 267.

üzere görevlendirdi. Abdullah el- Battal önderliğindeki İslâm kuvvetleri 740 yılında Afyonkarahisar yakınlarındaki Akroinos civarında Bizans kuvvetlerine yenildi. Battal bu savaşta şehit düştü²⁶. Bizans kuvvetleri bu galibiyetin ardından Emevîlerin hudut garnizonlarını dövmeye başladılar. Malatya şehri de Bizans ordusu kumandanı Askirash tarafından kuşatıldı. Kuşatma üzerine Malatya halkı Emevî hükümdarı Hişam'a haber göndererek yardım istedi. Bizans kuvvetleri, Hişam'ın gönderdiği yardım kuvvetleri gelmeden kuşatmayı kaldırdı. Hişam'ın yardıma gönderdiği kuvvetler, tahrip edilen şehir yeniden imar edilene kadar Malatya'da kaldılar²⁷.

Emevî Devleti 750 yılında yıkılmış ve yerine İslâm dünyasının yeni temsilcileri olarak Abbâsîler (750- 1258) geçmiştir²⁸. Abbâsî Devleti'nin henüz tam anlamıyla bir düzen üzerine oturmadığı dönemde Bizans İmparatoru V. Konstantin (741- 775), Malatya'ya saldırarak 133/ 751 yılında şehri yaktı²⁹. Burada ele geçirdiği esirleri Trakya'ya yerleştirdi³⁰. Ayrıca Malatya'daki birçok Müslüman halkı da Suriye ve Irak taraflarına göçe zorladı. Böylece, Malatya şehri bir kez daha Bizans Devleti'nin hâkimiyetine girmiş oldu. Abbâsî halifesi Ebû Cafer el-Mansûr (137- 159/ 754- 775); el-Cezire valisi olan Abdülvehhâb b. İbrahim b. Muhammed ve Hasan b. Kahtabe'yi 140/ 758'de 70.000 kişilik bir orduyla Malatya'ya gönderdi³¹. Gönderilen bu ordu içerisinde ücretli olarak görev yapan Türk askerleri de vardı³². Malatya'ya ulaşan bu kuvvetler şehri tekrar ele geçirmeye muvaffak olarak yaklaşık altı ay şehri eski görünümüne kavuşturmak için imar ettiler. Ayrıca şehre bir de câmi inşa ettiler³³. Bizans İmparatoru V. Konstantin, Malatya'ya bir sefer düzenlemek istediye de Abbâsî kuvvetlerinin sayısı fazla olduğu için seferden vazgeçti. Malatya'nın tekrar İslâm hâkimiyeti altına girmesiyle daha önce Bizans

²⁶ Abdullah el- Battal'ın Anadolu'daki faaliyetleri, destansı ve gerçek kişiliği hakkında geniş bilgi için bkz. Pertev N. Boratav, "Battal", **İA**, II, 344- 351; Ahmet Yaşar Ocak, "Battal Gazi", **DİA**, V, 204- 205.

²⁷ Belâzürî, **a.g.e.**, a. y; Julius Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu**, Çev. Fikret Işıltan, Ankara 1963, s. 161; Mevlüt Oğuz, **a.g.e.**, s. 46.

²⁸ Şerare Yetkin, "Abbâsîler", **DİA**, I, 31- 56.

²⁹ Belâzürî, **a.g.e.**, s. 268; Theophanes, **The Chronicle of Theophanes**, Trc. Harry Turtledove, Philadelphia 1982, s. 78; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 255.

³⁰ Theophanes, **a.g.e.**, s. 118.

³¹ Belâzürî, **a.g.e.**, s. 269; Göknur Gögebakan, "Malatya", **DİA**, XXVII, 468- 473.

³² Mevlüt Oğuz, **a.g.e.**, s. 49 vd.

³³ Belâzürî, **a.g.e.**, a. y; Yâkût el- Hamevî, **Mucemû'l-büldan**, Beyrut 1374, C. V, s. 193.

İmparatoru'nun sürgün ettiği halk tekrar şehre yerleştirildi. Ayrıca güvenliği sağlamak amacıyla şehre yaklaşık 4.000 kişilik bir kuvvet yerleştirildi³⁴.

Abbâsî halifesi Harun Reşid (170- 188/ 786- 803) döneminde Anadolu'daki İslâm toprakları el-Avâsım adı verilen mülkî bir idarede toplandı³⁵. Bizans ile Müslümanların Anadolu'daki mücadeleleri Sugür El-Şâmiye ve Sugür El-Cezerîye denilen merkezi Kınnesrin olan bölgelerden idare ediliyordu. Harun Reşid döneminde Sugür yani uç bölgesi, merkezi Tarsus olan Eyâlet-i Şâmiye ile merkezi Malatya olan Eyâlet-i Cezerîye şeklinde iki idarî bölgeye ayrıldı. Eyâlet-i Cezerîye Harran Valiliği'ne bağlandı. Dolayısıyla Malatya şehri, Abbâsîler'in Bizans gazaları için merkezi bir üs konumuna getirilmiş oldu³⁶. Yine Harun Reşid döneminde bu idarî bölgeler birleştirilerek el-Avâsım adıyla müstakil bir idare haline getirildi³⁷. Harun Reşid bu uygulamayı Bizans'ın Anadolu'daki Thema sistemini çökertmek için uygulamıştır³⁸. Avâsım bölgelerine Horasan'dan getirilen Türkler yerleştirilmiştir. Malatya'ya da birçok Türk yerleştirilmiş; bu da şehrin Türkleşmesinde önemli bir zemin oluşturmuştur. Harun Reşid döneminde Malatya, gelir bütçesinin doğrudan doğruya halifenin tasarrufuna aktarıldığı bir bölgeydi. Geliri doğrudan halifenin tasarrufunda bulunan bölgeler arasında yirmi birinci sırada yer almaktaydı³⁹.

Mutasım- Billah (218- 228/ 833- 842) döneminde Bizans İmparatoru Theophilos (829- 842), oldukça kalabalık bir orduyla harekete geçerek Malatya'ya geldi. Şehrin güneyinde bulunan Zibatra'yı yağmaladıktan sonra Malatya halkından birçoğunu esir etti ve şehre hâkim oldu⁴⁰. 224/ 838 yılında meydana gelen bu olaydan hemen sonra Abbâsî halifesi Mutasım, kalabalık bir ordu hazırlayarak Anadolu'ya hareket etti. Ordusunu iki kola ayırdı. Türk komutan Afşin komutasında bulunan 30.000 kişilik orduyu Malatya üzerine yolladı. Kendisi de Tarsus üzerinden Anadolu'ya girdi. Mutasım, Bizans İmparatorunu Amorion'da mağlup etti. Böylece

³⁴ Belâzürî, **a.g.e.**, s. 270.

³⁵ Sözlük anlamı koruyanlar, müstahkem mevkiiler olan Avâsım, genel olarak İslâm Devletleriyle Bizans İmparatorluğu arasındaki müstahkem sınır bölgelerini ifade eden askerî idare birimidi. Avâsım hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Avâsım", **DİA**, IV, 111- 112.

³⁶ Streck, "Avâsım", **İA**, II, 19- 20.

³⁷ H. Dursun Yıldız, "Avâsım", **DİA**, IV, 111- 112.

³⁸ Honigmann, **a.g.e.**, s. 39.

³⁹ Honigmann, **a.g.e.**, s. 70.

⁴⁰ Belâzürî, **a.g.e.**, s. 276.

Bizans'ın Anadolu'da ele geçirdiği birçok yer tekrar Abbâsî hâkimiyeti altına girmiş oldu.

Ömer b. Abdullah'ın Malatya valiliği döneminde, Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşamakta olan Pavlikienler, Hristiyanlığın temellerinden olan İkona ve Tasvir'e karşı oldukları için Bizans İmparatoru III. Mikhail (842- 867) tarafından büyük bir baskı gördüler. Çünkü henüz çocuk yaşta olan imparatora niyabet eden annesi Theodora, Tasvir Kırıcılık hareketine karşıydı⁴¹. Pavlikienler, Malatya valisine müracaat ederek Malatya'ya yerleşmek istediklerini bildirdiler. Ömer de onların bu isteğini kabul etti. 863 yılında Bizans İmparatoru III. Mikhail, Malatya valisi Ömer b. Abdullah'ın Karadeniz bölgelerindeki fetihlerine karşı Petronas adlı komutanını görevlendirdi. Ömer ile Petronas arasında yapılan savaşta Ömer şehit oldu. Malatya valisinin şehit edilmesiyle Bizans kuvvetleri Malatya'ya yöneldiler. III. Mikhail, annesi Theodora'nın telkinleriyle Malatya'da sakin olan Pavlikienlere işgence ederek birçoğunu katletti. Ayrıca büyük bir bölümünü de Balkanlara sürgün etti⁴². III. Mikhail, Pavlikienlere karşı yaptığı bu katliama rağmen şehri ele geçirmeye muvaffak olamadı. İmparator Basileos (867- 886), 872 yılında Malatya'yı kuşattı; şehir iyi tahkim edilmiş olduğundan kuşatmaya dayandı⁴³. Basileos, on yıl sonra 882 yılında şehri bir kez daha kuşattı; fakat yine alamadı.

Abbâsîlerin zayıflamasıyla birlikte Anadolu'daki birçok bölge ciddi olarak Bizans saldırılarına maruz kaldı. 915 yılında Bizans kuvvetleri Malatya'yı ele geçirdiler. Bir yıl sonra ise Abbâsî halifesi Muktedir- Billah (296- 320/ 908- 932), Mûnis önderliğinde bir orduyu Malatya'ya gönderdi. Munis, şehri tekrar ele geçirdi. 925 yılında Bizans komutanı Ioannes Kurkuas, Malatya'yı tekrar ele geçirdi⁴⁴.

Kurkuas, Ermenî kökenli olduğu için Malatya'nın yönetimini Ermenî Mleh'e verdi. Bizans İmparatorları Malatya şehrini saraydan atadıkları askerî valiler aracılığıyla yönetmişlerdi. Emevî ve Abbâsîler dönemlerinde ise şehrin yönetimi Arap kökenli komutanlara verilmişti. Kurkuas'ın Malatya'yı ele geçirmesiyle şehrin yönetimi ilk kez Ermenîlere geçmiş oldu. Mleh, Malatya'da Müslümanlara karşı

⁴¹ Tasvir Kırıcılık hareketi Bizans İmparatoru III. Leon (717- 741)'la başlamış ve III. Mikhail'in resmî olarak tahta çıkışına kadar devam etmiştir. Tasvir Kırıcılık faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 142 vd; Işın Demirkent, "Bizans", **DİA**, VI, 230- 244.

⁴² Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 207.

⁴³ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 221.

⁴⁴ Melüt Oğuz, **a.g.e.**, s. 58.

şiddete dayalı bir yönetim uyguladı; fakat uyguladığı bu siyasette başarılı olamadı. 927 yılında Bizans kuvvetleriyle birlikte Malatya'yı kuşattı. Bu kuşatmaya Malatya Müslümanları direnişle karşılık verdiler. Neticede şehir kuşatmaya daha fazla dayanamadı ve Bizans- Ermenî birlikleri şehri ele geçirdiler⁴⁵. Bizans'ın şehri tam anlamıyla ele geçirmesi 319/ 931 yılındadır⁴⁶. Kurkuas'ın şehre tam anlamıyla hâkim olmasının ardından Hamdânîlerden Saidüddeve, Malatya'ya gelerek şehri yeniden fethetti⁴⁷. Şehir 323/ 934 tarihine kadar Hamdânîlerin elinde kaldı. Bu üç yıllık süre zarfında şehir imar edilerek surları tamir edildi. 934 yılında Bizans komutanı Kurkuas ve Ermenî Mleh şehri bir kez daha işgal ettiler. Böylece uzun yıllar Müslümanlarla Bizans arasında nüfûz mücadelesine sahne olan Malatya şehri, Bizans'ın kontrolünde Ermenîlerin yönetimine geçti. Malatya şehri, 1058'de ilk kez Dinar Bey tarafından kuşatıldıktan sonra 1102'de bir Türk Devleti olan Dânişmendler tarafından fethedilerek tekrar İslâm hâkimiyetine girecektir.

⁴⁵ Müverrih Vardan, **Türk Fütühatı Tarihi (889- 1269)**, Çev. Hrant D. Andreasyan, Tarih Semineri Dergisi, 1-2, İÜEF Yay., (İstanbul 1937), s. 154- 245.

⁴⁶ Ostrogorsky, **a.g.e**, s. 258.

⁴⁷ Hamdânîler, 905- 1004 yılları arasında Musul ve Kuzey Suriye'de hüküm sürmüş bir Arap hanedanıdır. Büyük Arap kabilelerinden Rebîa kabilesinin Tağlib koluna mensupturlar. Hamdânîler hakkında geniş bilgi için bkz. Nasuhi Ünal Karaarslan, "Hamdânîler", **DİA**, XV, 446- 447; M. Sobernheim, "Hamdânîler", **İA**, V/1, 179- 182.

I.BÖLÜM

ANADOLU'YA YAPILAN SELÇUKLU AKINLARI ve MALATYA'NIN TÜRKLER TARAFINDAN İLK KEZ KUŞATILMASI

A- ANADOLU'YA YAPILAN SELÇUKLU AKINLARI

1- Çağrı Bey'in 1015 Anadolu Akını

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu Selçuk'un beş oğlu vardı⁴⁸: İsrail (Arslan), Mikail, Yunus, Yusuf ve Musa Yabgu. Bunlardan Mikail, Selçuk henüz sağken ölmüştür. Selçuk öldükten sonra yerine Arslan Yabgu geçti.

Mikail'in çocukları olan Tuğrul Bey ve Çağrı Bey, Arslan Yabgu'nun idaresi altına girmeyerek kendilerine yeni bir yer aramağa karar verdiler. Bu karar doğrultusunda Çağrı Bey, bir keşif faaliyeti olarak beraberindeki üç bin Türk atlısıyla birlikte 1015 yılında Anadolu'ya hareket etti ve Azerbaycan'dan geçerek Van Gölü havzasına girdi⁴⁹. Bunun üzerine ora hâkimi Ermenî Senekerim, oğlu Davit önderliğinde bir orduyu Çağrı Bey'e karşı gönderdi. Çağrı Bey ordusunun sürekli ok yağdırması sonucu zor durumda kalan Ermenîler geri çekildi⁵⁰. Böylece Van Gölü ve çevresi Çağrı Bey'in hâkimiyeti altına girdi. Çağrı Bey, daha da kuzeye yürüdü ve Nahçıvan'ı da alarak Azerbaycan üzerinden Maverâünnehr'e döndü. Doğu Anadolu'da bulunan Ermenîler, sürekli olarak Bizans baskısı altında buldukları için, Türklerin Anadolu akınlarında Bizans yanlısı bir siyaset takip etmemişlerdir. Bu da Anadolu akınlarında Selçukluların işini kolaylaştırmıştır⁵¹.

⁴⁸ *Camii't-Tevarih* müellifi Reşidettin, Selçuk'un İsrail, Mikail, Musa Yabgu, Yusuf ve Yunus adlarında beş oğlu olduğunu kaydeder. Hüseyin Mikail, Musa ve İsrail adlarında üç isim, *Selçuk-nâme* müellifi Ahmed b. Mahmud İsrail, Mikail ve Musa adlarında üç isim, *Müsameretü'l-ahbar* müellifi Aksarayî; İsrail, Mikail, Musa, Yunus ve Ahmet adlarında beş isim, *Rahatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr* müellifi Râvendî ise İsrail, Mikail, Yunus ve Musa adlarında dört isim kaydeder.

⁴⁹ Başkumandan Simbat, **Vekayiname (951- 1334)**, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Kitaplığında basılmamış nüsha, s. 18; Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi**, İstanbul 1944, s. 36.

⁵⁰ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952- 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK., Ankara 2000, s. 48 vd. ;Bar Hebraeus, **Abû'l- Farac Tarihi**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK., Ankara 1999, C. I, s. 293.

⁵¹ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul 1971, s. 18.

2- Tuğrul Bey Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar

Arslan Yabgu, Gazne hükümdarı Mahmud tarafından hileyle ele geçirilerek Kâlinçar Kalesi'ne hapsedildi⁵². Burada yedi yıl kaldıktan sonra 424/ 1032'de öldü.

Arslan Yabgu öldükten sonra Selçukluların başına Musa Yabgu geçti. Musa Yabgu'nun liderliği sembolik bir liderlikti. Esas yük, Tuğrul ve Çağrı Beylerin omuzlarındaydı. Zira ailenin başbuğları olarak önemli faaliyetlerde bulunuyorlardı. 427/ 1035 tarihinde, Tuğrul ve Çağrı Beyler yönetiminde bulunan Selçuklular, Harizm'den hareketle Horasan'a geldiler. Burada bulunan Türkmen gruplarının da kendilerine katılmalarıyla oldukça güçlendiler.

429/ 1037 yılında, yaklaşık on bin Türkmen kuvveti Kızıl, Boğa, Anasıoğlu, Dâna, Göktaş ve Oğuzoğlu Mansur önderliğinde Anadolu'ya hareket ettiler⁵³. Bu komutanlar, Çağrı Bey'in 1015 yılında yeni yerler bulmak amacıyla yaptığı keşif hareketi sonucu Anadolu'ya giren ve orada kalan akrabalarıyla buluştular⁵⁴. Daha sonra ise Ermenîlerin elinde bulunan yerlere akınlar düzenlediler. Bizans'ın Ermenî komutanı olan Haçik, bu Türkmen kuvvetlerini püskürtmek için saldırıya geçti ve yapılan çarpışmalar sırasında öldürüldü⁵⁵. 429/ 1037 ile 433/ 1041 yılları arasında devam eden bu Anadolu akınları sırasında Türkmenler Ermenîlerin yönetiminde bulunan Doğu Anadolu'yu oldukça yıpratmışlar ve birçok ganimet elde etmişlerdir. Bu Türkmenler, Gürcü Prens Vehsudan ile işbirliği yapmışlardı. Vehsudan, 1041 yılında bu Türkmenlerin otuz başbuğunu öldürdü. Bunun üzerine Türkmenler onunla savaştılar; fakat savaşı kaybettiler. Savaşı kaybettikten sonra da

⁵² Reşideddin, **Camîu't- tevârîh**, Yay. Ahmet Ateş, TTK., Ankara 1999, s. 10; Hüseyinî, **Ahbârü'd-devleti's- Selcûkiyye**, Trc. Necati Lugal, TTK., Ankara 1999, s. 3; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-ahbâr**, Çev. Mürsel Öztürk, TTK., Ankara 2000, s. 9; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür**, TTK., Ankara 1995, s. 21; Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l- Esîr'e Göre Selçukluların Tarih Sahnesine Çıkışları", **Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İÜEF Yay., (İstanbul 1995), s. 187- 214.

⁵³ İbnü'l- Esîr, **el- Kâmil fi't- târîh**, Çev. Abdülkerim Özaydın- Ahmet Ağırakça, İstanbul 1987, C. IX, s. 295; Abdülkerim Özaydın, **a.g.m.**, s. 187- 214.

⁵⁴ M. Halil Yinanç, **a.g.e.**, s. 37; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁵ Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. I, s. 295 vd.

Azerbaycan'dan ayrıldılar. Buradan ayrıldıktan sonra Urmiye Gölü civarında bulunan akrabalarına katıldılar ve birlikte Hakkâri taraflarına akınlar yaptılar⁵⁶.

Tuğrul ve Çağrı Beyler yönetiminde bulunan Selçuklular 432/ 1040'ta Dandanakan Savaşı'yla Gazneliler Devleti'nin varlığına son vermiş⁵⁷ ve Nişabur'u başkent edinmişlerdi. Tuğrul Bey, Batı yönündeki akınlara hız vermek ve bu akınları daha iyi yönlendirmek amacıyla başkentini, Nişabur'dan Rey'e taşıdı. Ayrıca, İbrahim Yınal'ı da Batı yönünde akınlar yapmak amacıyla görevlendirdi. İbrahim Yınal, beraberinde önemli Türkmen kuvvetleri olduğu halde harekete geçti ve Azerbaycan'a gitmekte olan Türkmenlerle birleşerek, hareketine güney batı yönünden devam etti.

Bu Türkmen kuvveti Anadolu'ya girince birçok yöne akınlar düzenledi. Anasioğlu ve Boğa liderliğindeki grup, Diyarbakır, Erzen ve Mardin yörelerine akınlarda bulunarak bu bölgeleri ele geçirdiler. Diğer bir grup ise Cizre tarafına hareket etti. Cizre'nin valisi Mervanoğulları'ndan Süleyman'dı. Süleyman, Cizre'ye saldıran Türkmenlerin lideri Oğuzoğlu Mansur'a bir ulak göndererek ona, kışı Cizre'de geçirdikten sonra kuvvetleriyle birlikte bahar mevsiminde Suriye'ye gitmesi teklifinde bulundu. Oğuzoğlu da onun bu teklifini kabul etti. Süleyman, teklifin kabulü dolayısıyla Oğuzoğlu'nun şerefine bir şölen düzenledi ve bu şölende onu tutuklayarak hapsedti⁵⁸. Komutanları hapsedilen Türkmenler, dağılarak Musul taraflarına gittiler. Daha sonra da Cizre'ye dönerek komutanlarını kurtarmak için şehri kuşattılar; fakat bir netice elde edemediler. Başarısız Cizre kuşatmasından sonra Türkmenler, Diyarbakır taraflarına akınlarda bulundular. Bunun üzerine Diyarbakır hâkimi olan Nasruddevle Ahmed, Cizre'de mahpus bulunan Oğuzoğlu Mansur'u hapisten çıkararak yanına getirtti. Topraklarında yağma akınlarında bulunan Türkmenlere haber göndererek eğer bu faaliyetlerine son verirlerse komutanlarını serbest bırakacağını ve kendilerine çok miktarda mal vereceğini vaat

⁵⁶ İbnü'l- Esîr, **a.g.e**, C. IX, s. 297; Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)**, TTK., Ankara 1987, s. 25; Bar Hebraeus, **a.g.e**, C. I, a. y; Abdülkerim Özaydın, **a.g.m**, s. 187- 214.

⁵⁷ Ahmed bin Mahmud, **Selçuk- nâme**, Haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, C. I, s. 31.

⁵⁸ İbnü'l- Esîr, **a.g.e**, C. IX, s. 298; Azîmî, **Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44)**, Nşr ve Trc. Ali Sevim, TTK., Ankara 2006, s.6.

etti⁵⁹. Türkmenler onun bu vaadini kabul ederek faaliyetlerine son verdiler. Nasruddevle Ahmed de vaadine sadık kalarak Oğuzoğlunu serbest bıraktı.

Oğuzoğlu, Göktaş, Boğa ve Anasioğlu idaresinde bulunan Türkmenler, Nusaybin ve Habur yörelerinde akınlar yapmaya devam ettiler. Türkmenlerin bu akınları karşısında Diyarbakır hâkimi Nasruddevle, bu liderleri Tuğrul Bey'e şikâyet etti. Tuğrul Bey de bu liderlere, Bizans yörelerine akınlar düzenlemelerini ve en kısa sürede yanına gelerek itaat arzetmelerini bildirdi. Türkmen komutanlar da Tuğrul Bey'in bu emri üzerine bir süre Bizans sınırlarına akınlar düzenledikten sonra Azerbaycan üzerinden başkent Rey'e giderek ona itaatlerini arz ettiler. 433/ 1041 ve 437/ 1045 yılları arasında meydana gelen bu Anadolu akınları sonucunda Tuğrul Bey, itaat arzetmeye gelen Türkmen komutanlarından Anasioğlu ve Boğa'ya Diyarbakır ve çevresini ikta olarak verdi.

Tuğrul Bey; İbrahim Yınal, Kutalmış ve Çağrı Bey'in oğlu Yakûti'yi Anadolu'yu fethetmekle görevlendirdi. Bu komutanların emrine kalabalık Türkmen birlikleri verildi. Harekete geçen Selçuklu kuvvetleri 439/ 1047 yılında Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya girdiler. Emîr Hasan idaresindeki Türkmenler Erzurum ve Van'a saldırdılar. Bunun üzerine Vaspuragan yani Van Gölü Havzası hâkimi Aaron, karşı saldırıya geçerek Türkmenleri yenilgiye uğrattı; ayrıca Emîr Hasan'ı da öldürdü. Emîr Hasan'ın şehit olması üzerine İbrahim Yınal ve Kutalmış süratle harekete geçerek 440/ 1048 yılında Anadolu'ya girdiler⁶⁰. Vaspuragan hâkimi Aaron ve Gürcülerin Bizans Valisi olan Kekavmenos, Bizans İmparatoru IX. Konstantin'den yardım istediler⁶¹. Konstantin valilerinin bu yardım isteği üzerine General Liparit önderliğinde bir orduyu yardıma gönderdi. Vaspuragan hâkimi Kekavmenos, İbrahim Yınal'a barış teklifinde bulundu; fakat İbrahim Yınal onun bu teklifini reddetti. İbrahim Yınal ve Kutalmış, Erzurum'a saldırarak burayı ele geçirdiler⁶². İbrahim Yınal ve Kutalmış liderliğindeki Selçuklu ordusu buradan hareket ederek Pasinler mevkiine geldiler. Bizans generali Liparit önderliğindeki

⁵⁹ Abdülkerim Özaydın, **a.g.m**, s. 187- 214.

⁶⁰ Urfalı Mateos, **a.g.e**, s. 85 vd. ; Enver Konukçu, "Selçukluların Doğu Anadolu'daki Yerleşim Politikaları", **I. II. Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, (Konya 1993), s. 141-151.

⁶¹ Baş Kumandan Simbat, **a.g.e**, s. 33; Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 10; Urfalı Mateos, **a.g.e**, s. 286.

⁶² Urfalı Mateos, Erzurum'un Türkler tarafından fethedilmesiyle ilgili taraflı; fakat önemli bilgiler vermektedir. Geniş bilgi için bkz. Urfalı Mateos, **a.g.e**, s. 86.

birleşik kuvvetlerle Selçuklu ordusu arasında savaş başladı ve yapılan savaşı Selçuklu ordusu kazandı. Savaşta General Liparit esir alındı⁶³. İbrahim Yınal, Liparti’i başkent Rey’de bulunan Tuğrul Bey’e götürerek zaferini müjdeledi.

Pasinler Ovası’nda kazanılan bu zaferden sonra Bizans İmparatoru Konstantin, Balkanlardaki Peçenek saldırılarıyla uğraştığı için Tuğrul Bey’e bir elçi gönderdi ve barış teklifinde bulundu⁶⁴. Tuğrul Bey, imparatorun bu barış teklifini kabul etti. Yapılan barış anlaşmasına göre; Bizans İmparatoru, İstanbul’da bulunan ve Emevîlerden Mesleme b. Abdümelik tarafından yapılan câmiyi ve medreseyi tamir ettirecek, bu câmide Şîî Fatımî halifesi adına okutulan hutbe Abbasî halifesi adına okutulacak ve câmi mihrabına Türk hâkimiyet sembolleri olan ok ve yay işaretleri işlenecekti. Yapılan bu anlaşmayla Van Gölü ve çevresi Selçuklu hâkimiyeti altına girmiştir.

Tuğrul Bey, giderek artan Türkmen nüfusunun devlete sosyal anlamda bir sorun oluşturmasını önlemek, Türkmenlere yeni yerleşim yerleri temin etmek ve Anadolu’nun Türkleşme sürecini hızlandırmak gayeleriyle 446/ 1054 yılında Anadolu seferine çıktı⁶⁵. Tuğrul Bey kuvvetli bir ordu hazırlayarak her zamanki geçiş noktası olan Azerbaycan’dan Anadolu’ya girdi. Van Gölü’nün kuzey doğusunda bulunan Muradîye’yi ve Erciş’i fethetti. Daha sonra ise müstahkem bir kale olma özelliğiyle meşhur olan Malazgirt Kalesi önüne gelerek Taşbaşı denilen yerde karargâhını kurdu⁶⁶. Ertesi gün ise şehri kuşatmaya başladı. Şehrin Bizans adına yönetimini elinde bulunduran valisi Ermenî Vasil, kalenin her tarafını iyice tahkim ederek kadın erkek herkesi görevlendirdi. Tuğrul Bey yönetimindeki kuvvetler şehri zapt etmek için lağımlar kazdılar. Açılan bu lağımlardan şehre ulaşabilenler Ermenîler tarafından esir edildiler. Bunun üzerine Tuğrul Bey, Bitlis’ten on beş çemberli büyük bir mancınık getirdi ve şehri dövdürtmeğe başladı. Mancınığın attığı taşlarla kaleyi savunan üç muhafız öldü. Bunun üzerine şehir halkı dehşete kapıldı. Vasil, halkın bozulan moralini düzeltmek ve saldırının gücünü

⁶³ M. Halil Yinanç, **a.g.e**, s. 48.

⁶⁴ Bizans Devleti’nin bu dönemlerdeki siyasî durumu hakkında geniş bilgi için bkz. Ostrogorsky, **a.g.e**, s. 309 vd. ; Mikhail Psellos, **Khronographia**, Çev. Işın Demirkent, TTK., Ankara 1992, s.122 vd. ; Işın Demirkent, “Bizans”, **DİA**, VI, 230- 244.

⁶⁵ İbnü’l- Esir, **a.g.e**, C. IX, s. 454 vd; Başkumandan Simbat, **a.g.e**, s. 35.

⁶⁶ Urfalı Mateos, Tuğrul Bey’in 1054 Anadolu seferi ve Malazgirt kuşatması hakkında oldukça geniş bilgi vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Urfalı Mateos, **a.g.e**, s. 100 vd.

kırabilmek için şehir halkına, mancınığı yakarak etkisiz hale getirene çok altın, gümüş, at ve katır gibi değerli şeyler vereceğini vaat etti. Bunun üzerine o sırada şehirde bulunan bir Frank askeri bu görevi üstleneceğini söyledi. Bu Frank askeri, postacı kılığına girerek Selçuklu ordugâhına yaklaştı ve koynunda şişelenmiş bir halde bulunan yanıcı maddeleri mancınığın üzerine dökerek mancınığı ateşe verdi. Selçuklu askerleri bu askeri kovaladıysa da yakalamaya muvaffak olmadılar⁶⁷. Mancınığın yanmasıyla Tuğrul Bey, kuşatmayı iyice şiddetlendirdi; fakat başarılı olamayarak kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı.

Tuğrul Bey, Anadolu'ya girdiğinde Selçuklu kuvvetlerini üç koldan Anadolu içlerine göndermişti. Birinci kol; Kafkaslar, Canik, Tercan, Hanzit ve Erzincan'a kadar ilerlerken, ikinci kol Oltu yöresinden geçip Çoruh Irmağı Vadisi'ne doğru akınlarda bulundu. Bu kol ricat ederken kendilerine saldıran bir Frank ordusuyla savaştı ve kaynaklarda ismi belirlenmeyen komutanlarından biri bu çarpışmalar sırasında şehit düştü. Üçüncü kol ise Kars çevrelerinde akınlarda bulunuyordu. Bu akınlar sırasında Bizans valisi Gagik ile Selçuklu kuvvetleri arasında önemli çarpışmalar yapıldı ve yapılan çarpışmalar sırasında Bizans ordusu mağlup edildi. Tuğrul Bey, ordusuyla beraber Kars'a gelerek şehri bir müddet kuşattı, daha sonra kuşatmayı kaldırarak Erzurum yörelerine saldırdı ve buraları ele geçirdi. Bu hareketten sonra tekrar güneye inen Tuğrul Bey, daha önce kuşattığı fakat alamadığı Malazgirt üzerine giderek şehri dört ay boyunca kuşattı. Kuşatmanın uzaması ve kış mevsiminin yaklaşması nedenleriyle kuşatmayı kaldırdı. Daha sonra Adilcevaz'ı da fethettikten sonra Anadolu'dan ayrıldı⁶⁸.

Yukarıda görüldüğü gibi, Anadolu 1015 yılından başlamak üzere 1054 yılına kadar sürekli Selçuklu komutanları tarafından akınlara maruz kalmıştır. Bu akınlardan önemli bir Anadolu kenti olan Malatya da etkilenmiştir.

⁶⁷ Bar Hebraeus, **a.g.e**, C. I, s. 306; Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 15; Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 35; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **a.g.e**, s. 37.

⁶⁸ Osman Turan, **Türkiye**, s. 151.

a) Dinar Bey'in Malatya Kuşatması

Tuğrul Bey'in 446/ 1054 Anadolu seferi sırasında Selçuklu orduları üç koldan Anadolu'ya akın etmişlerdi. Bu kollardan biri yukarıda da değinildiği gibi Çoruh Vadisi Bölgesini ele geçirmek için görevlendirilmişti. Bu kolun Emîrlerinden biri olan Dinar Bey, 450/ 1058 yılında beraberinde 3000 kişilik bir kuvvet olduğu halde Fırat Irmağı yönünden hareket ederek Malatya'ya ulaştı⁶⁹. Dinar Bey komutasında yapılan bu akın Malatya'ya yapılan ilk Türk akınıdır. Süryanî Mihail, Urfalı Mateos, Bar Hebraeus ve Başkumandan Simbat, Dinar Bey komutasında Malatya'ya yapılan bu ilk akın hakkında oldukça geniş bilgi vermektedirler. Bu kaynaklardan Süryanî Mihail'in eseri olan *Vekayi-nâme* (s. 16 vd.), konu hakkında taraflı; fakat tatmin edici bilgiler vermektedir. Bar Hebraeus'taki bilgiler (C.I, s. 312 vd.) ise Süryanî Mihail'in tekrarından ibarettir. Urfalı Mateos (s. 107 vd.) verdiği bilgiler bakımından taraflı olup Türkleri bu saldırı esnasında oldukça vahşi göstermeyi tercih etmektedir. Baş Kumandan Simbat (s. 37) ise Dinar Bey adını Diniyar olarak vermekte, kuşatma tarihini de diğer üç müelliften ayrı olarak 1057 şeklinde kaydetmektedir.

Malatya, o dönem oldukça zengin bir şehir olduğu için, Dinar Bey bu şehri ele geçirmek üzere 450/ 1058 yılının kışında harekete geçti. Mevsimin kış olması, Malatya halkının muhtemel bir saldırıya hazırlıksız yakalanmalarına neden olmuştur. Dinar Bey, beraberinde bulunan kuvvetlerle birlikte, Malatya'nın güneyine geldi ve buradan şehri kuşatmaya başladı. Malatya'nın güneyinde bulunan surlar tamirsiz olduğu için Türk kuvvetleri buradan saldırmayı tercih etmişlerdi. Dinar Bey, şehri kuşatmaya başlayınca Malatya halkı, panikle sağa sola kaçıştı. Dinar Bey, hava kararınca şehrin güney tarafında bulunan bir tepe üzerine karargâhını kurdu. Ertesi gün kuşatmayı şiddetlendirerek halkı sakladıkları malları çıkarmaları konusunda uyardı. Onun uyarılarından korkan bazı vatandaşlar sakladıkları değerli eşya ve altınlarını Türk akıncılarına vererek canlarını kurtardılar. Savaş hukukunun vazgeçilmez kuralları arasında olan ganimet ele

⁶⁹ Osman Turan, *Türkiye*, a. y; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 36; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s. 38; Mustafa Kafalı, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, Ankara 1997, s. 5; Gökür Göğebakan, "Malatya", *DİA*, XXVII, 468- 473.

geçirme anlayışını kavrayamayan Süryanî ve Ermenî müellifler, Dinar Bey'i hırsız olarak tarif etmiş; Malatya kuşatmasını da Allah'ın Ermenîleri ve Malatya halkını cezalandırmaları olarak ifade etmişlerdir.

Dinar Bey, mevsimin kış şartların ağır olması nedeniyle şehri on gün⁷⁰ kuşattıktan sonra Malatya'dan ayrıldı⁷¹. Malatya'ya yaya olarak bir gün mesafede bulunan Sasun tarafına gitti. Sasun taraflarında akınlarda bulunan Dinar Bey, hava şartlarının oldukça güç olması nedeniyle hareketine daha fazla devam edemedi. Dinar Bey komutasındaki bu Türk ordusu, Malatya halkı tarafından takip edildi ve yapılan çarpışmalarda epey bir Türk kuvveti kırıldı. Ermenî Prens Tornig, onun Sason taraflarında olduğunu duyunca üzerine yürüdü ve Dinar Bey, Tornig'le yapılan mücadeleyi kaybetti⁷². Dinar Bey hakkında Malatya kuşatmasından sonra kaynaklarda bilgi geçmemektedir. Dolayısıyla onun Tornig'le yapılan mücadelede şehit düştüğü söylenebilir.

Malatya'nın Dinar Bey tarafından kuşatılmasından sonra, Bizans İmparatoru X. Konstantin, 1061'de şehrin surlarını tamir ettirdi. Şehrin etrafında bulunan hendeği su ile doldurarak kuvvetlendirmek isteyen imparator, bu iş için Antakya'dan mimarlar getirtti. Daha önce İstanbul'dan gelen mimarların da katılımıyla kısa zaman içinde surların tamirâtı ve hendeğin su ile doldurulması işi bitirildi⁷³.

⁷⁰ Bar Hebraeus, bu süreyi Urfalı Mateos'tan farklı olarak yirmi gün olarak verir.

⁷¹ Malatya'nın Türkler tarafından ilk kez kuşatılması hakkında geniş bilgi için bkz. Süryanî Mihail, **Vekâyi-nâme**, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Kitaplığı, b.y., 1944, s. 16 vd.

⁷² Baş Kumandan Simbat, **a.g.e.**, s. 37.

⁷³ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 23.

3- Alp Arslan Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar

a) Ani'nin Fethi

455/ 1063 yılında Tuğrul Bey vefat etmiş ve yerine Alp Arslan geçmiştir⁷⁴. Alp Arslan, başa geçer geçmez Tuğrul Bey döneminde yürütülen siyasete devamlı Anadolu'ya yöneldi. Gürcistan üzerinden Ermenistan'a yönelen Alp Arslan, Ağuvan memleketini ele geçirdi. Bundan sonra yürüyüşüne kararlılıkla devam ederek adeta Anadolu'nun kuzey tarafından anahtarı olan ve Ermeniler için son derece mühim bir yer olan Ani'ye ulaştı. Orada inşa edilen ahşap bir mancınıkla oldukça müstahkem olan Ani Kalesi'ni dövmeye başladı. 457/ 1064 tarihinde Ani fethedildi⁷⁵. Şehre giren Alp Arslan, şehrin büyük kilisesi içinde bulunan haçı alarak daha önce Nahçıvan'da yaptırılan caminin giriş kısmına konmak üzere buraya gönderdi⁷⁶.

b) Afşin'in Malatya Kuşatması

Ani'nin fethinden sonra, Anadolu'daki Türk fetihleri hızla devam etti. Bizans İmparatorluğu bu sırada taht kavgaları⁷⁷ ve Peçenek, Kuman, Oğuz istilalarıyla meşguldü. Bizans'ın bu durumda olması Anadolu'daki Türk ilerleyişini hızlandırıyordu. Hacip Gümüştigin ve Afşin⁷⁸ önderliğinde bulunan Selçuklu

⁷⁴ İbnü'l- Esîr, **a.g.e**, C. X, s. 43 vd; Müneccimbaşı Ahmed bin Lütfullah, **Câmiu'd-düvel (Selçuklular Tarihi I, Horosan- Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)**, Yay. Ali Öngül, İzmir 2000, s. 31; Bünderî, **Irak ve Horosan Selçukluları Tarihi**, Çev. Kıvameddin Burslan, Ankara 1942, s. 24 vd; Ahmed b. Mahmud, **a.g.e**, C. I, s. 50; Sıbt İbnü'l- Cevzî, **Sıbt İbnü'l- Cevzî'nin Mir'âtü'z- Zaman fi Tarihi'l- Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi**, Nşr ve Trc. Ali Sevim, TTK., (Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C. XVIII, sa. 22'den Ayrı Basım), Ankara 1998, s. 85 vd.

⁷⁵ Fahrettin Kırzıoğlu, "Selçukluların Ani'yi Fethi ve Buradaki Selçuklu Eserleri", **SAD**, II/1970, TTK., Ankara 1971, s. 111- 139.

⁷⁶ Alp Arslan'ın Ani'yi fethi hakkında geniş bilgi için bkz. İbnü'l- Esîr, **a.g.e**, C. X, s. 49 vd; Urfalı Mateos, **a.g.e**, s. 118 vd. ; Bar Hebraeus, **a.g.e**, C. I, s. 316; Ahmed b. Mahmud, **a.g.e**, C. I, s. 61; Mevdûdî, **Selçuklular Tarihi**, Çev. Ali Genceli, Ankara 1971, s. 229 vd. ; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti**, İstanbul 1993, s. 155; Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 41; İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", **İA**, II, 526- 530; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", **İA**, X, 353- 416.

⁷⁷ Bizans İmparatorluğunun bu dönemde içinde bulunduğu taht kavgaları hakkında geniş bilgi için bkz. Mikhail Psellos, **a.g.e**, s. 220 vd.

⁷⁸ Afşin hakkında geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, "Afşin", **DİA**, I, 440- 441.

kuvvetleri Anadolu içlerinde yeni yerler fethediyorlardı. Bu iki önemli komutan, Anadolu fetihleri sırasında kendi aralarında ciddi sorunlar da yaşıyorlardı. Bu sorunlardan biri Hacip Gümüştengin'in Afşin'in kardeşini öldürmesiydi. Afşin, Gümüştengin'in kardeşini öldürmesini içine sindirememiş ve Ahlat'ta Gümüştengin'i öldürmüştür. Afşin, Gümüştengin'i öldürünce Alparslan'ın gazabından korkarak, emrinde bulunan Türkmenlerle birlikte Fırat Nehri'ni geçerek Amanos Dağları arasında bulunan Karadağ'a gelerek karargâhını kurdu⁷⁹.

1066 yılında, gerek Doğu Anadolu'da ve gerekse Orta Anadolu'da hızla ilerleyen Türk fetihleri sonucu Bizans İmparatorluğu son derece zor bir durum içine düşmüştü. Bizans'ın bu durumundan faydalanan Ermenîler, Bene Bazrig adı verilen bir Ermenî önderliğinde Bizans İmparatoruna isyan ettiler. Ermenîlerden yaklaşık üç yüz kişi Bazrig etrafında toplandı. Etrafı yağmalayan bu grup, Malatya şehrine gelerek faaliyetlerine burada devam ettiler. Malatya'da bulunan Madig, Mar Asya, Beit Sahde, Marcus ve Sergisyeh manastırlarını talan ettiler⁸⁰. Ermenîlerin Malatya'da yaptıkları bu talan devam ederken Afşin, karargâhı olan Karadağ'dan hareketle Malatya'ya geldi. Yolda karşılaştığı bir Bizans ordusunu mağlup ettikten sonra Malatya'yı kuşattı. Afşin'in Malatya'yı kuşatması üzerine o sırada eşkıyalık yapan Ermenîler faaliyetlerine son vermek zorunda kaldılar. Böylece Malatya şehri, eski huzuruna tekrar kavuştu. Afşin'in Malatya kuşatması hakkında kaynaklarda net ifadeler bulunmamaktadır. Süryanî Mihail, Afşin'in Malatya'ya geldiğini ve onun Malatya'ya gelmesi üzerine Ermenî eşkıyalarının faaliyetlerine son verdiği bilgisini vermektedir. Urfalı Mateos, Malatya'da devam eden bu eşkıyalık faaliyetleri sırasında Türklerin Malatya şehri üzerine geldikleri haberinin duyulduğunu ve bu nedenle de eşkıyaların korkarak faaliyetlerine son verdikleri bilgisini vermektedir. Bar Hebraeus ise, Süryanî Mihail'i teyit eden bilgiler vermektedir. Kaynaklarda yer alan bu bilgiler değerlendirildiğinde Afşin'in Malatya üzerine yürüdüğü; fakat şehri ciddi anlamda kuşatmayı ya da fethetmeyi düşünmediği sonucu çıkmaktadır. Afşin,

⁷⁹ Afşin ve Hacip Gümüştengin'in Anadolu faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur**, TTK., Ankara 1990, s. 18 vd.

⁸⁰ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 19.

460/ 1067 yılındaki bu Malatya hareketinden sonra, Tohma Suyu Vadisi'ni takip ederek Kayseri'ye gitmiş ve bu şehri geçici olarak ele geçirmiştir⁸¹.

Afşin, Malatya kuşatmasından hemen sonra Anadolu'daki faaliyetlerine devam etti. Anadolu'da yaptığı akınlar sırasında ele geçirdiği birçok köleyi Halep'e götürerek sattı. Anadolu akınlarına 461/ 1068 yılında tekrar başlayan Afşin, Antakya ve civarın yağmaladı. Antakya valisini çok büyük miktarda bir vergiyle itaat altına aldı. Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan, Afşin'e bir mektup göndererek daha önce Gümüştegin'in öldürülme olayıyla ilgili olarak onu affettiğini bildirdi. Afşin de bu af haberi üzerine Alp Arslan'ın huzuruna çıkmak için Antakya'da ayrıldı.

Bizans İmparatoriçesi Eudokia, Selçuklu akınlarını durdurmak üzere Bizans ordularının başkomutanlığına Nikephoros Botaniates'i atadı. Nikephoros, Malatya başta olmak üzere birçok Bizans kale ve şehirlerinin surlarını tamir ettirdi; fakat Selçuklu akınlarını durdurmaya muvaffak olamadı.

c) Selçuklu Komutanlarının 461/ 1068 Yılında Anadolu'ya Yaptıkları Akınlar ve Malazgirt Savaşı

Selçuklu sultanı Alparslan, 461/ 1068 yılında Horasan'dan hareketle ikinci kez Gürcistan'a girdi. Gürcistan Prensi Bagrat, yıllık vergi vermeyi taahhüt ederek tekrar Selçuklu vasalı olmayı kabul etti⁸². Alp Arslan, Gürcistan dönüşünde beraberinde bulunan Emîrlerden Kutalmış'ın oğulları Mansur ve Süleyman ile kardeşi Azerbaycan Valisi Yakûti'yi, Emîr Erbasgan'ı ve Anadolu akınlarıyla meşhur olan Emîr Sunduk'u fetih hareketlerine devam etmekle görevlendirdi. Bu komutanlar da derhal Anadolu'daki akınlarına kaldıkları yerden devam ettiler ve Bizans topraklarına sürekli akınlarda bulundular.

Anadolu'da aralıksız devam eden Selçuklu akınlarına tedbir olarak Bizans İmparatoriçesi Eudokia, Kayseri Valisi olan Romanos Diogenos ile evlenerek onu

⁸¹ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 20 vd. ; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, s. 133 vd. ; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. I, s. 318; Göknur Göğebakan, "Malatya", **DİA**, XXVII, 468- 473.

⁸² Hüseyinî, **a.g.e.**, s. 30 vd.

Bizans Devleti'nin başına getirdi⁸³. Romanos Diogenos, Anadolu'da artarak devam eden Selçuklu akınlarını durdurmak için daha önce valilik yaptığı Kayseri'den topladığı kuvvetler başta olmak üzere, Uzlar ve Peçenekler'den oluşan büyük bir kuvvetle, 1068 yılının Mart ayında Suriye'ye sefere çıktı. Önce Sivas'a oradan da Divriği'ye doğru yürüyerek karşılaştığı Selçuklu kuvvetlerini mağlup etti. Diogenos, bu galibiyetten sonra kuvvetlerinin bir bölümünü Malatya ve Fırat bölgelerine gönderdi. Bu civarlarda akınlarda bulunan Selçuklu komutanlarından Has İnal, Bizans kuvvetlerini Malatya'da sıkıştırmış ve Malatya'yı sürekli kuşatarak Bizans kuvvetlerine hareket imkânı vermemiştir. Bir müddet sonra kuşatmayı kıran Bizans İmparatoru, Malatya'dan hareketle Membic üzerine yürümüş ve burasını yağma ederek Azaz ve Artah Kalelerini ele geçirmiştir.

Romanos Diogenos, 461/ 1068 yılının sonlarına doğru Suriye Seferini bitirmiş ve İstanbul'a dönmüştür. İmparatorun İstanbul'a dönmesiyle birlikte Afşin, Sunduk, Ahmedşah, Türkman, Dilmaçoğlu Mehmet, Duduoğlu, Serhenkoğlu ve Arslantaş önderliğindeki Selçuklu kuvvetleri, süratle Anadolu içlerine akınlarda bulunmaya başladılar. Bizans İmparatoru, bu akınları önlemek için Anadolu'ya mühim kuvvetler gönderdiyse de başarılı olamadı. Bunun üzerine İmparator Diogenos, Manuel Komnenos kumandasında Sivas'a ve Phileretos kumandasında bir orduyu da Malatya'ya gönderdi. Kendisi de kalabalık olan bir ordunun başında harekete geçerek Kayseri'ye geldi. İmparator Kayseri'ye gelince burada bulunan Selçuklu kuvvetlerinden bir bölümünü mağlup etti. Diogenos, Selçuklu kuvvetleri tarafından Anadolu'daki akınlarda bir askerî üs olarak kullanılan Ahlat şehrini almak amacıyla Fırat Irmağı boyunca hareket ederek Harput'a geldi. Selçuklu kuvvetleri Malatya'ya saldırarak şehri savunan Phileretos'u yenilgiye uğratıp perişan ettiler. Phileretos, beraberinde çok az bir kuvvet olduğu halde kaçmayı başararak Harput'ta bulunan Bizans İmparatoru'na katılabildi⁸⁴. Diogenos, Harput'tan hareketle Palu'ya geldi. Palu'da iken Selçuklu komutanlarının Konya ve civarında akınlarını şiddetlendirdikleri haberini duydu. Bunun üzerine Ahlat'a gitmekten vazgeçerek Kayseri'ye döndü. Romanos Diogenos, Kayseri'de bir

⁸³ Mikhail Psellos, **a.g.e.**, s. 225 vd. ; Mevdüdü, **a.g.e.**, s. 237; Işın Demirkent, "Bizans", **DİA**, VI, 230- 244; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 318.

⁸⁴ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 49.

müddet kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. Böylece o, Selçuklu kuvvetlerine karşı ikinci kez çıktığı seferden de başarı elde edemedi.

Bizans İmparatoru, Anadolu'da durmaksızın devam eden Türk akınlarını durdurmak için bu kez General Manuel Komnenos önderliğinde kalabalık bir kuvveti Anadolu'ya gönderdi. Anadolu'da akınlar yapmakla meşgul olan Selçuklu komutanlarından Erbasgan, Selçuklu sultanı Alparslan'a isyan etmiş; bunun üzerine Alparslan da komutanlarından Afşin önderliğinde bir orduyu onu yakalamak üzere görevlendirmişti. Erbasgan, kendisini takip eden Afşin'den kaçarak Sivas taraflarına akınlarda bulunmaya başladı. Sivas'ta akınlarda bulunduğu sırada Manuel Komnenos'la karşılaştı onu ve beraberinde bulunan generalleri esir etti. Manuel, Erbasgan'ın takip edildiğini öğrenince ona, Bizans'a sığınma teklifinde bulundu, Erbasgan da onun bu teklifini kabul ederek onları serbest bıraktı. Daha sonra ise İstanbul'a gitti⁸⁵ ve Bizans İmparatoru Romanos Diogenos tarafından görkemli bir şekilde karşılandı. Erbasgan, Bizans'a iltica eden ilk Selçuklu emîridir⁸⁶.

Selçuklu sultanı Alp Arslan, 463/ 1070 yılı ortalarında Mısır'ı Selçuklu hâkimiyeti altına almak üzere sefere çıktı. Alparslan, baştan beri Mısır'ı ele geçirmek istiyordu; fakat uygun bir fırsat bekliyordu. O dönemde Mısır'da siyasî ve askerî çatışmalardan dolayı ekonomi oldukça zayıflamış ve Sünnî- Şîî çatışmaları artmıştı. Mısır'ın halifelik veziri olan Nasıruddevle Hasan, Buharalı fakih Ebû Cafer Muhammed'i Horasan'da bulunan Alp Arslan'ın yanına göndererek eğer Mısır'a gelirse yönetimi kendisine bırakacağını ve Şîî hutbeyi kaldırarak Sünnî hutbeyi okutacağını bildirdi⁸⁷. Alp Arslan da bunu uygun bir fırsat olarak değerlendirdi ve Azerbaycan üzerinden Mısır'a gitmek üzere harekete geçti. Alp Arslan, bu hareketi sırasında daha önce amcası Tuğrul Bey'in iki kez kuşattığı; fakat almağa muvaffak olamadığı Malazgirt'e geldi. Malazgirt'i fethettikten sonra Erciş'e yöneldi ve orayı da kolayca ele geçirdi. Alp Arslan bundan sonra Mısır'ı ele geçirmek için güneye doğru yöneldi. Halep'e giden sultan, burayı yaklaşık iki ay kuşattı. Kuşatmayla meşgul olup fazla zaman kaybetmeyi düşünmediği için Dımaşk'a yöneldi.

⁸⁵ Ahmed b. Mahmud, **a.g.e**, C. I, s. 81.

⁸⁶ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 51.

⁸⁷ İbnü'l-Adîm, **Bugyetü't-taleb fi târîhi Haleb**, Çev. Ali Sevim, **Biyografilerle Selçuklular Tarihi**, TTK., Ankara 1989, s. 13.

Bizans İmparatoru Diogenos, Alp Arslan'ın Halep kuşatmasıyla meşgul olduğunu duyunca bu durumdan yararlanmak ve kaybettiği toprakları tekrar kazanmak düşüncesiyle içerisinde Peçenek, Uz, Kuman, Hazar Türklerinin yer aldığı Bulgar, Frank, Gürcü ve Ermenîlerden oluşan oldukça donanımlı bir orduyla Malazgirt'e gelip burayı işgal etti. Malazgirt'te iken Alp Arslan'a bir elçi gönderdi ve daha önce alınan yerleri kendisine iade etmesini istedi⁸⁸. Alp Arslan, elçiye sert bir ret cevabı vererek Bizans ordusunu karşılamak için derhal Doğu Anadolu'ya doğru harekete geçerek Erzen ve Bitlis üzerinden Selçuklu askerî üssü olan Ahlat'a geldi. İki ordu Malazgirt Ovası'nda Rahve denilen yerde karşılaştı. Bizans ordusu yaklaşık iki yüz bin kişiden⁸⁹, Selçuklu ordusu ise yaklaşık elli bin kişiden oluşmaktaydı. Savaşın hemen başında Bizans ordusu saflarında yer alan Uz ve Peçenek kuvvetleri karşılarındaki ordunun Türk olduğunu görünce savaşı terk ettiler. Bu durum Bizans'ın gücünü azaltmış ve Selçuklu ordusu Bizans ordusunu yenmiştir⁹⁰. Savaş sonunda ise Bizans imparatoru Romanos Diogenos esir edilmiştir⁹¹. Romanos Diogenos, esir edilen ilk Bizans imparatorudur. İmparatorla sultan arasında yapılan barış anlaşması gereği; imparator kurtuluş akçası olarak bir buçuk milyon altın verecek, Bizans Devleti her yıl Selçuklu Devleti'ne üç yüz altmış bin altın vergi verecek ve imparator elindeki Türk esirleri serbest bırakacaktı⁹². Diogenos, barış anlaşmasının koşullarını yerine getirmek için Malazgirt'ten ayrılmış ve Malatya'ya gelmiştir. Malatya'da iken kendisinin yerine tahta geçen yeni Bizans İmparatorundan artık İstanbul'a dönmemesi yönündeki mektubu almıştır. Bu mektup üzerine Alp Arslan'a haber göndererek kendisine

⁸⁸ Faruk Sümer- Ali Sevim, **İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çeviriler)**, TTK., Ankara 1988, s. 19; İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 12; Hüseyinî, **a.g.e.**, s. 33; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, s. 142 vd. ; Reşideddin, **a.g.e.**, s. 38; Mikhail Psellos, **a.g.e.**, s. 225 vd. ; Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 23; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. I, s. 321; Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 25 vd; Ali Sevim- Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s. 59 vd.

⁸⁹ Malazgirt Savaşı'na katılan Bizans ordusunun sayısı hakkında kaynaklarda farklı sayılar verilmektedir. Bu farklı sayılar ve diğer tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer-Ali Sevim, **a.g.e.**, s. vii- xx.

⁹⁰ İbnü'l- Esîr, **a.g.e.**, C. X, s. 71 vd; Bûndarî, **a.g.e.**, s. 37 vd; V. Gordlevski, **Anadolu Selçuklu Devleti**, Çev. Azer Yaran, Ankara 1988, s. 39.

⁹¹ Râvendî, **Rahatü's- sudûr ve âyetü's- sūrûr**, Çev. Ahmet Ateş, TTK., Ankara 1957, s. 117.

⁹² Mevdûdî, **a.g.e.**, s. 248.

yardım etmesi hususunda ricada bulunmuştur. Daha sonra da Alp Arslan'ın cevabını beklemeden Kilikya'ya doğru yola çıkmıştır⁹³.

Malazgirt Savaşı, Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesini sağlayan önemli bir zaferdir. Çağrı Bey'in Anadolu'ya yaptığı ilk akından bu savaşa kadar yapılan Selçuklu akınları hem bu zaferin hem de Anadolu'nun Türkleşmesinin temelini oluşturmuştur. Akınlar sonucu fethedilen şehirler, sürekli olarak Horasan'dan gelen Türk nüfusuyla doldurulmuştur. Malatya şehri ise, Dinar Bey ve Afşin tarafından fethedilmek istenmiş; fakat müstahkem olduğu ve Bizans imparatorları tarafından sürekli olarak kale ve surları tamir edildiği için fethedilememiştir.

⁹³ Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. I, s. 324.

II. BÖLÜM

DÂNİŞMENDLİLER DÖNEMİNDE MALATYA

A- MALATYA'NIN TÜRKLER TARAFINDAN FETHİ

1- Dânişmendli Gümüştengin Gazî'nin Malatya'yı Kuşatması ve Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Edilişi

457/ 1064'te Sultan Alp Arslan'ın hizmetine girerek onun en gözde komutanlarından birisi olmayı başaran Dânişmend Gazî, Malazgirt Savaşı'ndan sonra kendisine iktâ olarak verilen Sivas'ı fethetmiş ve Dânişmendlilerin temelini atmıştır. Sultan Melikşah tarafından Orta Anadolu'yu fethetmekle görevlendirilen Emîr Artuk, birçok yer fethettikten sonra Melikşah tarafından yeni fetihler yapmak üzere Irak'a gönderilmişti. Artuk'un Irak'a gitmesiyle Emîr Dânişmend geniş bir hareket alanı buldu⁹⁴ ve merkezi olan Sivas'tan hareketle Kayseri, Zamantı, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya'yı da ele geçirerek beyliğinin hâkimiyet alanını genişletti⁹⁵.

Dânişmend Gazî'nin ölümünden sonra yerine oğlu Gümüştengin geçti. Gümüştengin, Haçlılarla yapılan mücadelelerde Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan'ı destekledi. İznik'in Haçlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Kılıç Arslan, Anadolu'daki Türk beylerinden Sivas hâkimi Gümüştengin ile Kayseri Emîri Hasan'ı yardımına çağırdı. Gümüştengin ve Emîr Hasan Kılıç Arslan'ın yardım isteği karşısında hemen harekete geçtiler. Haçlı birlikleri İznik'i aldıktan bir hafta sonra Eskişehir yönünden hareketle Osmaneli'ne geldiler. Burada Gümüştengin, Emîr Hasan ve Kılıç Arslan'dan oluşan birleşik Türk kuvvetleri, haçlıları büyük bir ok yağmuruna tutular. Haçlı birlikleri sayıca kalabalık olduklarından Türk kuvvetleri onları yenemediler. Mücadele sona erdikten sonra Gümüştengin, beraberindeki kuvvetlerle birlikte kendi memleketine döndü⁹⁶.

⁹⁴ Mükrimin Halil Yınanç, "Dânişmendliler", İA, III, 468- 479.

⁹⁵ Reşideddin, a.g.e, s. 39. Zahirreddin Nişaburî, *Selçuknâme*, Nşr. Muhammed Ramazânî, Tahran 1332, s. 28.

⁹⁶ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, TTK., Ankara 1996, s. 32 vd.

I. Haçlı Seferi sonunda Urfa'da 10 Mart 1098'de Urfa Haçlı Kontluğu, Antakya'da 3 Haziran 1098'de Antakya Haçlı Prinkepsliği ve 15 Temmuz 1099'da Kudüs'te Kudüs Haçlı Krallığı kuruldu. Bu ilk büyük Haçlı seferi sonucu Türkiye Selçuklu Devleti büyük bir darbe aldı. Gümüştegin önderliğindeki Dânişmendliler Türkiye Selçuklu Devleti kadar etkilenmemişlerdi. Çünkü Dânişmendli toprakları, Haçlı birliklerinin ilerleyiş güzergâhının uzağında bulunmaktaydı⁹⁷.

Gümüştegin, 491/ 1097 ile 494/ 1100 yılları arasında üç kez Malatya'yı kuşattı. Gümüştegin'e karşı Malatya'nın Ermenî hâkimi Gabriel, Haçlı seferi sonunda kurulmuş olan Antakya Prinkepsliği'nden yardım istedi. Antakya Prinkepsi Bohemund'a haber yollayarak eğer gelirse şehri kendisine teslim edeceğini söyledi⁹⁸. Bohemund, Gabriel'in bu teklifini sevinçle karşıladı ve hemen Malatya'ya doğru yola çıktı. Ermenî Philaratos'un Malatya hâkimi olduğu dönemden beri bazı yerleri elinde bulunduran Kogh Vasil (Hırsız Vasil) adındaki eşkıya ile Malatya'nın diğer Ermenîleri, Haçlıların gelip başlarına geçmelerini istemediklerinden Gümüştegin'e, Bohemund'un geleceğini haber verdiler⁹⁹. Bohemund'un gelişinden bu şekilde haberdar olan Gümüştegin, Malatya yakınlarında bulunan Gapna Köyü civarında pusu kurarak Bohemund ve beraberinde bulunan Richard'ı 494/ 1100'de esir etti¹⁰⁰. Savaştan sağ çıkmayı başaran bir asker, Urfa'ya giderek Urfa Haçlı Kontu Baudouin'e durumu bildirdi. Bunun üzerine Baudouin, derhal harekete geçerek Malatya üzerine yürüdü. Gümüştegin, Urfa Kontu'nun yardıma geldiği haberini duyunca Malatya kuşatmasını kaldırarak esir ettiği haçlı komutanlarıyla birlikte Sivas'a gitti. Urfa Kontu, Gümüştegin'i yaklaşık üç gün takip etti; fakat yakalayamadan Malatya'ya döndü. Baudouin, Malatya'ya girince şehrin hâkimi Gabriel'le anlaşarak

⁹⁷ Cahen, **a.g.e.**, s. 14.

⁹⁸ Gabriel, kızı Morfia'yı Kudüs Kralı'nın kardeşi ve Urfa kontu olan Baudouin ile evlendirmişti. Antakya Prinkepsi Bohemund, Baodouin'le akrabaydı. Bu akrabalık bağıyla Malatya'ya kolayca hâkim olabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle de Gabriel'in teklifini hemen kabul ederek yola çıktı. Geniş bilgi için bkz. Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 47.

⁹⁹ Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 342.

¹⁰⁰ Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 38; Müverrih Vardan, **a.g.e.**, s. 188; İbnü'l- Kalânîsî, İng. Trc. H. A. R. Gibb, **The Damascus Chronicle of the Crusades**, London 1932, s. 49 vd; Urfalı Mateos; Bohemund ve Richard'ın esir edilmesini çok büyük bir acı olarak yorumlamakta ve Haçlı birliklerinin tedbirsizliğini "kadın gibi yürümek" şeklinde açıklamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Urfalı Mateos, **a.g.e.**, s. 205.

kuvvetlerinden bir kısmını şehrin güvenliği için buraya bıraktı ve Urfa'ya döndü¹⁰¹. Gümüştegin ise Malatya önlerinde esir ettiği Bohemund ve Richard'ı Niksar Kalesi'ne hapsedti¹⁰². Bu iki Haçlı kontunun esir edilişi Türkler arasından büyük sevinçle karşılandı.

2- Malatya'nın Gümüştegin Gazî Tarafından Fethi (18 Eylül 1102)

I. Haçlı Seferi sonunda Urfa, Antakya ve Kudüs'te Haçlı kontlukları kurulunca Papa II. Urbanus'un ölümüyle yerine geçen II. Piscalis (1099- 1118), Lompard, Fransız ve Almanlardan oluşan yeni bir Haçlı birliğini Anadolu'ya gönderdi. Bu haçlı birlikleri 1101'de İstanbul'a geldiler¹⁰³. Lompardlar İstanbul'a gelince, İtalya Normanlarının reisi ve Antakya Prinkepsliği'nin kurucusu olan Bohemund'un Gümüştegin tarafından esir edildiğini duydular. Onu esaretten kurtarmak ve Gümüştegin'in hâkimiyetindeki yerleri ele geçirmek amaçlarıyla 3 Haziran 1101'de harekete geçtiler. Lompardlar, Ankara'yı ele geçirdikten sonra Amasya ve Niksar'a gitmek üzere harekete geçtiler. Lompardlara karşı Gümüştegin, I. Kılıç Arslan, Halep Selçuklu Meliki Rıdvan ve Harran Emîri Karaca'dan oluşan yaklaşık 20.000 kişilik bir ordu hazırlandı. Lompardlar, Türk kuvvetlerinin saldırılarına dayanamadılar ve Ağustos 1101'de Merzifon yakınlarından bozguna uğradılar¹⁰⁴.

Lompardların bozguna uğratılmalarının ardından aynı yıl Anadolu'ya giren ikinci bir Haçlı birliği Konya yakınlarında, üçüncüsü de Ereğli yakınlarında bu birleşik Türk kuvvetleri tarafından bozguna uğratıldı. Gümüştegin, Ereğli saldırısının başarıyla sonuçlanmasının ardından diğer komutanlar gibi memleketine döndü.

¹⁰¹ Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, TTK., Ankara 1990, C. I, s. 67 vd.

¹⁰² Steven Runciman, **A History of The Crusade**, Cambridge 1953, Volume I, s. 323; M. Halil Yinanç, "Dânişmendliler", **İA**, III, 468- 479; Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", **DİA** VIII, 469- 474; Osman Turan, **Türkiye**, s. 138; V. Gordlevski, **a.g.e**, s. 48; Ali Üremiş, **Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası**, Ankara 2005, s. 65.

¹⁰³ Urfalı Mateos, **a.g.e**, s. 214 vd. ; 1101 yılı Haçlı Seferleri hakkında geniş bilgi için bkz. Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", **Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İÜEF, (İstanbul 1995), s. 17- 56; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Çev. Fikret İşıltan, Ankara 1992, C. II, s. 15 vd.

¹⁰⁴ Işın Demirkent, **a.g.m**, 17- 56.

Gümüştegin, 1101 yılındaki haçlı seferlerinin başarıyla püskürtülmesinden sonra daha önce üç kez kuşattığı; fakat almaya muvaffak olamadığı Malatya'yı bir kez daha kuşattı¹⁰⁵. Malatya'nın Ermenî asıllı Valisi Gabriel, yönetimindeki halka iyi muamele etmiyor ve şehri zorbalıkla idare ediyordu. Gümüştegin'in şehri uzun müddet kuşatmasıyla halkın durumu oldukça kötüleşmişti. Malatya halkı zaten Gabriel'in yönetiminden şikâyetçiydi. Kuşatma da uzayınca şehirdeki iki asker, şehrin kapılarını Gümüştegin'e açtı. Gümüştegin, 18 Eylül 1102 Çarşamba günü şehre girdi¹⁰⁶. Böylece Malatya ilk kez Türkler tarafından fethedilmiş oldu.

Gümüştegin şehre hâkim olunca, uzun müddet kuşatılmaktan dolayı zayıflayan şehir ekonomisini düzeltmek için bir dizi tedbir aldı. Öncelikle şehir halkının canını bağışladı ve hepsini kendi vatandaşı kabul ederek evlerine gitmelerine müsaade etti. Daha sonra başkenti Sivas'tan buğday, öküz ve diğer zarurî şeyler getirterek bunları halka dağıttı. Ayrıca daha önce esir aldığı ve Sivas'ta tuttuğu kişileri de serbest bırakarak Malatya'ya dönmelerini sağladı¹⁰⁷. Gümüştegin, takip ettiği bu yapıcı siyasetiyle Malatya halkının nezdinde önemli bir yer edindi. Bu dönemi anlatan Ermenî ve Süryanî müellifler kendisinden minnetle bahsetmektedirler.

Malatya, Gümüştegin'in hâkimiyetine girince şehrin eski valisi Gabriel, daha önce yaptığı zulüm yüzünden şehir halkı tarafından öldürüldü. Gümüştegin, Gabriel'in yerine ondan daha hoşgörülü ve insafli biri olarak gördüğü Ermenî Vasil'i atadı.

Gümüştegin, 1100 yılında Malatya önlerinde esir ederek Niksar'da hapis tuttuğu Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund'u 1103 yılında fidye karşılığı serbest bıraktı¹⁰⁸. Onun bu Haçlı liderini serbest bırakması Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan'ı oldukça endişelendirdi. Çünkü Kılıç Arslan, Bohemund'un serbest kalmasıyla Antakya, Urfa ve Kudüs'teki Haçlıların harekete geçeceğini düşünüyordu. Gümüştegin'e kızan Kılıç Arslan, o sırada çıktığı Antakya seferini yarıda keserek onun üzerine yürüdü. İki lider arasında Maraş civarında yapılan

¹⁰⁵ I. Melikoff, "Danishmendids", *EI*², II, 110- 111.

¹⁰⁶ Süryanî Mihail, *a.g.e.*, s. 47; Kadı Ahmed Gaffârî, *Tarih-i Cihan-âra*, Nşr. Mücteba Minovî, Tahran 1343, s. 132; İbnü'l- Kalânîsî, *İng. Trc.* s. 59; Sefer Solmaz, "Dânişmendliler", *Türkler*, VI, 430- 452; E. Honigmann, "Malatya", *EI*², VI, 230- 231.

¹⁰⁷ Bar Hebraeus, *a.g.e.*, C. II, s. 342.

¹⁰⁸ Runciman, *op. cit.*, Vol. II, s. 38- 39; Philip K. Hitti, *a.g.e.*, C. IV, s. 1029.

savaşı Kılıç Arslan kazandı. Gümüştegin, bu savaşın ardından gittiği Sivas'ta 498/1104 yılında vefat etti. Onun vefatıyla birlikte Dânişmendliler arasında taht mücadeleleri meydana geldi. Bu taht mücadelelerinden Emîr Gazî gâlip çıkarak 498/1104 yılında beyliğin başına geçti.

B- EMÎR GAZÎ DÖNEMİNDE MALATYA (518- 529/ 1124- 1134)

Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan, bir sonraki bölümde geniş olarak anlatılacağı gibi 2 Eylül 1106'da Malatya'yı zaptetti. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı zaptından bir yıl sonra vefat etmesiyle şehre, eşi Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan hükmetmeye başladılar. Ayşe Hatun, Malatya'daki konumunu kuvvetlendirmek için Artuklular'dan Palu hâkimi Belek b. Behram (öl. 518/1124)'in himâyesi altına girdi.

Emîr Gazî , uzun zamandan beri Malatya'yı yeniden Dânişmenli hâkimiyeti altına almak istiyordu; fakat Belek Gazî 'nin gücünden çekiniyordu. Belek'in ölümüyle Malatya hâkimi Tuğrul Arslan, Harput hâkimi Süleyman ve diğer Emîrlere arasında hâkimiyet mücadelesi başladı. Bu mücadele Emîr Gazî 'ye beklediği fırsatı doğurdu.

Emîr Gazî , 13 Haziran 1124 Cuma günü dâmadı Sultan I. Mesud'la birlikte Malatya'ya gelerek şehri kuşattı¹⁰⁹. Kuşatmaya bir ay devam ettikten sonra oğlu Muhammed'i, kuşatmayı tamamlaması için şehrin yakınında bulunan Saman Köyü'ne bırakarak Malatya'dan ayrıldı¹¹⁰. Kuşatmaya bundan sonra Muhammed devam etti. Muhammed, hergün şehir kapısına kadar hücum ederek, şehirden kimsenin dışarı çıkmasına fırsat vermiyordu. Kuşatma uzadıkça Malatya halkı açlık sıkıntısıyla karşı karşıya kalıyordu. Üretim durma noktasına geldiği için şehirde buğdayın kilosu 36 dinara kadar çıkmıştı. Süryanî Mihail, kuşatma sırasında Malatya halkının içinde bulunduğu durumu “İnsanlar, ağaç yapraklarını ve kabuklarını yemeye başladılar. Kedi ve eşek buldukları vakit ölü bile olsa derhal üzerine atılıp yiyorlardı. Su yerine kan içiyorlar ve kuru deriden yapılmış olan

¹⁰⁹ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 82; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 359.

¹¹⁰ Süryanî Mihail, Emîr Gazî'nin kuşatmaya niçin devam etmediğine dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Bar Hebraeus (aynı eser, C. II, s. 359), Emîr Gâzi'nin, Melik Arap'ın Dânişmendli topraklarına saldırdığı için kuşatmayı oğluna bıraktığını yazmaktadır.

kapları, kalkanları kaplayan derileri ve buna benzer diğer şeyleri yiyorlardı¹¹¹” şeklinde tasvir etmektedir. Kuşatma bu şekilde devam ederken Malatya Sultanı Tuğrul Arslan, Haçlılardan yardım almak üzere şehirden çıktı; fakat Haçlılar o sırada Halep kuşatmasıyla meşgul olduklarından Tuğrul Arslan’a gerekli yardımı yapamadılar. Ayşe Hatun, oğlu Tuğrul Arslan’ın herhangi bir yardım alamadan döndüğü görünce Malatya halkının zengin olanlarını yakalatarak hapsedti ve mallarına el koydu. Ayşe Hatun, uyguladığı kötü idareyle Malatya halkının gözünden düşmüştü. Son olarak şehrin zenginlerinin mallarına el koyması onu iyice gözden düşürmüştü. Ayşe Hatun, oğlu Tuğrul Arslan’la birlikte artık şehrin kuşatmaya daha fazla dayanamayacağını düşünerek 10 Aralık 1125 Çarşamba günü şehrin güneyinde bulunan Minşar Kalesi’ne gitti¹¹².

Ayşe Hatun ve oğlunun şehri terk etmeleriyle yaklaşık altı ay süren kuşatma sona erdi ve Emîr Gazî şehre girerek yönetimi ele geçirdi. O da babası Gümüştegin gibi kuşatma sonucu kötüleşen şehir ekonomisini düzeltmek amacıyla çiftçilere tohumluk buğday dağıtarak üretimi artırmak istedi. Ayrıca şehre koyun ve öküz sürüleri getirterek hayvancılığı tekrar canlandırdı. Esirleri serbest bırakarak şehir halkının moralini düzeltti.

Kılıç Arslan’ın oğlu Melik Arap¹¹³, Emîr Gazî ’nin Malatya’yı kuşatması sırasında kardeşi Mesud’un, Tuğrul Arslan’a yardım etmeyip kayınpederi Emîr Gazî ’yi desteklemesi nedeniyle 1127 yılında kardeşi Mesud’un üzerine yürüdü¹¹⁴. Mesud, Melik Arap’ın saldırısı üzerine Bizans imparatoru II. Ioannes Komnenos (1118- 1143)’tan yardım almak üzere İstanbul’a gitti. Melik Arap, Mesud’un İstanbul’a gitmesi üzerine başkent Konya’yı kuşatmaya başladı. Mesud, Bizans imparatorundan hüsnü kabul gördükten sonra kayınpederi Emîr Gazî ’nin yanına gitti ve ikisi birden Melik Arap’a karşı hareket ettiler. Melik Arap da bu hareket karşısında kuşatmayı kaldırarak Kilikya hâkimi Ermenî I. Toros (1100- 1129)’un yanına kaçmak zorunda kaldı. Burada Toros’tan aldığı takviye kuvvetlerle Emîr Gazî üzerine yürüdü ve Emîr Gazî ’nin oğlu Muhammed’i tuzağa düşürerek esir

¹¹¹ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 82 vd.

¹¹² Bar Hebraeus, **a.g.e**, C. II, s. 359; Urfalı Mateos, **a.g.e**, s. 282.

¹¹³ Hakkında geniş bilgi için bkz. Muharrem Kesik, “Melik Arab”, **Tarih Dergisi**, 2002- 2003, sa. 38, s. 17- 26.

¹¹⁴ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 87; Bar Hebraeus, **a.g.e**, C. II, s. 360.

etti. Bunun üzerine Muhammed'in oğlu Yunus, Arap'a karşı saldırıya geçti. Arap, Yunus'u da esir ederek Emîr Gazî üzerine yürüdü. Arap'la Emîr Gazî karşılaşınca savaşımaya başladılar. Savaş, Arap'ın lehine devam ederken Emîr Gazî , savaş alanında bulunan yüksek bir tepeye çıktı ve trampetler çaldırarak savaşı kazanmış gibi hareket ederek dağılan askerlerini tekrar topladı. Emîr Gazî 'nin askerleri toplandıktan sonra savaş alanını çok kesif bir sis bulutu kapladı. Bunun üzerine Arap'ın askerleri sağa sola doğru dağılmaya başladılar. Emîr Gazî , Arap'ın askerlerinin dağılmasından sonra savaş alanında kalan ağırlıklara el koydu. Daha sonra ise Arap tarafından esir edilen oğlu Muhammed'i kurtarmak için Ankara ve Komana üzerine yürüdü. Buraları ele geçirdikten sonra esir bulunan oğlu Muhammed'i kurtardı¹¹⁵.

Emîr Gazî ve Melik Arap arasındaki bu mücadelelerden yararlanan Malatya'nın eski hâkimi Tuğrul Arslan, Minşar Kalesi'nden hareketle Malatya üzerine geldi ve 523/ 1128 yılında şehrin çevresini yağmaladı. Tuğrul Arslan'ın Malatya'yı ele geçirmek üzere ciddi bir akın yapıp yapmadığı hususunda kaynaklarda açık ifadeler yoktur. Süryanî Mihail, Tuğrul'un şehir çevresini bir müddet yağmaladıktan sonra çekildiği ve bir daha görünmediği bilgisini vermektedir. Bar Hebraeus ise, Tuğrul Arslan'ın Malatya'yı istila ettiği, dış kısımlarını aldıktan sonra geri döndüğü ve bir daha görünmediği bilgisini vermektedir¹¹⁶. İbnü'l- Ezrak; Süryanî Mihail ve Bar Hebraeus'tan farklı olarak Tuğrul Arslan'ın kız kardeşi Sa'ide Hatun'un 524/ 1129'da Meyyâfârikîn'de ölümü üzerine ölen kardeşinin mal varlığını teslim almak üzere buraya geldiğini ve burada ikâmet ettiğini yazmaktadır. İbnü'l- Ezrak, Tuğrul Arslan hakkında en son bu bilgiyi vermektedir¹¹⁷.

Emîr Gazî , Melik Arap'ı yenip oğlu Muhammed'i esaretten kurtardıktan sonra Malatya'dan Sakarya'ya kadar uzanan bir Dânişmendli hâkimiyeti kurmuş oldu. Sadece Konya şehri Dânişmendli hâkimiyet alanının dışındaydı. Konya'da, Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümdarı olarak damadı Mesud bulunuyordu. Emîr Gazî , damadı Mesud'u müttefiki olarak kontrol etmekteydi; Mesud da

¹¹⁵ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 88; Bar Hebraeus, **a.g.e**, C. II, s. 361.

¹¹⁶ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 89; Bar Hebraeus, **a.g.e**, a. y.

¹¹⁷ İbnü'l- Ezrak, **Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısım)**, Çev. Ahmet Savran, Erzurum 1992, s. 45.

kayınpederinin ittifakını temin etmekle kardeşleri Melik Arap ve Tuğrul Arslan'ı etkisiz hale getirmiş ve saltanatını koruyabilmişti. Bu dönemde Anadolu'daki dengeler Emîr Gazî tarafından belirlenmiştir. Emîr Gazî'nin ölümünden sonra ise dengeleri Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Mesud belirleyecektir.

Emîr Gazî, 525/ 1130 yılında Ermenî Prensi I. Leon'un Antakya Prinkeps'i II. Boheomund'a karşı kendisinden yardım istemesi üzerine Çukurova bölgesine gitti. Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos, Emîr Gazî'nin Çukurova bölgesinde bulunmasından istifade ederek Dânişmendli hâkimiyetindeki Kastamonu'yu işgal etti¹¹⁸. Kastamonu'yu işgalinden sonra başka Türk topraklarını da ele geçirmek isterken kardeşi Isaakios'un İstanbul'da tahtı ele geçirme teşebbüsünde bulunduğunu öğrendi. Bunun üzerine faaliyetlerine son vererek derhal İstanbul'a döndü. Isaakios ise ağabeyinin dönüşü üzerine önce Trabzon Rum Dukası Konstantinos Gabras'a oradan da I. Mesud'a sığındı. Emîr Gazî, Çukurova'dan döndükten sonra Malatya'ya geldi. Onun Malatya'ya gelmesinin ardından damadı Mesud ve Isaakos da Malatya'ya geldiler ve hep beraber kışı Malatya'da geçirdiler¹¹⁹. Isaakios, Emîr Gazî tarafından Bizans'a karşı kullanılabilir; fakat o bu yolu tercih etmedi ve kış bittikten sonra onu Ermenî Leon'un yanına gönderdi.

Emîr Gazî döneminde Malatya siyasi tarihi için kaynaklara intikal edecek ölçüde başka bir olay meydana gelmemiştir. Emîr Gazî'ye, başarılı faaliyetlerinden dolayı Abbasî halifesi Müsterşid- Billah (512- 530/ 1118- 1135) "Melik" ünvanını verdi. Ayrıca Büyük Selçuklu hükümdarı Sencer (512- 552/ 1118- 1157) de ona çeşitli hâkimiyet sembolleri göndererek onu "Melik" ünvanıyla şereflendirdi. Emîr Gazî, ünvanını aldıktan birkaç gün sonra 529/ 1134'te vefat etti¹²⁰.

¹¹⁸ Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Çev. Fikret Işıltan, TTK., Ankara 1995, s. 12.

¹¹⁹ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 96.

¹²⁰ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 103; Işın Demirkent, **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118- 1176)**, TTK., Ankara 2001, s. 12; Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 71; M. Halil Yinanç, "Dânişmendliler", **İA**, III, 468- 479; Abdülkerim Özeydin, "Dânişmendliler", **DİA**, VIII, 469- 474; Osman Turan, **Türkiye**, s. 172; Muharrem Kesik, **a.g.e.**, s. 42.

C- EMİR GAZÎ'NİN ÖLÜMÜNDEN SONRA MALATYA

1- Melik Muhammed Döneminde Malatya

Emîr Gazî'nin Muhammed, Yağlıbasan, Yağan ve Aynüddeve adlarında dört oğlu vardı. Emîr Gazî ölünce yerine, daha önce veliaht tayin edilen Muhammed geçti¹²¹. Muhammed 529/ 1134 senesi sonbaharına Malatya'ya giderek tahta oturdu¹²². Malatya halkı ondan, Emîr Gazî döneminde ödedikleri vergileri azaltmasını bekliyorlardı; fakat Muhammed, kardeşlerinden Aynüddeve ve Yağan'ın kendisine karşı başlatmış oldukları isyanlarla uğraşmak zorundaydı. Bu nedenle herhangi bir düzenleme yapmadan şehirden ayrıldı.

Muhammed, Malatya'dan dönüşü sırasında karşılaştığı kardeşi Yağan'ı 530/ 1135'te öldürdü. Diğer kardeşi Aynüddeve ise kaçmayı başararak Malatya'ya geldi ve şehri yağmalamakla meşgul oldu¹²³. Muhammed, kardeşleriyle uğraşırken Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos ve Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Mesud, durumdan istifade ederek Dânişmendli topraklarından pay almak için Muhammed'e karşı bir ittifak yaptılar. Bu ittifak sonucunda ise Çankırı'ya saldırdılar. Muhammed, durumun vehameti üzerine kardeşi Aynüddeve'yi affederek ona Elbistan ve çevresini iktâ olarak verdi. Ayrıca eniştesi Türkiye Selçuklu hükümdarı Mesud'a da yaptığı ittifakın Türk çıkarlarına ters olduğunu bildiren bir mektup yazarak onu ittifaktan koparmaya çalıştı. Muhammed'in bu girişimi sonuç verdi ve Mesud, Ioannes'in yanında bulunan kuvvetlerini çekerek onu zor durumda bıraktı. Mesud'un kuvvetlerini çekmesi üzerine Bizanslılar Çankırı kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldılar. Ioannes, kış mevsiminin sona ermesinden sonra tekrar saldırıya geçti ve Çankırı'yı ele geçirdi¹²⁴.

Aynüddeve, ağabeyinin kendisine iktâ olarak verdiği yerleri yeterli görmemiş ve tekrar isyan etmeye başlamıştı. Muhammed, Aynüddeve'yi tedip için üzerine yürüdü ve onu Urfâ Kontu Joscelin'e sığınmaya mecbur etti. Muhammed,

¹²¹ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 104; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 367.

¹²² M. Halil Yinanç, "Dânişmendliler", **İA**, III, 468- 479.

¹²³ Sefer Solmaz, "Dânişmendliler", **Türkler**, VI, 430- 452.

¹²⁴ Niketas, **a.g.e.**, s. 13; Işın Demirkent, **Kinnamos**, s. 13.

Aynüddeve'nin isyanını geçici de olsa bastırdıktan sonra Bizans imparatorunun Çukurova Seferi¹²⁵ sırasında ele geçirdiği yerleri tekrar almak için 532/ 1137'de Kilikya'ya girdi¹²⁶. Burada Feke ve Keban Kalelerini istirdad etti¹²⁷. Buradan ele geçirdiği esirleri Malatya'ya getirdi¹²⁸. Daha sonra ise Canik havzasına girerek akınlarda bulundu. Bizans imparatoru Ioannes, Muhammed'in bu faaliyetlerine karşı harekete geçerek 1140 yılı başlarında Niksar'ı kuşattı. Muhammed, Niksar'ın kuşatılması üzerine eniştesi Mesud'un da yardımını alarak buraya gitti. Bizans kuvvetleriyle burada yapılan savaşta Ioannes mağlup olarak kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı¹²⁹. Sultan Mesud, Emîr Gazî'nin ölümüyle birlikte Dânişmendli yönetiminde enişte sıfatıyla belirgin bir rol oynamıştır. Kayınbiraderi Muhammed'i kardeşleriyle yaptığı mücadelelerde ve Bizans imparatoruna karşı destekleyerek kontrolü altına almayı başarmıştır. Bu durum Muhammed'in 6 Aralık 1143'de Kayseri'de ölümüyle iyice netlik kazanmıştır.

2- Aynüddeve'nin Malatya Hâkimiyeti

Melik Muhammed'in Zünnûn, Yunus ve İbrahim adlarında üç oğlu vardı. Muhammed, ölmeden önce oğlu Zünnûn'u kendisine veliaht tayin etmişti. Fakat Muhammed'in karısı, Zünnûn yerine kayını Yağıbasan'ı beyliğin başına geçirmek istediği için onunla evlendi ve onu beyliğin başına geçirdi¹³⁰. Yağıbasan'ın başa geçmesi üzerine daha önce veliaht tayin edilen Zünnûn, Zamantı'ya kaçmak zorunda kaldı. Muhammed'in kardeşi olan Aynüddeve, Masara hâkimi yeğeni Yunus ile ittifak kurarak Malatya üzerine yürüdüler. Malatya halkı onlara şehir kapılarını açmadı. Yunus ve Aynüddeve, şehre hücum etmek için yeterli kuvvete sahip olmadıklarından Arka'ya döndüler. Melik Muhammed'in karısı; Yunus ve

¹²⁵ II. Ioannes Komnenos'un Birinci Çukurova ve Suriye Seferi hakkında geniş bilgi için bkz. Niketas, **a.g.e.**, s. 14- 21; Işın Demirkent, **Kinnamos**, s. 14- 18; Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 75- 76; Papaz Grigor, **a.g.e.**, s. 293 vd.

¹²⁶ İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, C. XI, s. 55 vd; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 375; Başkumandan Simbat, **a.g.e.**, s. 54; Mehmet Ersan, **Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, b.y, İzmir 1995, s. 143.

¹²⁷ Osman Turan, **Türkiye**, s. 175.

¹²⁸ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 112.

¹²⁹ Niketas, **a.g.e.**, s. 23; Işın Demirkent, **Kinnamos**, s. 18- 19.

¹³⁰ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 119 vd; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 376- 377; Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 81.

Aynüddeve'nin Malatya'yı ele geçirmek için yaptıkları bu faaliyeti duyunca şehri korumak üzere 2.000 kişilik bir kuvveti Malatya'ya yolladı. Gönderilen bu kuvvetler 17 Şubat 1143'te şehre ulaştılar. Fakat Malatya halkı, Sivas'tan gönderilen bu kuvvetlerin kendilerini yerlerinden sökerek Sivas'a götürecekleri şüphesiyle heyecana kapıldılar ve sokaklarda koşuşmaya başladılar. Özellikle şehirde bulunan Hıristiyanlar paniğe kapılarak kuyuların ve oyukların içlerine saklandılar. Şehirde bulunan Türkler, Böri adında birinin önderliğinde toplanarak validen şehir kapısının anahtarlarını istediler. Valinin ret cevabı üzerine de Börüdiyh Kapısı'nın- muhtemelen bu isim Böri'nin kapıyı kırmasından sonra buraya verilmiştir- kilidini sopalarla kırarak Aynüddeve'nin şehre girmesini sağladılar. Aynüddeve'nin Malatya'ya girmesiyle Sivas'tan gönderilen 2.000 kişilik kuvvet kaçtı. Aynüddeve, bu kuvvetlerin kaçmasının ardından Malatya'ya hâkim oldu¹³¹.

Aynüddeve, Malatya'ya hâkim olduktan sonra Sivas'a kardeşi Yağıbasan'ın yanına gitti. Onunla Mesud'a karşı bir anlaşma yaptıktan sonra Elbistan ve Ceyhan üzerine yürüyerek buraları ele geçirdi. Bunun üzerine Sultan Mesud, Sivas'a yürüdü ve Yağıbasan onun önünden kaçarak dağlara çekildi. Mesud, Zamantı'da bulunan ve damadı olan Zünnûn'u destekleyerek Kayseri'de hükümdarlığını ilan etmesini sağladı. Zünnûn'un da hükümdarlığını ilan etmesiyle Dânişmendli Beyliği Sivas, Kayseri ve Malatya olmak üzere üç kola ayrıldı¹³².

a) Sultan I. Mesud'un 1143 Malatya Kuşatması

Sultan Mesud, Yağıbasan üzerine yürüyüp onu dağlara çekilmeye mecbur ettikten sonra Dânişmendlilerin Malatya hâkimi Aynüddeve'ye, mülkünü genişleteceği vaadiyle katına gelerek itaat arzemesi emrini verdi. Aynüddeve ise onun katına gitmek yerine Mesud'un yeğeni olan karısını gönderdi. Mesud, Aynüddeve'nin bizzat gelmesini istediği için yeğenin kocası adına yaptığı itaat arzını kabul etmedi.

¹³¹ Süryani Mihail, **a.g.e.**, a. y; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, a. y; Muharrem Kesik, "Yağıbasan Devrinde Dânişmendliler- Türkiye Selçukluları İlişkileri", **Tarih Dergisi**, İÜEF. Yay., İstanbul 2002, sa. 37, s. 137- 147.

¹³² Abdülkerim Özyayın, "Dânişmendliler Mad", **DİA**, VIII, 469- 474.

Aynüddevl'e'nin huzura varmamakta direnmesi üzerine Sultan Mesud 17 Haziran 1143'te Malatya'yı kuşattı¹³³. Üç ay boyunca kuşattığı şehre ciddî bir hücum yapmadı. Kuşatma esnasında Aynüddevl'e, askerleri için şehir halkından özellikle de ileri gelenlerden vergi toplayarak onların kuşatmaya karşı dirençlerini yükseltiyordu¹³⁴. Kuşatma devam ederken Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un öldüğü ve oğlu Manuel'in İstanbul'a dönüşü sırasında Selçuklu topraklarına saldırdığı haberi duyuldu. Bu haber üzerine Mesud, 14 Eylül 1143'te kuşatmayı kaldırdı¹³⁵.

b) Sultan I. Mesud'un 1144 Malatya Kuşatması

1143 Malatya kuşatmasından bir yıl sonra Sultan Mesud, Aynüddevl'e'nin hâkimiyetinde bulunan Elbistan ve Ceyhan bölgelerini ele geçirdi ve oğlu Kılıçarslan'ı Elbistan'a melik olarak tayin etti¹³⁶. Mesud, bu bölgelerin ele geçirilmesinden hemen sonra Malatya'ya hareket etti ve şehri bir kez daha kuşattı. 1144 yılında yapılan bu kuşatmanın hangi ay başladığı hususunda kaynaklarda bilgi yoktur; fakat Süryanî Mihail, kuşatmanın üç ay sürdüğü ve ağustos ayı ortalarında sona erdiği bilgisini vermektedir¹³⁷. O halde Mesud'un kuşatmaya Mayıs ayı ortalarında başladığını söyleyebiliriz. Mesud, bu ikinci Malatya kuşatmasında da ilki gibi şehre karşı ciddî bir hücumda bulunmamıştır. Aynüddevl'e'nin şehri büyük bir azimle koruması herhalde şehrin Mesud tarafından ele geçirilmesini önlemiştir. Mesud, kuşatmanın netice vermemesi üzerine askerlerine şehrin çevresini yağmalamalarını ve işe yarayan her şeyi almalarını emretti. Bunun üzerine askerler şehir çevresini yağmaladılar ve ele geçirdikleri esirleri Sultan Mesud'a getirdiler¹³⁸. Bu sırada Bizans'ın yeni imparatoru Manuel Komnenos (1143- 1180)'un büyük bir orduyla Selçuklu topraklarına saldırması üzerine Sultan Mesud, 15 Ağustos 1144 (13 Safer 539)'te kuşatmayı kaldırarak süratle memleketine döndü¹³⁹.

¹³³ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 120 vd; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 377; Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 82.

¹³⁴ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, a. yer.

¹³⁵ Muharrem Kesik, "Yağlıbasan Devrinde...", s. 140.

¹³⁶ Papaz Grigor, **a.g.e.**, s. 303 vd.

¹³⁷ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 123 vd.

¹³⁸ Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 377; Osman Turan, **Türkiye**, s. 180.

¹³⁹ Niketas, **a.g.e.**, s. 35.

Malatya'da bu gibi gelişmeler olurken Urfa'da İmâdedin Zengî¹⁴⁰, Urfa Haçlı Kontu II. Joscelin'i mağlup ederek 539/ 1144'te Urfa'yı fethetti¹⁴¹. Urfa'nın fethinden hemen sonra ise şehit edildi. Zengî'nin şehâdetinin ardından Urfa Kontu II. Joscelin, Urfa'ya tekrar hâkim oldu. Zengî'nin ölümüyle yerine geçen oğlu Nûreddin Mahmud, 541/ 1146'da şehri ikinci kez fethetti. Urfa'nın ikinci kez fethedilmesi 1147'de II. Haçlı Seferi'nin başlamasına neden oldu¹⁴².

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Türkiye Selçuklu Devleti hâkimiyetindeki topraklara saldırıyordu. Bu saldırıların en önemlisi 1146'daki Konya kuşatmasıydı. Konya'nın kuşatılması, Türkiye Selçuklularını Süleyman Şah'ın ölümünden sonra ikinci kez yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya getirdi¹⁴³. Ama Urfa'nın fethi üzerine yeni bir Haçlı oluşumun harekete geçmesi, Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un kuşatmayı kaldırarak İstanbul'a dönmesini gerektirdi.

c) Aynüddeve- II. Joscelin Münasebetleri

Urfa'nın eski kontu II. Joscelin, 18 Haziran 1148'de Malatya'ya gelerek Süryanîler için son derece önemli olan Bar Çauma Manastırı'nı yağmaladı. Burada bulunan rahipleri Hısn-ı Mansur (Adıyaman)'a gitmeye zorladı. Joscelin, Manastırın kuzeyindeki kaleye Ermenîlerden oluşan 20 kişilik bir kuvvet yerleştirdi. Yerleştirilen bu kuvvetler, Manastırın zenginliklerini yağmaladılar. Daha sonra Joscelin, buradan esir ettiği rahipler beraberinde olduğu halde Tel-Başer'e gitti.

Bar Çauma Manastırı, Emîr Gazî'nin Malatya'yı ele geçirmesinden bu yana Dânişmendli Beyliği'ne vergi ödüyordu. Aynüddeve, Manastırın yağmalanması olayını Süryanîlerin vergi ödememek için uydurdukları bir yalan olduğu düşüncesiyle Süryanîleri cezalandırmak istedi. Olayın gerçek olduğunu öğrendikten sonra ise onlar üzerindeki baskısını kaldırdı. Ayrıca Joscelin'in elinde bulunan

¹⁴⁰ Zengî hakkında geniş bilgi için bkz. İbnü'l- Adîm, **Bugye**, s. 157 vd.

¹⁴¹ İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, C. XI, s. 94 vd; Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 125 vd; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 378 vd; Papaz Grigor, **a.g.e.**, s. 297 vd; İbnü'l- Ezrak, **a.g.e.**, s. 74 vd; Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu**, C. II, s. 139 vd.

¹⁴² Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 139 vd; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 384 vd; Niketas, **a.g.e.**, s. 40 vd; Işın Demirkent, **Kinnamos**, s. 54 vd; Runciman, **a.g.e.**, C. II, s. 205 vd; Ebru Altan, **İkinci Haçlı Seferi (1147- 1148)**, TTK., Ankara 2003, s. 1 vd.

¹⁴³ Niketas, **a.g.e.**, s. 36; Demirkent, **Kinnamos**, s. 34 vd.

Zabar Manastırı'nı da tahrip etti. Bunun üzerine Joscelin, Aynüddeve'ye: "Bana ait olan Zabar Manastırı'nı zaptla tahrip etmişsin. Ben de diğer manastırlardan daha yüksek kale olan Bar Çauma Manastırı'nı zaptettim. Şimdi ise onu sana iade ediyorum." şeklinde bir haber gönderdi. Aynüddeve de ona: "Biz de senin dilediğin kadar barış içinde olmayı arzu ediyoruz. Ancak barışı ne surette temin edeceğine bize anlat. Zira sende iman bulunmadığı hissine sahibim. Müslümanlar kendi kitapları, Hıristiyanlar da Haç ile İncil üzerine yemin ediyorlar. Oysa sen İncil'i soymuş Haçı da kırmışsın. Binaenaleyh sen Hıristiyanların inancına bağlı değilsin. Yeminlerimizi tanzim etmemiz için bana inancını söyle. Putperest mi, yoksa Yahudi misin? " şeklinde anlamlı bir cevap yollayarak onun yaptıklarının dinî hoşgörüye ters olduğunu belirtti¹⁴⁴.

Aynüddeve, hâkimiyetindeki Malatya'yı bu şekilde huzura kavuşturduktan sonra Harput Artuklu Emîri Kara Arslan'la birlikte 546/ 1151'de Haçlıların ve Ermenîlerin aldığı Gerger, Kâhta, Hısn-ı Mansur (Adıyaman) ve Palu bölgelerini istîlâ ederek¹⁴⁵ Babula ve Tel-Adana kalelerini de fethettiler. Ayrıca 7.400 Hıristiyanı da esir ettiler¹⁴⁶.

d) Aynüddeve'nin Ölümü ve Sultan I. Mesud'un 1152 Malatya Kuşatması

Aynüddeve, 12 Haziran 1152 Perşembe günü Malatya'da öldü¹⁴⁷. Onun ölümünden sonra yerine oğlu Zülkarneyn geçti¹⁴⁸. Aynüddeve'nin ölümü üzerine Malatya halkı özellikle de Hıristiyanlar büyük bir endişe içine düştüler. Çünkü Sultan Mesud'un tekrar Malatya'yı kuşatacağından korkuyorlardı. Bu nedenle de sürekli dua ediyorlardı. Dânişmendlilerin Sivas hâkimi Yağıbasan, Aynüddeve'nin taziye ziyareti için bulunduğu Malatya'da, Zülkarneyn ve annesine başsağlığı diledikten sonra her ne surette olursa olsun şehri Sultan Mesud'a teslim etmemeleri

¹⁴⁴ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 149 vd.

¹⁴⁵ İbnü'l- Ezrak, **a.g.e.**, s. 92.

¹⁴⁶ Osman Turan, **Türkiye**, s. 188; Mehmet Ersan, **a.g.e.**, s. 158; Abdülkerim Özeydin, "Dânişmendliler", **DİA**, VIII, 469- 474.

¹⁴⁷ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 166.

¹⁴⁸ Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 390.

tavsiyesinde bulundu. Zülkarneyn ve annesi Yağıbasan'a itimat ederek onun güvenli bir şekilde Sivas'a dönmesini sağladılar.

Sultan Mesud, Yağıbasan'ın Zülkarneyn'e yaptığı tavsiyeleri işitince onu tedip etmek üzere Sivas'a gitti. Yağıbasan, Mesud'un kalabalık ordusunu görünce ona itaat etti ve yeğeni Zülkarneyn'e yardım etmeyeceğine dair söz verdi. Mesud, Yağıbasan'ı bu şekilde itaat altına aldıktan sonra 24 Temmuz 1152'de Malatya'ya geldi ve şehri kuşatmaya başladı. Süryanî Mihail "Onbinlerce Türk ve diğer milletlere mensup askerler şehrin etrafında bulunan bütün güzel şeyleri mahvettiler" diyerek Mesud'un kuvvetlerinin ne kadar kalabalık olduğunu belirtmektedir¹⁴⁹. Zülkarneyn, şehrin kuşatmaya dayanma gücünü arttırmak için halktan vergi topluyordu. Malatya halkı içeride Zülkarneyn ve emîrlerinin dışarıda da Sultan Mesud'un kışkacı altındaydı. Kuşatmanın şiddeti artınca Zülkarneyn'in annesi aynı zamanda Sultan Mesud'un yeğeni olan hatun Mesud'un huzuruna gelerek ayaklarına kapandı ve ondan af diledi. Mesud, yeğenin bu davranışı karşısında biraz yumuşamakla birlikte Zülkarneyn'in huzuruna gelerek itaat arzetmesini; şayet gelip kendisini metbû tanırrsa kuşatmayı kaldıracağını ve onu şehirde bırakacağını söyledi. Bunun üzerine Zülkarneyn, elinde bir kılıç ve bir kefen olduğu halde Mesud'un huzuruna çıktı. Zülkarneyn, elindeki kılıç ve kefenle kaderine razı olduğunu ve Mesud'un kendisi hakkında vereceği her türlü karara saygı duyacağı mesajını vermişti. Mesud, onun bu tutumunu oldukça iyi karşıladı ve sözünde durarak kendisine tâbi olması şartıyla Malatya hâkimiyetini tekrar Zülkarneyn'e verdi. İki taraf arasında 15 Ağustos 1152'de anlaşma sağlandı ve böylece Malatya şehri bir kez daha Türkiye Selçuklularının hâkimiyeti altına girdi¹⁵⁰. Malatya'yı, Dânişmendli Beyliği'nin 1178'de yıkılışına kadar Türkiye Selçuklularını metbû tanıyan Dânişmendli emîrler idare edeceklerdir.

Sultan Mesud'un Malatya'yı ele geçirdiği sırada bir grup Türk, Malatya çevresini yağmalayarak Beit Haniş Manastırı'nda buldukları rahip ve hizmetlileri esir ederek götürdüler. Manastırın diğer rahipleri bunun üzerine Sultan Mesud'a

¹⁴⁹ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, a. y.

¹⁵⁰ M. Halil Yinanç, "Dânişmendliler", **İA**, III, 468- 479; Abdülkerim Özeydin, "Dânişmendliler", **DİA**, VIII, 469- 474; Muharrem Kesik, **a.g.e.**, s. 49; a. mlf. "Yağıbasan Devrinde...", s. 141; Cahen, **a.g.e.**, s. 32.

müracaat ederek esir edilen rahipler ve hizmetlilerin iadesini istediler. Sultan Mesud da onların müracaatını yerinde bularak esirlerin serbest bırakılmalarını emretti.

Sultan Mesud'un Malatya'yı hâkimiyetine almasından sonra Zülkarneyn'in annesi olan hatun, idareyi eline aldı. Hıristiyan Müslüman, zengin fakir ayırmadan herkesten zorla para topladı. Hatun bu yaptıklarını, Sultan Mesud'un kendi ricasını kabul ederek şehrin kurtarıldığı düşüncesine dayandırıyor. Ayrıca, büyücülerden oluşan bir grubu da yanına alarak onların kehanetleriyle uzun müddet idareyi elinde tutacağını iddia ediyordu. Hatunun ihtirasları o kadar artmıştı ki oğlu Zülkarneyn'i öldürerek yönetimi tek başına elde tutmayı bile planlamıştı. Ancak onun bu planı ortaya çıktı ve Malatya halkı birleşerek onu şehirden kovdular. Hatun her şeyini kaybetmiş bir halde Malatya'yı terk etmek zorunda kaldı. Zülkarneyn, annesinin bertaraf edilmesinden sonra yeniden yönetimi ele aldı ve annesi döneminden kalma büyücü ve sihir takımını ortadan kaldırdı. Ayrıca, vergileri de hafifleterek şehri tekrar eski huzuruna kavuşturdu¹⁵¹.

¹⁵¹ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 167.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİNDE MALATYA

A- TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞU ve I. KILIÇ ARSLAN'IN İKTİDARINA KADAR OLAN GENEL DURUM

Türkiye Selçuklu Devleti, Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından 468/ 1075 veya 473/ 1080 yılında İznik'te kuruldu¹⁵². Süleymanşah kardeşi Mansur'la birlikte, Alp Arslan'ın ölümüyle ortaya çıkan kargaşadan faydalanarak Anadolu'ya kaçtı ve burada faaliyetlerine başladı¹⁵³.

Süleymanşah ve Mansur Anadolu'ya geldiklerinde Artuk Bey, Büyük Selçuklu Emîri sıfatıyla Selçuklular adına Anadolu'da faaliyetlerde bulunuyordu. Artuk Bey, Sultan Melikşah tarafından merkeze çağrılınca Süleyman Şah ve Mansur kardeşler rahat bir hareket alanı buldular. Süleymanşah, Antakya şehrini kuşattıktan sonra Anadolu içlerine yöneldi. Konya yakınlarında bulunan Gevele Kalesi'ni 468/ 1075 yılında aldıktan sonra Batı istikametine yöneldi¹⁵⁴.

Süleymanşah ve kardeşinin bu faaliyetleri sırasında Bizans İmparatorluğu taht mücadeleleriyle uğraşıyordu¹⁵⁵. İki kardeş bu mücadelelerden yararlanarak İzmit ve çevresini ele geçirdiler. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah, iki kardeşin İzmit'i almalarından endişe duyarak komutanlarından Porsuk'u Anadolu'ya gönderdi. Porsuk, Mansur'u öldürdükten sonra Anadolu'dan ayrıldı. Kardeşi Mansur'un ölümünden sonra yalnız kalan Süleymanşah, Bizans'taki taht kavgalarına müdahale ederek bölgedeki konumunu korumaya çalıştı. Bu anlamda

¹⁵² Osman Turan, **Türkiye**, s. 55; a. mlf., **Selçuklular Tarihi**, s. 285; Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 24; İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", **TED**, 1979- 1980, sa. 10/ 11, s. 1- 28; Osman Turan, "Süleyman- Şah", **İA**, XI, 201- 219; Mehmet Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", **Belleten**, LVII/218, (Nisan 1993), s. 71- 79.

¹⁵³ Süleyman Şah ve kardeşi Mansur'un Anadolu'ya nasıl geldikleri hususunda iki görüş vardır. Bunlardan biri kardeşlerin hapisten kaçarak Anadolu'ya geldikleri yönünde, diğeri yeni Selçuklu hükümdarı Melikşah tarafından hapisten çıkarılarak Anadolu'ya gönderildikleri yönündedir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Altay Köymen, **a.g.m**, s. 71- 79; Osman Turan, **Türkiye**, s. 45 vd.

¹⁵⁴ Osman Turan, **Türkiye**, s. 54; Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116- 1155)**, TTK., Ankara 2003, s. 1.

¹⁵⁵ Bizans'ın bu dönem içinde bulunduğu karışıklıklar hakkında geniş bilgi için bkz. Ostrogorsky, **a.g.e**, s. 320 vd.

olmak üzere Melissenos'u, Aleksios Komnenos (1081- 1118)'a karşı destekledi. Melissenos, İznik şehrini kendisine hareket üssü olarak seçmişti. Süleymanşah da onun müttefiki olarak İznik'te bulunuyordu. İktidarı Aleksios Komnenos kazanınca, Süleyman İznik'ten ayrılmadı. Böylece İznik, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti oldu¹⁵⁶.

Bizans İmparatoru Aleksios, balkanlardaki Norman ve Peçenek saldırılarıyla uğraştığı için doğu sınırlarını güvenlik altına almak istiyordu. Bu nedenle de Süleymanşah ile 1081 yılında Kırkgeçit Suyu'nun iki devlet arasından sınır kabul edilmesine dayanan anlaşmayı yaptı¹⁵⁷. Süleymanşah, yapılan bu anlaşmayla devletinin sınırlarını koruma altına aldı ve 475/ 1082'de Tarsus'u ele geçirdi. Tarsus'u ele geçirdikten sonra Adana, Misis ve Anazarba'yı fethetti¹⁵⁸. Buraları aldıktan sonra daha önce kuşattığı; fakat almaya muvaffak olamadığı Antakya üzerine yürüdü. Antakya üzerine hareket etmeden önce İznik'te vekili olarak Ebu'l-Kasım'ı bıraktı. Süleymanşah, beraberinde bulunan 3.000 Türk atlısıyla şehre girdi¹⁵⁹. Şehre girdikten bir ay sonra 478/ 1085'te şehrin iç kalesini fethetmeye muvaffak oldu. Süleymanşah'ın Antakya'yı fethetmesinden önce bura hâkimi Ermenî Philaretos'tan vergi alan Arap Ukaylî emîrlerinden Şerefüddeve Müslim b. Kureyş, Süleymanşah'tan vergiyi kendisine yollamasını istedi. Süleymanşah onun bu isteğini reddettiği için Şerefüddeve, Antakya'ya yürüdü. Süleymanşah ve Şerefüddeve Müslim b. Kureyş'in kuvvetleri Kurzahil denilen yerde karşılaştılar. 478/ 1085'te yapılan savaşı Süleymanşah kazandı ve Şerefüddeve savaş yerinde öldürüldü¹⁶⁰. Süleymanşah, Antakya'daki hâkimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra Halep üzerine yürüdü. Halep'i kuşatmadan önce Şeyzer, Kefertâb, Ma'arratunnu'mân ve Kınnesrîn kalelerini ele geçirdi. Daha sonra ise Halep'e yöneldi. Süleymanşah'ın Halep'i kuşatması haberi üzerine Tacüddeve Tutuş, Artuk Bey'le birlikte harekete geçti ve Aynüsseylem denilen yerde Süleymanşah ordusuyla Tutuş

¹⁵⁶ Süryanî Mihail, İznik'in fethini 1078; Azîmî, 1075 olarak kaydetmektedirler.

¹⁵⁷ Gordlevski, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁵⁸ Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 28.

¹⁵⁹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. X, s. 128; Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 30; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, s. 161.

¹⁶⁰ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. X, s. 129; Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 29.

arasında büyük bir savaş başladı. 479/ 1086'da yapılan savaşta Süleymanşah yenildi ve savaş alanında intihar ederek hayatına son verdi¹⁶¹.

Süleymanşah'ın Halep önlerinde ölümüyle kendisi adına Türkiye Selçuklu hâkimiyetini sürdüren Ebu'l- Kasım, Bizans sınırlarına akınlar yapmaya devam etti. Kasım, Gemlik şehrini ele geçirerek burada gemiler yapmaya başladı. Amacı Marmara üzerinden Bizans Devleti'ne saldırılarda bulunmaktı. Aleksios Komnenos, Ebu'l- Kasım'ın bu niyetini öğrenir öğrenmez çok kalabalık bir orduyu onun üzerine yolladı. Diğer taraftan Selçuklu emîrlerinden Porsuk bir kez daha Anadolu'ya gönderilmişti. Ebu'l- Kasım, bir taraftan Aleksios diğer taraftan da Porsuk'la uğraşmak zorunda kaldı. Ebu'l- Kasım, Porsuk'un baskısı üzerine Aleksios'la anlaşmak zorunda kaldı. Emîr Porsuk, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olan İznik'i üç ay boyunca kuşattı. Aleksios, Ebu'l- Kasım'ı Porsuk'tan daha güçsüz gördüğü için İznik'in Porsuk'un eline geçmesini önlemek amacıyla Ebu'l- Kasım'a yardım etti. Bu yardım üzerine Porsuk, İznik kuşatmasını kaldırarak Anadolu'dan ayrıldı.

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah, Porsuk'un başarısızlığı üzerine onu görevden alarak yerine Urfa Valisi Bozan'ı gönderdi. Bozan da İznik'i kuşattı; fakat alamadı. Ebu'l- Kasım, bir taraftan Aleksios Komnenos diğer taraftan Melikşah'ın gönderdiği komutanlarla daha fazla mücadele edemeyeceği düşüncesiyle Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti İsfahan'a hareket etti. Hareketinden önce İznik'te yerine kardeşi Ebu'l- Gazî'yi bıraktı. Amacı Melikşah'a itaat arzetti. İsfahan'a ulaştığında Melikşah tarafından huzura kabul edilmedi ve dönüşünde Emîr Bozan'ın adamları tarafından yakalanıp öldürüldü. Ebu'l- Kasım'ın İsfahan'a giderken yerine vekil bıraktığı kardeşi Ebu'l- Gazî, Türkiye Selçuklu Devleti'nin varlığını korumaya devam etti. Urfa Valisi Bozan ise sürekli olarak baskısını arttırıyordu. Bu sırada Büyük Selçuklu sultanı Melikşah vefat etti (485/ 1092). Melikşah'ın vefatıyla Emîr Bozan İsfahan'a döndü ve Ebu'l- Gazî, oldukça rahatladı. Melikşah'ın vefatıyla birlikte, Aynüsseylem Savaşı'nda rehin alınan ve İsfahan'da hapis tutulan Süleyman Şah'ın iki oğlu Kılıçarslan ve Kulan Arslan serbest kaldılar. İki kardeş, yeni Selçuklu sultanı Berkyaruk'tan izin alarak 485/

¹⁶¹ İbnü'l- Esîr, **a.g.e**, C. X, s. 135 vd; Ahmed b. Mahmud, **a.g.e**, C. II, s. 145; Urfalı Mateos, **a.g.e**, s. 169.

1092 yılı sonlarında veya 486/ 1093 yılında İznik'e ulaştılar¹⁶². Kılıç Arslan, İznik'te görkemli bir kutlamayla karşılanarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeni hükümdarı oldu.

B- I. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (485- 501/ 1093- 1107)

Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan, babası Süleyman Şah'ın ölümünden yaklaşık altı buçuk ay sonra devletin başına geçti. Devletin başına geçtiği sırada Türkiye Selçuklularının hâkimiyet alanı İznik ve çevresiyle sınırlıydı. Bu dönemde, İzmir'de Çaka Bey; Sivas, Amasya ve Niksar'da Dânişmend Gazî hüküm sürerlerken Erzincan, Mengüceklerin, Erzurum ise Saltukların elinde bulunuyordu. Malatya'da ise Ermenî Philaretos'un atadığı Theodoros hâkimdi¹⁶³.

Kılıç Arslan, İznik'teki hâkimiyetini daha geniş alanlara yaymak için o sırada İzmir'de bulunan ve sürekli olarak Bizans'ı deniz yoluyla rahatsız eden Çaka Bey ile dostluk kurdu. Çaka Bey'in kızıyla evlenen Kılıç Arslan, bu şekilde kayınpederinin desteğini kazanmış oldu¹⁶⁴. Bizans İmparatoru Aleksios, bu yeni Türk ittifakından oldukça rahatsız oldu ve iki Türk hükümdarının arasını açmak için Kılıç Arslan'a bir mektup yollayarak onu kayınpederine karşı kışkırttı. Kılıç Arslan, Çaka Beyin güçlenmesini kendi hâkimiyeti açısından tehlikeli bulduğundan Bizans imparatorunun Çaka Bey'e karşı anlaşma teklifini kabul etti. Daha sonra ise kayınpederini bir ziyafet sırasında öldürttü.

1- I. Haçlı Seferi ve Kılıçarslan'ın Haçlılarla Mücadelesi

Kılıç Arslan döneminin en önemli olaylarından biri şüphesiz Haçlı Seferleri'dir. Haçlı Seferleri, Papa II. Urbanus'un 27 Kasım 1095'te Clermont Konsilinde yaptığı çağrı ile başlayan bir süreçtir¹⁶⁵. Avrupa'nın bozulan ekonomik

¹⁶² Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı**, s. 15.

¹⁶³ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 30.

¹⁶⁴ Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı**, s. 17; Osman Turan, "Kılıç Arslan I", **İA**, VI, 681- 688; Işın Demirkent, "Kılıçarslan I", **DİA**, XXV, 396- 399.

¹⁶⁵ Steven Runciman, **op. cit**, Vol. I, s. 106 vd; a. mlf., **Haçlı Seferleri Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, TTK., Ankara 1998, C. I, s. 95 vd.

yapısını düzeltmek ve Anadolu'yu yurt edinmeye çalışan Türkleri kesin olarak Anadolu'dan ve Yakın Doğu'dan atmak amacıyla düzenlenen kitlesel bir harekettir¹⁶⁶.

Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasıyla birlikte Anadolu'da yayılan Türk hâkimiyetine karşı Bizans İmparatoru Aleksios, 1089 yılından Papa II. Urbanus'a başvurarak ondan yardım istedi. Papalık da imparatorun bu isteğini kendi menfaatleri açısından uygun bulduğundan Anadolu'ya haçlı birlikleri göndermeye karar verdi. Alınan bu karar doğrultusunda Pierre l'Ermite kumandasında Fransız, Alman ve İtalyanlardan oluşan yaklaşık yirmi bin kişilik düzensiz haçlı birlikleri 1095'te harekete geçti ve 1 Ağustos 1096'da İstanbul'a ulaştılar¹⁶⁷. İstanbul'a ulaşan bu birlikler, Bizans İmparatoru Aleksios tarafından hemen Yalova tarafındaki Kibotos karargâhına yerleştirildiler; çünkü Bizans imparatoru haçlı birliklerinin devletine yük olmasını istemiyordu¹⁶⁸. Haçlılar karargâhlarına yerleşir yerleşmez harekete geçerek Müslüman Hristiyan demeden herkesi vahşice öldürmeye başladılar¹⁶⁹.

Haçlı birlikleri Türk topraklarındaki ilerleyişlerine devam ederek Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik önlerine geldiler. Burada bulunan Kserigordon Kalesini ele geçirdiler. Bu kalenin ele geçirilmesi üzerine I. Kılıç Arslan, İlhan adında emîrini buraya gönderdi. İlhan, İtalyan haçlı birlikleri lideri olan Rinoldo'yu mağlup ederek kaleyi tekrar ele geçirdi¹⁷⁰.

Alman haçlı birliklerinin Kserigordon Kalesini ele geçirdikleri bilgisi Yalova'daki haçlı karargâhına ulaşınca burada bulunan haçlılar, heyecana kapılarak İznik yönüne doğru harekete geçtiler. Tam harekete geçtikleri sırada İlhan'ın kaleyi ele geçirdiği haberi duyuldu. Bu haber üzerine büyük bir panik başladı ve bu panikten yararlanan I. Kılıç Arslan, Drakon denilen yerde haçlıları pusuya düşürdü.

¹⁶⁶ Haçlı Seferleri'nin başlangıç nedenleri ve gelişim sürecinin değerlendirilmesi hakkında geniş bilgi için bkz. Işın Demirkent, "Haçlı Seferi Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", **Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, sa. 35 (1994), s. 65- 78.

¹⁶⁷ Anna Komnena, **Alexiad Malazgirt'in Sonrası**, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 303; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, s. 187; Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 36 vd; Müverrih Vardan, **a.g.e.**, s. 186 vd; Bar Hebraeus, Haçlı birliklerinin İstanbul'a ulaştıkları tarihi 1097 olarak vermektedir. Ayrıca Bizans İmparatoru Aleksios tarafından iyi karşılanmadıkları için yedi yıl boyunca İstanbul'u kuşattıklarını yazmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 339.

¹⁶⁸ Anna Komnena, **a.g.e.**, s. 304.

¹⁶⁹ Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı**, s. 21.

¹⁷⁰ Anna Komnena, **a.g.e.**, s. 307.

21 Ekim 1096'da kalabalık haçlı birlikleri imha edildi¹⁷¹. I. Kılıç Arslan, Bizans'ın haçlılara yardıma geldiğini görünce bölgeden çekilerek İznik'e gitti.

2- I. Kılıç Arslan'ın 491/ 1097 Malatya Kuşatması

I. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı kuşatmasından önce Malatya'da, Urfa'nın Ermenî valisi Theodoros'un kayınpederi olan Gabriel hâkimdi¹⁷². Gabriel'den önce Malatya ve çevresini elinde bulunduran Ermenî lider Philartos'tu. Philartos, Maraş'ın Şirbaz köyünde dünyaya gelmişti. Maraş ve dolaylarında eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Ermenîler, Philartos'u kendilerine reis tayin etmişlerdi. Philartos, Kilikya bölgesini ele geçirmek için çeşitli faaliyetlerde bulunuyordu. Onun bu bölgedeki faaliyetlerini önlemek isteyen Bizans imparatoru ona birçok hediyeler göndererek onu İstanbul'a davet etti. İstanbul'da oldukça iyi karşılanan Philartos, dönüşünde Kilikya bölgesi için oldukça önemli olan Tarsus ve Misis şehirlerini ele geçirdi. Bundan sonra Maraş, Keysun, Raban, Urfa, Anazarba ve nihayet Malatya'ya hâkim oldu. Ermenîlerin bu bölgelerde lideri olan Philartos, Bizans kuvvetleriyle beraber Türklere karşı Anadolu'yu savundu. Türklerle yaptığı mücadelelerde başarısız olduğu için, dinini değiştirerek Müslüman oldu. İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da Bağdat'a oradan da Horasan'a Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammet Tapar'ın huzuruna çıktı. Bağdat ve Horasan'daki girişimleri sonucunda işgal ettiği yerlerin hâkimiyetini aldığına dair yazılarla döndü¹⁷³.

Philaratos, Malatya'ya Ermenî Hetum'un oğlu Theodoros'u atadı. Theodoros'un ölümünden sonra Hareb, Balatianos ve Gabriel şehre hâkim oldular¹⁷⁴.

Kılıç Arslan, Drakon Savaşı'nda Alman, İtalyan ve Fransız haçlı birliklerini mağlup ettikten sonra yönünü Doğu'ya çevirdi. Haçlıları kendisi için çok büyük bir tehlike olarak görmediğinden Ermenî Gabriel'in hâkimiyetinde bulunan Malatya'yı

¹⁷¹ Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı**, s. 21 vd; Haçlı birlikleriyle Drakon'da yapılan bu savaş ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Anna Komnena, **a.g.e**, s. 307 vd; Philip K. Hitti, **Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1981, C. IV, s. 1024.

¹⁷² Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 36.

¹⁷³ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 30 vd.

¹⁷⁴ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 38.

fethetmek amacıyla 491/ 1097 yılının şubatında harekete geçti¹⁷⁵. Kılıç Arslan'ın Doğu'da yapacağı ilk fetihler için Malatya şehrini tercih etmesi manidardır. Malatya, coğrafi konumu itibarıyla Yukarı Mezopotamya'dan Doğu Anadolu Bölgesine açılan stratejik yol kavşağının ortasında yer alıyordu¹⁷⁶. Kılıç Arslan, bütün Anadolu'yu kendi hâkimiyeti altına almak istediğinden fetih hareketine, o zamana kadar Türkler tarafından iki kez kuşatılmış; fakat alınamamış olan Malatya'dan başlayacaktır. Malatya, Dânişmendli Beyliği tarafından da ele geçirilmek isteniyordu. Kılıçarslan ise buna fırsat vermek istemiyordu. Ayrıca şehir, gerek Dânişmendlilerin ve gerekse diğer Türk beyliklerinin hâkimiyet altına alınmasında önemli bir hareket üssü olarak kullanılabilirdi. Bütün bu nedenlerle Kılıç Arslan, Doğu'daki ilk seferini Malatya'ya yaptı.

Malatya şehri Ermenî bir yönetici olan Gabriel'in yönetiminde bulunmakla beraber şehir halkının büyük bir bölümü Süryanîlerden oluşmaktaydı. Gabriel, bir Ortodoks idi ve Süryanîler onun idaresinden memnun değillerdi. Kılıç Arslan, 27 Şubat 1097'de Malatya önlerine geldi ve şehri mancınık atışlarıyla dövmeye başladı¹⁷⁷. Şehrin surları Gabriel tarafından iyi tahkim edilmiş olduğundan kuşatma günlerce devam etti. Şehir halkı Ortodoks olan Gabriel'den nefret ediyor ve şehir bir an önce Kılıç Arslan'a teslim etmek istiyorlardı. Kılıç Arslan bu durumu çok iyi bildiğinden şehrin Süryanî patriğiyle temasa geçerek Gabriel nezdinde aracılık etmesini ve şehri kendisine teslim etmesini istedi. Süryanî patrik, Kılıç Arslan'ın bu isteğini Gabriel'e ilettili. Gabriel, teklifi reddetti; reddetmekle de kalmadı Süryanî Patriği öldürdü. Bunun üzerine Kılıç Arslan, şehri hücumla fethetmek için hazırlıklarını tamamladı. Hücumla hazırlandığı sırada, başkent İznik'in Haçlılar tarafından işgal edilmek üzere olduğu haberini aldı. Bunun üzerine kuşatmayı

¹⁷⁵ Malatya'nın I. Kılıç Arslan tarafından hangi tarihte kuşatıldığına dair 1096 ve 1097 olmak üzere iki tarih verilmektedir. Biz, çalışmamızda Işın Demirkent'in eserine bağlı kaldık ve kuşatma tarihini 1097 olarak verdik. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, **Türkiye**, s. 100; a. mlf., "Kılıç Arslan", **İA**, VI, 681- 688; Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı**, s. 24; a. mlf., "Kılıçarslan I", **DİA**, XXV, 396- 399; Besim Darkot, "Malatya", **İA**, VII, 225- 229; Gökür Göğebakan, "Malatya", **DİA**, XXVII, 468- 473.

¹⁷⁶ Cahen, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁷⁷ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 46; Mateos, **a.g.e.**, s. 187; Müverrih Vardan, Malatya'nın Kılıç Arslan tarafından kuşatılış tarihini 1093 olarak vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Müverrih Vardan, **a.g.e.**, s. 186.

kaldırdı ve başkenti İznik'e döndü¹⁷⁸. Böylece Malatya, bir kez daha Türkler tarafından fethedilemedi.

3- I. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı Zaptı (2 Eylül 1106)

Dânişmendli Gümüştigin'in 498/ 1104 yılında¹⁷⁹ vefatından sonra Anadolu'daki üstünlük mücadelesi I. Kılıç Arslan lehine değişti. Kılıç Arslan, Anadolu hâkimiyetini sağlamak yönündeki ilk seferini 491/ 1097 yılında Malatya'ya düzenlemişti. Haçlı kuvvetlerinin başkent İznik'e saldırımları üzerine de kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştı. Kılıç Arslan, Gümüştigin'in ölümünden sonra bir kez daha Malatya'yı kuşatmak için harekete geçecektir. Stratejik öneminden dolayı Malatya şehri, Dânişmenlilerle Türkiye Selçukluları arasında Anadolu hâkimiyetinin esas noktasını teşkil etmekteydi. Kılıç Arslan, Dânişmendli Emîr Gazî'nin beyliğinin yönetimini ele geçirme mücadelelerini iyi bir fırsat olarak değerlendirdi ve Malatya'yı zapt etmek için harekete geçti.

Gümüştigin henüz ölmeden önce Dânişmendli topraklarını çocukları arasında paylaşmış ve Malatya'yı oğlu Yağısıyan'a vermişti. Yağısıyan, babasının ölümünden sonra Malatya'ya gelerek şehre hâkim oldu. I. Kılıç Arslan, 28 Haziran 1106 tarihinde Malatya'ya gelerek şehri kuzey- doğu yönünden kuşattı. Kurduğu mancınıklarla şehri dövdürmeye başlayan Kılıç Arslan bir yandan da şehir halkına haber göndererek şehrin kendisine teslim edilmesini istiyordu. Kuşatma 28 Haziran'dan 2 Eylül'e kadar devam etti. 2 Eylül günü Kılıç Arslan'ın kurduğu mancınıklardan atılan taşlar şehrin kuzey- doğu tarafında bulunan kuleyi oldukça yıprattı. Kulenin düşeceğini gören kule muhafızları Kılıç Arslan'a haber göndererek şehir halkının hayatına dokunmamasına söz verirse şehri kendisine teslim edeceklerini söylediler. Kılıç Arslan da şehir halkının hayatının kendi teminatında olduğunu belirtti ve 2 Eylül 1106'da şehre girdi¹⁸⁰. Şehrin

¹⁷⁸ Runciman, **op. cit.**, Vol. I, s. 177; a. mlf., **a.g.e.**, C. I, s. 135 vd; I. Melikoff, "Danismendids", **EI**², II, 110- 111; Coşkun AlpTekin, "Türkiye Selçukluları", **DGBİT**, C. VIII, s. 225.

¹⁷⁹ M. Halil Yananç, "Dânişmendliler", **İA**, III, 468- 479; Abdülkerim Özyayın, "Dânişmendliler", **DİA**, VIII, 469- 474.

¹⁸⁰ Süryani Mihail, **a.g.e.**, s. 51; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, II, 345; Runciman, **op. cit.**, Vol. II, s. 108; Coşkun AlpTekin, **a.g.m.**, C. VIII, s. 229.

yönetimini Yağısıyan'dan alarak şehre hâkim oldu¹⁸¹. Böylece Malatya şehri, ilk kez Türkiye Selçuklularının hâkimiyeti altına girmiş oldu. Kılıç Arslan, Malatya'yı zaptettikten sonra Urfa'yı fethetmek üzere buraya yöneldi¹⁸².

4- I. Kılıç Arslan'ın Ölümünden Sonra Malatya

a) I. Kılıç Arslan- Muhammed Tapar Mücadelesi ve I. Kılıç Arslan'ın Ölümü

Kılıç Arslan, Malatya'yı zapt ettikten sonra Güneydoğu Anadolu bölgesini kendi hâkimiyetine katarak Anadolu'yu tek bir merkezden yönetmek amacıyla Urfa'ya yöneldi¹⁸³. Şehri kuşatmadan önce bölgede bulunan Türk beylerini- Saltuklular ve Ahlatşahlar hariç- kendine tâbi kıldı. 500/ 1106 yılında, Urfa'ya gelerek şehri kuşattı; fakat şehir müstahkem surlara sahip olduğu için kuşatmaya direniyordu. Kuşatma devam ederken Büyük Selçukluların eski Musul valisi Çökürmüş'ün adamları Kılıç Arslan'a haber göndererek eğer gelirse Musul'u kendisine vereceklerini bildirdiler.

Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar (498- 511/ 1105- 1118), Kılıç Arslan'ın Malatya'yı kuşattıktan sonra Güneydoğu Anadolu'ya yönelmesinden endişe etmekteydi. Çünkü, Kılıç Arslan'ın Güneydoğu Anadolu bölgesini hâkimiyeti altına almasıyla yönünü Büyük Selçuklu Devleti'nin merkezine çevireceğini biliyordu. Türk hanedanlık anlayışı gereği Kılıç Arslan, Büyük Selçuklu tahtında hak iddia etmekteydi. Muhammed Tapar, Kılıç Arslan'ın bu düşüncesini gerçekleştirmesini önlemek amacıyla Musul valisi Çökürmüş'ü görevden alarak yerine Emîr Çavlı Sakavu'yu gönderdi¹⁸⁴. Çökürmüş, Çavlı'ya karşı çıktı ve ikisi arasından yapılan savaşta esir oldu. Çavlı'nın adamları Musul'a

¹⁸¹ Osman Turan, **Türkiye**, s. 107; Muharrem Kesik, "Cenâbiye Göre Türkiye Selçukluları", **Tarih Dergisi**, İÜEF. Yay., 1195- 2000, İstanbul 2000, sa., 36, s. 213- 260; M. Halil Yananç, "Dânişmendliler", **İA**, III, 468- 479; Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", **DİA**, VIII, 469- 474; Cahen, **a.g.e**, s. 15.

¹⁸² İbnü'l- Kalânîsî, **Târîhu Dimaşk**, Nşr. Süheyl Zekkâr, Dimaşk 1403, s. 224.

¹⁸³ Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu**, C. I, s. 109 vd; İbnü'l- Kalânîsî, İng. Trc. s. 73.

¹⁸⁴ İbnü'l- Esir, **a.g.e**, C. X, s. 340 vd; Süryanî Mihail, **a.g.e**, a. y; Bar Hebraeus, **a.g.e**, a. y; Abdülkerim Özaydın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/ 1105- 1118)**, TTK., Ankara 1990, s. 51 vd.

girmek istedilerse de Musul ileri gelenleri Çökürmüş'ün henüz on bir yaşında bulunan oğlu Zengî'yi başlarına geçirerek Urfa kuşatmasıyla meşgul olan Kılıç Arslan'a haber gönderdiler ve gelip Musul'u almasını istediler. Kılıç Arslan, Musul'dan gelen elçileri Malatya'da kabul etti ve tekliflerini olumlu bularak harekete geçti¹⁸⁵.

Kılıç Arslan, 501/ 1107'de Musul'a girdi. Çökürmüş'ün oğlu Zengî'ye hilatlar giydirerek şehrin yönetimini Guzoğlu'na bıraktı. Ayrıca Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammet Tapar adına okunan hutbeyi kendi adına okutmak suretiyle değiştirdi. Musul'da bu gelişmeler olurken Emîr Çavlı, Artuklu beyi İl Gazî ve Halep Selçuklu meliki Rıdvan, Kılıç Arslan'a karşı ittifak ederek Rahbe'ye saldırdılar. Kılıç Arslan, bu müttefik kuvvetleri tedip etmek üzere Rahbe üzerine hareket etti. Hareketinden önce eşi Ayşe Hatun, oğulları Tuğrul Arslan ve Şahinşah (Melikşah)'ı Musul'da bıraktı. Bu oğullarından Şahinşah'ı melik ilan edip Musul'da vekil olarak yerine geçirdi ve Emîr Bazmış'ı da oğlu Şahinşah'a atabek tayin etti.

Kılıç Arslan, Musul'dan hareketle Rahbe üzerine geldi. 501/ 1107 tarihinde Çavlı'yla savaşmaya başladı. Kılıç Arslan'ın kuvvetleri sayıca az olduğu için savaş Kılıç Arslan'ı aleyhine devam ediyordu. Kılıç Arslan; Çavlı ve adamlarına esir olmamak için atını Habur Nehri'ne sürdü. Üzerindeki zırhların ağırlığından dolayı nehrin sularına gömülerek boğuldu¹⁸⁶. Birkaç gün sonra ise cesedi Habur'un Şemsâniyye Köyü yakınlarında bulundu. Böylece o da, babası Süleyman Şah gibi Büyük Selçuklu tahtında hak iddia etmiş ve bu uğurda ölmüştür.

b) Ayşe Hatun ve Tuğrul Arslan'ın Malatya Hâkimiyetleri

Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Emîr Çavlı Musul'a girdi ve Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşah'ı esir alarak Muhammed Tapar'ın yanına gönderdi. Ayrıca,

¹⁸⁵ İbnü'l- Kalânîsî, **a.g.e.**, s. 251. Krş. Roger Le Tourneau, **Damas De 1075 A 1154**, Damas 1955, s. 75 vd; İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, C. X, s. 342 vd.

¹⁸⁶ İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, C. X, s. 344; Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 53; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 347; Urfalı Mateos, **a.g.e.**, s. 231; Azîmî, Kılıçarslan'la Çavlı arasındaki savaşı ve Kılıçarslan'ın ölüm tarihini 1102/1103 yılı olayları arasında vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Azîmî, **Azîmî Tarihi**, s. 40; Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı**, s. 56 vd. ; Osman Turan, **Türkiye**, s. 108; İbnü'l- Kalânîsî, İng. Trc. s. 79; Ali Üremiş, **a.g.e.**, s. 76; Osman Turan, "Kılıç Arslan I", **İA**, VI, 681- 688; Işın Demirkent, "Kılıç Arslan I", **DİA**, XXV, 396- 399; Muharrem Kesik, "Cenâbî'ye Göre...", s. 239.

Kılıç Arslan adına okutulan hutbeyi de tekrar Muhammet Tapar adına okuttu. Bu gelişmeler üzerine Ayşe Hatun; oğlu Tuğrul Arslan ve atabek Bazmış'la beraber Malatya'ya gitti. Ayşe Hatun Malatya'ya gidince oğlu Tuğrul Arslan'ı hükümdar ilan ettirerek Bazmış'ı Tuğrul'un atabekliğine tayin etti¹⁸⁷. Bazmış, çok yetenekli bir emîr olduğu için Ayşe Hatun'un şehri, keyfî olarak idare etmesini engelliyordu. Ayşe Hatun, adı İl- Arslan olan başka bir Türk emîriyle Bazmış'a bir komplö düzenledi ve onu öldürttü. Daha sonra ise İl- Arslan'la evlenerek konumunu kuvvetlendirdi. Konumunu kuvvetlendirdikten sonra ise İl- Arslan'la birlikte Malatya halkından altın toplamaya başladılar. İl- Arslan, şehir halkından topladığı altınlarla Bizans'a kaçmak isterken Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan tarafından yakalanarak hapse atıldı. Ayşe Hatun, İl-Arslan'ın öldüğü haberini yaydı. Bir yıl sonra da onu hapisten çıkararak Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar'a gönderdi. Muhammed Tapar, İl- Arslan'ın kendisine gönderilmesi üzerine, daha önce Musul'da Emîr Çavlı tarafından esir alınan Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşah'ı serbest bıraktı ve Malatya'ya gönderdi. Şahinşah 1113 yılında Malatya'ya gelince kardeşi Tuğrul Arslan'ı azlettirerek şehre hâkim oldu¹⁸⁸. Ayşe Hatun, Şahinşah'ın hükümdarlığı ele geçirmesi karşısında oğlu Tuğrul Arslan'ı yeniden başa getirmek amacıyla Palu hâkimi Belek Gazî (öl. 518/ 1124)'nin yanına gitti¹⁸⁹. Belek Gazî'ye methiyeler düzdükten sonra onun dikkatini çekmeyi başardı. Daha sonra da onunla evlendi. Belek'le evlendikten sonra onu, oğlu Tuğrul Arslan'ın atabekliğine getirdi¹⁹⁰. Böylece Tuğrul Arslan yeniden Malatya hükümdarı oldu. Ayşe Hatun,

¹⁸⁷ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 54; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 349.

¹⁸⁸ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 60; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 351- 352.

¹⁸⁹ Runciman, **op. cit.**, Vol. II, s. 207 vd; Muharrem Kesik, **a.g.e.**, s. 14 vd; Belek Gazi ve Malatya'daki hâkimiyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Mükrimin Halil Yinanç, "Belek", **İA**, II, 468- 473; Coşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", **DİA**, V, 402- 403.

¹⁹⁰ Belek Gazi'nin Tuğrul Arslan'ın atabeyliğine getirilmesi o sırada Şahinşah'ın Malatya'da olmadığını göstermektedir. Şahinşah'ın Malatya'ya geldikten sonra kardeşi Tuğrul Arslan'ı azlettirdiği, diğer kardeşleri olan Mesud ve Arap'ı hapsedtiği bilgisini Bar Hebraeus (aynı eser, C. II, s. 349) vermektedir. Aynı müellif, Şahinşah (Melikşah)'ın Malatya'da yıllarca kaldığını ve Dânişmendli Emîr Gazî tarafından rahatsız edildikten sonra Roma (Bizans) İmparatoru Aleksis'ten yardım almak için onun yanına gittiğini yazmaktadır. Bar Hebraeus'un bilgilerini aldığı kaynak olan Süryanî Mihail (aynı eser, s. 54 vd.) ise Şahinşah'ın kardeşlerinden Mesud'u hapsedtikten sonra sultan ilan edildiğini ve daha sonra Aleksios'la görüşmek üzere İstanbul'a gittiğini kaydetmektedir. Mihail, Şahinşah'ın nerede sultan edildiği bilgisini vermemektedir. Bu iki kaynak karşılaştırıldığında; Şahinşah'ın Muhammed Tapar tarafından serbest bırakılarak Anadolu'ya gönderildiği ve Malatya'da o sırada Kılıçarslan'ın oğlu sıfatıyla tek meşru hükümdar bulunan kardeşi Tuğrul'u azlettirdiği; diğer kardeşleri Mesud ve Arap'ı da hapsedtikten sonra babası Kılıçarslan'ın mirasına sahip çıkmak ve daha da kuvvetlenmek için Bizans İmparatoru Aleksios'tan

yaptığı bu evlilikle Malatya'daki konumunu kuvvetlendirmiş oldu. Malatya şehri, Belek Gazî'nin 518/ 1124 yılında ölümüne kadar Belek'i metbû tanıyan Tuğrul Arslan tarafından idare edildi.

Belek Gazî, Haçlılara karşı başarılı mücadeleler gösterdiği için bölgede büyük bir itibar kazanmıştı¹⁹¹. Dânişmendli Emîr Gazî, Malatya'yı tekrar kendi hâkimiyetine almak istiyordu; fakat Belek Gazî'den çekiniyordu. Dolayısıyla onun ölümüne kadar Malatya'ya herhangi bir akında bulunamadı.

Malatya, Belek Gazî'ye tâbi Tuğrul Arslan'ın hâkimiyetindeyken Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Mesud (510- 550/ 1116- 1155), kardeşi Melikşah (Şahinşah)'ı Dânişmendli Emîr Gazî'yle birlikte İstanbul dönüşünde pusuya düşürdü ve gözlerine mil çektirerek Konya'da hapsedti. Daha sonra ise Konya'da, Türkiye Selçuklularının yeni hükümdarı olarak tahta çıktı¹⁹².

Erzincan ve Kemah bölgelerinde hâkimiyet icra eden Mengücek Bey, Ayşe Hatun- Belek ortak yönetiminde bulunan Malatya'ya 15 Mart 1118'de saldırarak şehri yağmaladı¹⁹³. Mengücek'in şehri yağmalamasına mukabil olmak üzere, Malatya Sultanı Tuğrul Arslan ve Belek Gazî, Kemah'ı yağmaladılar. Mengücek Bey, bu yağma hareketi üzerine Kemah'tan ayrılarak Trabzon'a gitti ve şehrin hâkimi Konstantin Gabras'tan yardım alarak Tuğrul Arslan ve Belek Gazî'nin üzerine yürüdü. Bu kalabalık ordu karşısında Belek, Dânişmendli Emîr Gazî'den yardım istemek zorunda kaldı. Neticede Tuğrul Arslan, Belek ve Emîr Gazî kuvvetleriyle Mengücek Bey ve Gabras kuvvetleri arasında Kemah önlerinde savaş yapıldı. Yapılan savaşta Mengücek Bey ve Gabras yenilerek esir edildiler. Gabras, 30.000 Dinar karşılığında serbest bırakıldı. Mengücek Bey de Emîr Gazî'nin damadı olduğu için serbest bırakıldı. Emîr Gazî'nin damadı Mengücek'i herhangi bir miktar almadan serbest bırakması Belek, Tuğrul Arslan ve Emîr Gazî arasında husumet meydana getirdi¹⁹⁴.

yardım üzere muhtemelen 1114 yılı başlarında Malatya'dan ayrıldığı; Ayşe Hatun'un, Şahinşah'a karşı Belek'in yardımını temin ettikten sonra döndüğü Malatya'da Şahinşah'ın yokluğundan yararlanarak oğlu Tuğrul Arslan'ı kolay bir şekilde yeniden hükümdar ilan ettirdiği söylenebilir.

¹⁹¹ Belek Gazî'nin Haçlılarla yaptığı mücadeleler hakkında geniş bilgi için bkz. Runciman, **a.g.e**, C. II, s. 136; Coşkun Alptekin, "Belek b. Behram", **DİA**, V, 402- 403.

¹⁹² Muharrem Kesik, **a.g.e**, s. 32 vd.

¹⁹³ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 66; Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1973, s. 58 vd.

¹⁹⁴ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 67.

Belek Gazî, 518/ 1124'te Doğu Akdeniz sahilinde bulunan ve o sırada Haçlılar tarafından kuşatılan Sur şehrini Haçlılardan kurtarmak isterken kaleden atılan bir okun isabet etmesiyle şehit oldu¹⁹⁵. Belek Gazî'nin şehâdetiyle birlikte hâkimiyetindeki yerler bazı emîrlere tarafından paylaşıldı. Artuklu Hüsamet'in Timurtaş Halep'i; Timurtaş'ın kardeşi Süleyman Hısn-ı Ziyad (Harput)'ı ve Malatya Sultanı Tuğrul Arslan da Malatya'nın güneyinde bulunan Minşar ve Gargar'ı ele geçirdiler¹⁹⁶. Tuğrul Arslan'ın bu yerleri ele geçirmesi Harput hâkimi Süleyman'ın ve Malatya'da bulunan diğer emîrlere tepkisini çekti. Bu tepki üzerine de Süleyman, Tuğrul Arslan ve diğer emîrlere arasında mücadele başladı.

C- SULTAN II. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİNDE (550- 588/ 1155- 1192) MALATYA

Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Mesud, 549/ 1154 yılında Kilikya'daki Ermeniler üzerine son seferini yaptı. Bu seferden döndükten on ay sonra 550/ 1155'te Konya'da vefat etti¹⁹⁷. Mesud'un Kılıç Arslan, Devlet ve Şahinşah adlarında üç oğlu vardı. Ölmeden önce bu oğullarından Elbistan meliki Kılıç Arslan'ı devletin yeni hükümdarı ilan etti ve ona ilk biat eden de kendisi oldu. Mesud, diğer oğullarına ve damatlarına, Kılıç Arslan'a bağlı kalmaları koşuluyla bazı yerlerin idaresini verdi. Buna göre: Oğlu Şahinşah'a, Ankara, Çankırı ve Kastamonu bölgelerini; damadı Dânişmendli Zünnûn'a Kayseri'yi; diğer damadı Dânişmendli Yağıbasan'a Sivas ve Amasya'nın idaresini verdi. Malatya şehrinin idaresinin Zülkarneyn'e mi yoksa bir başkasına mı verildiği hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Mesud'un, çok istediği ve üç kez kuşattıktan sonra ele geçirebildiği Malatya şehrini, ne oğullarına ne de damatlarına taksim etmemesi düşündürücüdür. Mesud, muhtemelen şehrin yönetimini elinde bulunduran

¹⁹⁵ İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, C. X, s. 489; İbnü'l- Ezrak, **a.g.e.**, s. 43; Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu**, C. II, s. 51; Ramazan Şeşen, "Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Siyasî ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı", **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, 23- 25 Haziran 1997, İstanbul, TTK., Ankara 1999, s. 33- 44.

¹⁹⁶ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 82; Ali Sevim, **Azîmî Tarihi**, s. 58.

¹⁹⁷ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 176; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 393; Papaz Grigor, **a.g.e.**, s. 312; Müverrih Vardan, **a.g.e.**, s. 204; Başkumandan Simbad, **a.g.e.**, s. 56 vd.

Dânişmendli Zülkarneyn'i tehlikeli bulmadığı için şehrin idaresiyle ilgili yeni bir düzenlemeye gitmemiştir.

1-II. Kılıç Arslan- Dânişmendli Münasebetleri

a) II. Kılıç Arslan- Yağıbasan Mücadelesi

II. Kılıç Arslan, babası I. Mesud'un ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına geçti. Başa geçtikten sonra ilk iş olarak ortanca kardeşi Devlet'i ortadan kaldırdı. Devlet'in boğdurularak öldürülmesiyle en küçük kardeşi olan ve kendisine Ankara, Çankırı ve Kastamonu idaresi verilmiş olan Şahinşah, Ankara'ya kaçtı. Şahinşah Ankara'ya kaçtıktan sonra II. Kılıç Arslan'a isyan etti. Sivas hâkimi olan Dânişmendli Yağıbasan, Şahinşah'ın bu isyanını fırsat bilerek Zünnûn idaresindeki Kayseri'ye girdi ve buradaki Hristiyanları memleketi Sivas'a nakletti¹⁹⁸. II. Kılıç Arslan, Kayseri baskını üzerine derhal harekete geçerek Yağıbasan üzerine yürüdü. İki ordu karşılaştı, her iki tarafın din adamları araya girerek Müslüman kanı dökülmesini engellemek için iki hükümdarın arasını buldular. Kılıç Arslan ve Yağıbasan arasında yapılan anlaşma üzerine Kılıç Arslan savaş alanından ayrıldı.

Yapılan bu barıştan kısa bir süre sonra Yağıbasan, Elbistan topraklarına girerek 70.000 kişilik bir halkı Elbistan'dan sürüp kendi memleketi olan Sivas'a götürdü. Kılıç Arslan, Yağıbasan'ın bu ikinci taarruzu üzerine harekete geçti ve iki ordu 550/ 1155'te Aksaray'da karşılaştı. Din adamları tekrar araya girdiler; fakat bir netice alamadılar. Kılıç Arslan, şiddetli bir hücumla başladı. Hücumun şiddetli olması din adamlarını tekrar harekete geçirdi ve bir kez daha Kılıç Arslan nezdinde şefaatte bulundular. Bu sırada Musul atabeyi Nureddin Mahmud¹⁹⁹ Türkiye Selçuklu topraklarına saldırdı. Kılıç Arslan, Nureddin Mahmud'un topraklarına saldırması üzerine, din adamlarının girişimlerini yerinde buldu ve Yağıbasan'la barış anlaşması yaparak Konya'ya döndü²⁰⁰.

¹⁹⁸ Osman Turan, **Türkiye**, s. 198; a. mlf., "Kılıç Arslan II", **İA**, VI, 688- 707.

¹⁹⁹ Hakkında geniş bilgi için bkz. K. V. Zettersteen, "Nüreddin", **İA**, VI, 358- 361.

²⁰⁰ Papaz Grigor, **a.g.e**, s. 313 vd; Osman Turan, **Türkiye**, a. y; a. mlf., "Kılıç Arslan II", **İA**, VI, 688- 707; Abdülkerim Özaydın, "Kılıçarslan II", **DİA**, XXV, 399- 404.

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Kilikya hâkimi Ermenî Toros'un topraklarını genişletmesi üzerine 1158 yılında Kilikya'ya bir sefer düzenledi²⁰¹. Bu sefer dönüşünde Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetinde bulunan Larende'ye girdi. İmparatorun Türk topraklarına girmesi üzerine, Türkmenler Bizans ordusuna saldırdılar ve birçok Bizans askerini öldürdüler. İmparator güçlkle İstanbul'a ulaşabildi. Türkmenler, Bizans ordusunun zaafiyetinden yararlanarak Isparta ve Denizli bölgelerine kadar akınlarını devam ettirdiler. Dânişmendlilerin Sivas hâkimi Yağıbasan da durumdan istifadeyle Karadeniz sahil bölgelerine akınlar yaparak Bafra ve Ünye'yi fethetti. Tüm bu gelişmeler üzerine Bizans imparatoru Manuel, Türklere özellikle de Kılıç Arslan'a kesin bir darbe vurmak için geleneksel Bizans politikası olan böl, parçala, yut taktiğini uygulamaya koydu.

Manuel, Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah'ı Türkiye Selçuklu tahtına geçirmek vaadi ile kendi tarafına çekti. Dânişmendli Sivas hâkimi Yağıbasan'ı da bu ittifaka girmeye ikna etti²⁰². Yağıbasan, Kayseri hâkimi Zünnûn ile Malatya hâkimi Zülkarneyn'i de Şahinşah'ın iktidarındaki Türkiye Selçuklu Devleti'nden pay almak ittifakına dâhil etmeyi başardı²⁰³. Böylece Kılıç Arslan, her tarafından kuşatılmış oldu. Kılıç Arslan, bu ittifakı bozmak için Bizans imparatoruna barış teklifinde bulundu; fakat teklifi kabul edilmedi²⁰⁴. Bunun üzerine Yağıbasan'ı ittifaktan koparmaya çalıştı. Ona, daha önce kendisinin meliklik yaptığı Elbistan'ı bıraktı; fakat bu tavizine rağmen Yağıbasan, Zünnûn ve Zülkarneyn'i ittifaktan koparamadı.

Saltuklu hükümdarı Saltuk b. Ali, kızını Kılıç Arslan'a vermişti. Kılıç Arslan, kızı almak için Erzurum'a bir gelin alayı yolladı. Gelin alayının dönüşü sırasında Yağıbasan, alaya hücum etti ve gelini şer'en nikâhı câiz olsun diye din değiştirmeye zorladıktan sonra Kayseri hâkimi Zünnûn'a nikahladı. Bu onur kırıcı olay üzerine Kılıç Arslan, derhal Yağıbasan üzerine yürüdü ve yapılan savaşta

²⁰¹ Bu sefer hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Niketas, **a.g.e.**, s. 70; Işın Demirkent, **Kinnamos**, s. 131; Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 184; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 397 vd; Papaz Grigor, **a.g.e.**, s. 322 vd.

²⁰² Işın Demirkent, **Kinnamos**, s. 145; Niketas, **a.g.e.**, s. 81.

²⁰³ Osman Turan, **Türkiye**, 201; Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", **DİA**, VIII, 469- 474.

²⁰⁴ Işın Demirkent, **Kinnamos**, s. 143 vd.

müttefik Dânişmendli kuvvetlerine yenildi²⁰⁵. Bu mağlubiyet üzerine Kılıç Arslan 1162 yılında, ittifakı bozmak için Bizans imparatoru Manuel'in yanına gitti²⁰⁶. Kılıç Arslan'ı gayet iyi karşılayan Manuel, geleneksel Bizans siyasetinin bir tezahürü olarak bu kez Kılıç Arslan'ı destekledi. Manuel'le Kılıç Arslan arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre Kılıç Arslan, Manuel'in dostlarına dost; düşmanlarına düşman olacak, Bizans topraklarına yapılacak Türkmen taarruzlarını engelleyecek ve daha önce Bizans'tan aldığı bazı şehir ve kaleleri iade edecekti.

Dânişmendlilerin Sivas kolu hâkimi olan Yağıbasan, Nureddin Mahmud'un Diyarbakır'ı kuşatmasından yararlanarak Artuklu hâkimiyetinde bulunan Harput ve Çemişgezek bölgelerini 559/ 1163 yılında işgal edip halkının büyük bir bölümünü kendi memleketine sürdü. Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan, İstanbul'dan döndükten sonra uzun zamandan beri kardeşi Şahinşah'ı destekleyen Yağıbasan üzerine yürüdü. Kılıç Arslan'ın Yağıbasan üzerine yürümesi üzerine Artuklu Kara Arslan da, beraberinde Mardin Emîri Necmeddin Alpi ve Bitlis- Erzen Emîri Fahreddin Devlet Şah olduğu halde Yağıbasan'dan Harput ve Çemişgezek olaylarının intikamını almak amacıyla harekete geçti ve Malatya şehrine girdi. Artuklu kuvvetleri Malatya'yı yağmaladıktan sonra Sivas'a kadar ilerlediler. Yağıbasan, doğuda Artuklu batıda da Kılıç Arslan kuvvetleri tarafından sıkıştırılınca oldukça zor durumda kaldı ve Şahinşah'la buluşmak üzere Çankırı'ya gitti ve 560/ 1164 yılında burada öldü. Yağıbasan'ın ölümünden sonra yerine yeğeni İbrahim'in oğlu İsmail geçti.

Yağıbasan'ın ölümü Kılıç Arslan'a önemli bir fırsat doğurdu ve onun hızla Dânişmendli topraklarına hâkim olmasına zemin hazırladı. Kılıç Arslan, 1165 yılında kardeşi Şahinşah'ı bertaraf etti ve Şahinşah, Nureddin Mahmud'a sığınmak zorunda kaldı²⁰⁷. Dânişmendlilerin Kayseri kolunun hâkimiyetinde bulunan Elbistan'ı, Tohma Çayı vadisini, Darende ve Gedük bölgelerini ele geçirdi. Daha

²⁰⁵ İbnü'l- Esir, **a.g.e.**, C. XI, s. 257 vd; M. Halil Yinanç, "Dânişmendliler", **İA**, III, 468- 479; Osman Turan, "Kılıç Arslan II", **İA**, VI, 688- 707; Abdülkerim Özaydın, "Kılıç Arslan II", **DİA**, XXV, 399- 404.

²⁰⁶ Niketas, **a.g.e.**, s. 81 vd; Işın Demirkent, **Kinnamos**, s. 149 vd; Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 188; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 399; Urfalı Mateos, aynı eser, s. 334; Osman Turan, **Türkiye**, s. 202; a. mlf., "Kılıç Arslan II", **İA**, VI, 688- 707; Abdülkerim Özaydın, "Kılıç Arslan II", **DİA**, XXV, 399- 404.

²⁰⁷ Işın Demirkent, **Kinnamos**, s. 209.

sonra ise Dânişmendlilerin Kayseri koluna son vererek bura hâkimi Zünnûn'u, Nureddin Mahmud'a sığınmaya mecbur etti.

b) Malatya Hâkimi Zülkarneyn'in Ölümü (1162) ve Muhammed'in Birinci Malatya Hâkimiyeti

Malatya'nın Dânişmendli hâkimi Zülkarneyn 1162 yılının Ekim ayında öldü. Onun ölümünden sonra yerine küçük oğlu Muhammed geçti²⁰⁸.

Muhammed, Malatya'da içkiye ve eğlenceye düşkün bir halde iktidarını devam ettiriyordu. Bir hayat kadınıyla münasebet kurup onun etkisiyle Malatya halkına ve Türk askerlerine her türlü tazyiki yapıyordu. Devlet adamları onu, bu davranışlarından dolayı uyarıyorlardı; fakat o, uyarıları dikkate bile almadan babası Zülkarneyn'den kalan hazineyi cömertçe birlikte yaşadığı kadınla harcıyordu. Onun bu tutumundan vazgeçmemesi üzerine, devlet adamları ve askerler onu Malatya'dan çıkmaya zorladılar. Malatya'dan çıkınca da yerine 1170 yılında kardeşi Ebu'l-Kasım'ı getirdiler²⁰⁹.

Ebu'l- Kasım 1172 yılında, Artukluların Harput Emîri Kara Arslan'ın kızıyla evlendi. Düğün töreninde Türk adetleri gereği çevgan oyunu oynarken atından düştü ve on beş yaşında hayata veda etti. Onun ölümünden sonra, Malatya'nın eski hâkimi Muhammed'in tekrar başa geçeceği bekleniyordu; fakat Türk ileri gelenleri Muhammed'in içkiye ve kadına düşkünlüğünü bildiklerinden onun tekrar başa geçmesini uygun görmediler. Muhammed'in iktidarında Malatya'da yaşayan Hristiyan halk da zor durumda kaldıklarından onun başa geçmesini istemiyorlardı. Türkler ve Hristiyanlar Muhammed'in başa geçmemesi hususunda sözleştiler ve Muhammed'in kardeşi Feridun'u başa getirdiler. Şehrin ileri gelenleri onun Ebu'l- Kasım'ın karısıyla nikâhlanmasını uygun gördüler. Feridun, istemeden de olsa ağabeyinin karısıyla evlenmeyi kabul etti²¹⁰. Bu evlilik, Artukluların Malatya üzerinde hâkimiyet kurmaları ve Fırat boylarını II. Kılıç

²⁰⁸ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 188; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 399.

²⁰⁹ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 210 vd; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 409.

²¹⁰ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 220.

Arslan'a karşı savunmaları noktalarından önemlidir. Kurulan bu akrabalık bağıyla Kara Arslan, Malatya'yı daha rahat kontrol etmek fırsatını yakalamıştır.

c) II. Kılıç Arslan'ın 568/ 1172 Malatya Kuşatması

Malatya'nın eski hâkimi Muhammed, zevkine düşkünlüğü yüzünden Malatya'dan çıkarıldıktan sonra Malatya'yı tekrar ele geçirmek için çeşitli girişimlerde bulundu. Onun için en uygun fırsat kardeşi Ebu'l- Kasım'ın ölümüydü. Muhammed, kardeşinin ölümüyle tekrar Malatya'ya hâkim olmak istediye de şehrin ileri gelenleri buna izin vermeyerek Feridun'u başa geçirmişlerdi. Muhammed de son girişiminin sonuçsuz kalması üzerine Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın yanına gitti ve onu Malatya'ya bir sefer yapmak hususunda tahrik etti. Kılıç Arslan, Harput Emîri Kara Arslan'ın Malatya'yı kontrolü altına almasını kendi sınırlarının güvenliği bakımından tehlikeli buluyor ve kendi kontrolü altındaki bir yöneticinin Malatya'da bulunmasını çıkarları açısından uygun görüyordu. Kılıç Arslan, Muhammed'in de tahrikiyle 568/ 1172 yılında Malatya'ya bir sefer düzenleyerek şehri kuşattı²¹¹.

Kılıç Arslan'ın şehri kuşatması üzerine Feridun, durumu Harput'a bildirdi. Kara Arslan da bu haber üzerine veziri Hüsamettin'i Malatya'ya gönderdi. Hüsamettin Malatya'ya gelince şehir halkına moral verdi ve her ne olursa olsun birlik içinde hareket ederek şehri Kılıç Arslan'a teslim etmemelerini tavsiye etti. Malatya halkı Hüsamettin'in dediklerine uydu ve kuşatmaya karşı direndiler. Kılıç Arslan bu direniş üzerine kuşatmayı kaldırdı ve Malatya civarından 12.000 kişilik bir grubu sürüp kendi memleketine götürdü²¹².

Kılıç Arslan'ın Malatya'yı kuşatıp halkından büyük bir kalabalığı kendi memleketine götürmesi Kara Arslan'ı harekete geçirdi. Kara Arslan, diğer Artuklu Emîrleri, Feridun ve Dânişmendlilerin Sivas hâkimi İsmail'in bulunduğu kalabalık bir ordu, Kılıç Arslan'ın üzerine yürümek amacıyla Sivas'ta toplandılar. O sırada

²¹¹ Bar Hebraeus (aynı eser, C. II, s. 410) ile Niketas (aynı eser, s. 84) II. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı kuşattığı tarihi 1171 olarak verirler. Süryani Mihail (aynı eser, s. 223) ise 1172 tarihini verir.

²¹² Süryani Mihail, **a.g.e.**, s. 223; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, a. y; Abdulhalük Çay, **II. Kılıç Arslan**, Ankara 1987, s. 44; Coşkun Alptekin, **a.g.m.**, C. VIII, s. 249; Osman Turan, "Kılıç Arslan II", **İA**, VI, 688- 707; Abdülkerim Özeydin, "Kılıç Arslan II", **DİA**, XXV, 399- 404.

Kayseri’de bulunan Kılıç Arslan ise Kara Arslan’a elçiler göndererek zaman kazanmaya çalışıyordu. Kara Arslan, Kılıç Arslan’ın zaman kazanmak için kendisini oyaladığını anlayınca Kayseri’ye doğru harekete geçti. Bunun üzerine Kılıç Arslan, barış istemek zorunda kaldı. Kara Arslan, Kılıç Arslan’dan Malatya’dan sürüp getirdiği halkı, Dânişmendli Zünnûn’dan elde ettiği Kayseri’yi ve Şahinşah’ın Kılıç Arslan tarafından hapsedilmiş bulunan çocuklarının iadesini istedi. Kılıç Arslan ise Malatya halkını iade etmeyi ve kardeşi Şahinşah’a yıllık 10.000 Dinar tahsis etmeyi taahhüt etti. Şahinşah’ın çocuklardan birini de hapisten çıkararak öldürdü ve başını Kara Arslan’a gönderdi. Onun bu hareketi bir savaş nedeni sayılabılırdi; fakat kış mevsimi yaklaştığından iki ordu savaşmayı uygun görmeyerek Kayseri’den ayrıldılar²¹³.

d) Muhammed’in İkinci Malatya Hâkimiyeti

Muhammed, 1170 yılında Malatya’dan uzaklaştırılınca Nureddin Mahmud tarafından yakalanarak hapsedildi. Bir müddet hapiste kaldıktan sonra kaçarak Antakya’ya gitti. Antakya’da beklediği ilgiyi göremeyince tekrar Anadolu’ya geldi. Kardeşi Ebu’l- Kasım’ın ölümüyle Malatya’ya hâkim olmayı ümit ediyordu; fakat şehir ileri gelenleri kendisini istemeyince Konya’ya Sultan II. Kılıç Arslan’ın yanına gitti. Onun yardımıyla Malatya’ya hükmetmeyi beklerken Kılıç Arslan ona Ereğli’nin yönetimini verdi. Kılıç Arslan’ı Malatya’yı kuşatmak hususunda tahrik etti. 568/ 1172 yılındaki kuşatma sonuçsuz kalınca Muhammed tekrar Malatya’ya yöneldi. Burada Nureddin Mahmud tarafından bir kez daha yakalanarak Birecik’te hapsedildi. Birecik’te hapisken burada bulunan Mar Bar Çauuma Manastırı rahipleri tarafından desteklendi. Bu rahipler aracılığıyla Malatya’daki Bar Çauuma Manastırı’yla ilişki kurdu ve rahiplere, Malatya’yı ele geçirmek hususunda kendisine yardım ederlerse manastırı vergiden muaf tutacağını vaat etti.

Muhammed, Nureddin Mahmud’un 570/ 1174’te ölümüyle²¹⁴ hapis bulunduğu Birecik’ten kaçtı ve Malatya’ya geldi. Şehrin kapısına gelince tebdil-i

²¹³ Süryani Mihail, **a.g.e**, s. 224; Bar Hebraeus, **a.g.e**, C. II, a. y; Osman Turan, **Türkiye**, s. 203; Remzi Ataoğlu, “Selçuklu- Artuklu Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, **Prof. Dr. Fikret İşıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İÜEF. Yay., İstanbul 1995, s. 143- 175.

²¹⁴ Nikita Elisseeff, **Nur ad- din**, Damas 1967, Volume II, s. 693 vd.

kıyafet etti ve fakir bir adam kılığıyla akşam vakti şehre girdi. Kendisiyle birlikte iki Süryanî bulunuyordu. Muhammed, eski hâkimiyeti döneminde tanıştığı ve samimi olduğu bir Türk'ün evine giderek orada iki gün saklandı. Daha sonra saklandığı evden çıkarak 15 Şubat 1175 Pazar gecesi kardeşi Feridun'un sarayına gitti. Saray duvarının önünde bulduğu merdiveni duvara dayayarak içeri girdi. İçeri girdikten sonra kardeşinin odasına gitti ve onu öldürdü. Onu öldürdükten sonra şehir ve kale kapısının anahtarını alarak Feridun'un başı elinde olduğu halde şehir ileri gelenlerinin yanına gitti. Olayın yayılması üzerine etrafında toplanan yaklaşık yüz kişilik bir grupta şehrin iç kalesine çıktı. Güneş doğduktan sonra ise Feridun'un öldürüldüğü ilan edildi. Şehir halkı hükümdarlarının öldürüldüğüne inanmadılar. Bunun üzerine onun kesik başı kaleden atıldı ve yeni hükümdarın Muhammed olduğu ilan edildi. Şehir halkı bunun üzerine Muhammed'e biat etmek zorunda kaldılar. Muhammed böylece beş yıl uzak kaldığı Malatya'ya tekrar hâkim oldu. Malatya'ya hâkim olur olmaz önceden vaat ettiği gibi Bar Çauma Manastırını vergiden muaf tuttu. Rahipler ise onun vaadine sadık kalması üzerine gönüllü olarak vergi vermeyi kabul ettiler²¹⁵.

e) II. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı Ele Geçirmesi (574/ 1178)

Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı II. Kılıç Arslan, 571/ 1175 yılında Dânişmendliler'in Sivas koluna son vererek Sivas, Niksar ve Komana'yı hâkimiyeti altına aldı. Böylece Dânişmendlilerin Kayseri Kolundan sonra Sivas kolu da Türkiye Selçuklularının hâkimiyeti altına girmiş oldu. Dânişmendliler'in ayakta kalan tek kolu Muhammed yönetimindeki Malatya koluydu. II. Kılıç Arslan, Malatya üzerine yürüyüp şehri hâkimiyeti altına almak istiyordu. Çünkü Anadolu'nun siyasî bütünlüğünü sağlamak adına Malatya'nın ele geçirilmesi gerekiyordu; fakat bu sırada Bizans imparatoru Manuel Komnenos, Türkiye Selçuklularının batı sınırları üzerinden harekete geçti. II. Kılıç Arslan, Manuel'i karşılamak üzere harekete geçti ve Bizans ordusu Selçuklu kuvvetleri tarafından 1176'da Denizli yakınlarındaki Myrokephalon Boğazı'nda pusuya düşürülerek

²¹⁵ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 237 vd; Abdulhalûk Çay, **a.g.e.**, s. 48; M. Halil Yinanç, "Dânişmendliler", **İA**, III, 468- 479.

imha edildiler²¹⁶. Bu savaşın kazanılmasından sonra II. Kılıç Arslan Anadolu birliğini sağlama politikasını devam ettirdi ve Malatya'yı ele geçirmek için harekete geçti²¹⁷.

II. Kılıç Arslan'ın, Malatya'yı ele geçirmek üzere harekete geçtiği sırada şartlar, şehrin ele geçirilmesini kolaylaştıracak şekilde geliyordu. Bu sene Malatya'da büyük bir kuraklık baş göstermiş ve Malatya halkı kuraklıktan kaynaklanan açlıkla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Şehrin hâkimi olan Dânişmendli Muhammed'in halka işkence yapması da Malatya halkını oldukça zor durumda bırakmaktaydı. Bu şartlar altında II. Kılıç Arslan Malatya'ya geldi ve şehri kuşatmaya başladı. Kılıç Arslan, kuşatmanın aralıksız devam etmesi ve askerlerinin daha rahat hareket etmelerini sağlamak için tuğladan baraka tarzı evler yaptırdı. Kendisi de mezar taşlarından inşa edilen oldukça sağlam bir eve yerleşti. Kuşatma uzadıkça zaten çok zor durumda bulunan Malatya halkının direnci azalıyordu. Halk, şehir hâkimi Muhammed'e baskı yaparak şehri II. Kılıç Arslan'a teslim etmesini istiyorlardı. Muhammed ise Kılıç Arslan tarafından öldürüleceğinden korkuyordu. Muhammed, kuşatma devam ederken gizlice Kılıç Arslan'a elçiler gönderdi ve ondan kendisine dokunulmayacağına dair teminat aldıktan sonra şehirden çıkarak Hısn-ı Ziyad (Harput)'a gitti.

Muhammed'in şehri terk etmesi üzerine dört aydır devam eden kuşatma kaldırıldı ve II. Kılıç Arslan, 25 Ekim 1178 Çarşamba günü şehre girerek hâkim oldu²¹⁸. Malatya halkı Kılıç Arslan'ı büyük bir sevgiyle karşıladı. Çünkü çok zor bir durumdaydılar ve onun şehre hâkim olması adeta kurtuluş olarak kabul ediliyordu. Malatya'nın ele geçirilmesiyle birlikte Dânişmendliler'in son kolu da ortadan kaldırılmış oldu²¹⁹. Malatya'nın Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girmesi Anadolu'nun siyasî birliğinin sağlanması açısından önemlidir. Malatya, Türkiye Selçuklu Devleti tarafından Anadolu'nun doğusuna yapılacak akınlarda bir üs olarak kullanılacaktır.

²¹⁶ Savaş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Niketas, **a.g.e.**, s. 123 vd; Işın Demirkent, **Kinnamos**, s. 209 vd.

²¹⁷ Osman Turan, **Türkiye**, s. 211.

²¹⁸ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 251 vd; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 424; Coşkun Alptekin, **a.g.m.**, C. VIII, s. 254 vd.

²¹⁹ Abdulhalûk Çay, **a.g.e.**, s. 97 vd; I. Melikoff, "Danishmendids", **EI²**, II, 110- 111.

Malatya ele geçirildikten sonra, şehre idareci olarak kimin atandığı konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Şehir, Selçuklular tarafından Anadolu'nun doğusuna yapılacak akınlarda askerî bir üs olarak kullanıldığından buraya askerî bir yönetici atanmış olabilir.

2- II. Kılıç Arslan'ın Ölümüne Kadar (588/ 1192) Malatya

a) II. Kılıç Arslan'ın Malatya Surlarını Tahkim Ettirmesi

Sultan Kılıç Arslan, Malatya'yı hâkimiyeti altına aldıktan sonra Doğu Anadolu'daki diğer yerleri de ele geçirmek için harekete geçti. Sultanın yayılmacı siyaseti karşısında Artuklular adına Harput ve Diyarbakır'da hâkimiyet icra eden Nureddin b. Karaarslan, Selahaddin Eyyûbî'den yardım istedi. Nureddin b. Karaarslan, Kılıç Arslan'ın kızıyla evliydi. Kılıç Arslan, bu evlilik münasebetiyle doğudaki bazı yerleri Nureddin'e vermişti. Nureddin, bir müddet sonra sultanın kızına kötü davranmaya başladı ve onu bir fahişeye aldattı. Kılıç Arslan, onun kızına karşı kötü muamele etmesini gerekçe göstererek daha önce ona verdiği yerleri tekrar istedi. Ayrıca 577/ 1181'de Malatya'ya gelerek Nureddin ve müttefiki olan Selahaddin'den gelecek muhtemel bir saldırıya karşı Malatya kalesini tahkim ettirdi²²⁰.

Sultan Kılıç Arslan, Malatya kalesini tahkim ettirdikten sonra damadı Nureddin üzerine yürüdü. Nureddin, kayınpederinin bu saldırısı karşısında Selahaddin Eyyûbî'ye sığınmak zorunda kaldı. Selahaddin, Kılıç Arslan'a haber yollayarak damadını affetmesini istedi. Kılıç Arslan ise onun bu isteğini reddetti. Bunun üzerine iki lider arasındaki ilişkiler gerginleşti. Selahaddin, daha sonra Nureddin'le birlikte Selçuklu topraklarına saldırdı. Keysun şehrinin surunu yıktırıp halkının büyük bir bölümünü esir etti. Kılıç Arslan, Selahaddin'le savaşmak istemediğinden veziri İhtiyâruddin Hasan'ı ona göndererek onu savaştan vazgeçirmeye çalıştı. Vezir Hasan, Selahaddin nezdinde yaklaşık bir yıl girişimlerde bulunarak onu savaştan vazgeçirmeye çalıştı. Kılıç Arslan, vezirinin

²²⁰ Süryanî Mihail, a.g.e, s. 261; Bar Hebraeus, a.g.e, C. II, s. 426; Ramazan Şeşen, **Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti (Hicrî 569- 589/ Milâdî 1174- 1193)**, İstanbul 1983, s. 46.

girişimleri sırasında Malatya’da bulunuyordu. Hasan, girişimlerinde başarılı oldu ve Selahaddin’i Kılıç Arslan’a karşı savaştan vazgeçirdi²²¹.

b) Sultan II. Kılıç Arslan’ın Ülkesini Çocukları Arasında Paylaşması ve Muizzeddin Kayserşah’ın Malatya Hâkimiyeti

Sultan Kılıç Arslan ülke, hanedan üyelerinin ortak malıdır anlayışına uygun olarak Türkiye Selçuklu topraklarını on bir oğlu arasında paylaştırdı. Oğullarından Kutbeddin Melikşah’a Sivas ve Aksaray’ı; Rükneddin Süleymanşah’a Tokat ve çevresini; Nureddin Sultanşah’a Kayseri ve çevresini; Mugiseddin Tuğrulşah’a Elbistan’ı; Muizzeddin Kayserşah’a Malatya’yı; Muhiddin Mesud’a Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir’i; Gıyâseddin Keyhüsrev’e Uluborlu ve Kütahya’yı; Nasreddin Berkıyrukşah’a Niksar ve Koyluhisar’ı; Nizâmeddin Argunşah’a Amasya’yı; Arslanşah’a Niğde’yi ve Sancarşah’a da Ereğli’yi verdi²²².

Sultan Kılıç Arslan, ülkeyi çocukları arasında paylaştırdıktan sonra başkent Konya’da hüküm sürmeye devam etti. Çocukları kendisini metbû tanıyorlar ve kendi hâkimiyetlerindeki bölgelerde yarı müstakil olarak hüküm sürüyorlardı.

Muizzeddin Kayserşah, 1189 yılında babası tarafından kendisine verilen Malatya’ya gelerek hükümdarlık yapmaya başladı²²³. Kılıç Arslan’ın ülke topraklarını çocukları arasında paylaşması kısa süre içinde çocuklarının taht mücadelelerine girişmesine neden oldu. Kendisine Sivas ve Aksaray hâkimiyeti verilmiş olan Kutbeddin Melikşah, Konya’ya gelerek babasını baskı altına aldı ve kendisini veliaht ilan ettirmeyi başardı. Kılıç Arslan bunun üzerine Uluborlu’da bulunan küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev’in yanına gitti ve onun desteğini kazandı.

Kendisine Malatya hâkimiyeti verilmiş olan Muizzeddin Kayserşah, Elbistan hâkimi olan kardeşi Mugiseddin Tuğrulşah tarafından baskı görüyordu. Kayserşah, kardeşine karşı güçlü bir müttefik bulmak ve Malatya’daki hâkimiyetini

²²¹ İbnü’l- Esir, **a.g.e**, C. XI, s. 370 vd; Süryanî Mihail, **a.g.e**, a. y; Turan, **Türkiye**, s. 212.

²²² Aksarayî, **a.g.e**, s. 23; İbnü’l- Esir, **a.g.e**, C. XII, s. 83; Muharrem Kesik, “Cenâbî’ye Göre...”, s. 242.

²²³ Süryanî Mihail, **a.g.e**, s. 284; Bar Hebraeus, **a.g.e**, C. II, s. 450.

kuvvetlendirmek için Selahaddin Eyyûbî'nin yanına gitti. Selahaddin onu çok iyi bir şekilde karşıladı ve Melik Âdil'in kızını onunla evlendirdi. Onu desteklediğini belirterek beraberine, aradaki sorunları çözmesi için İbnü'l Farrâş'ı vererek onu Malatya'ya yolladı²²⁴.

Sultan Kılıç Arslan, oğlu Kutbeddin Melikşah'ı bertaraf etmek için küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına gitti ve onu veliaht ilan etti. Daha sonra da Konya'ya gelerek şehri onun elinden aldı ve oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'le birlikte 1192'de oğlu Kutbeddin Melikşah'ın üzerine Aksaray'a yürüdü. Bu sefer sırasında hastalandı ve Konya'ya dönmek zorunda kaldı. Konya'ya döndükten sonra Ağustos 588/ 1192'de vefat etti²²⁵.

D- I. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV'İN İLK SALTANATI (588- 593/ 1192- 1196) DÖNEMİNDE MALATYA

1- I. Gıyâseddin Keyhüsrev- II. Rükneddin Süleymanşah Münasebetleri

Sultan Kılıçarslan'ın vefatından kısa bir süre sonra Kutbeddin Melikşah da öldü. Kutbeddin'in ölümüyle birlikte Gıyâseddin rahat bir nefes aldı ve Konya'daki hâkimiyetini kuvvetlendirmiş oldu. Gıyâseddin'in diğer kardeşleri, babalarının ailenin en küçük oğlunu veliaht ilan etmesini içlerine sindiremiyorlar; fakat ona karşı açıktan açığa bir isyandan da uzak duruyorlardı²²⁶. Bu durum uzun sürmedi ve Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşah, 593/ 1196 yılında Gıyâseddin Keyhüsrev'e isyan etti.

Rükneddin, Tokat'tan hareketle Aksaray'a geldi. Burada diğer emîrlerin de kendisine katılmasıyla oldukça güçlendi ve Konya'ya hareket etti²²⁷. Konya halkı Gıyâseddin'e büyük bir sadakatle bağlı oldukları için şehri Rükneddin'e teslim etmek istemediler. Rükneddin bunun üzerine şehri kuşatmaya başladı²²⁸. Kuşatma

²²⁴ Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 458; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin Devrinde...**, s. 47; Halil Edhem Eldem, **Kayseri Şehri**, Haz. Kemal Göde, Ankara 1982, s. 33.

²²⁵ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 489; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 462 vd; Abdulhalûk Çay, **a.g.e.**, s. 113.

²²⁶ İbn Bîbî, **el- Evâmîrü'l- 'Alâiyye fi'l- umûri'l- 'Alâiyye**, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1997, C. I, s. 41.

²²⁷ Selim Kaya, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192- 1211)**, TTK., Ankara 2006, s. 50.

²²⁸ Hamdullah Müstevfi, **Târîh-i Güzîde**, Londra 1910, s. 482 vd.

dört ay sürdü. Kuşatmanın uzaması neticesinde Gıyâseddin, kendisinin ve çocuklarının hayatına dokunulmayacağına dair teminat istedi. Rükneddin, kardeşinin istediği teminatı verdi ve Gıyâseddin, çocukları Melik İzzeddin Keykâvus ve Melik Alâaddin Keykubad'la birlikte şehirden ayrıldı. Rükneddin, kardeşinin şehirden ayrılması üzerine şehre girerek hükümdarlığını ilan etti²²⁹.

2- I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Malatya Hâkimi Muizzeddin Kayserşah'ın Yanına Gitmesi

Gıyâseddin Keyhüsrev, kardeşi Rükneddin Süleymanşah tarafından Konya'dan uzaklaştırılınca Kilikya'nın Ermenî hâkimi Leon'un yanına gitti. Orada bir müddet kaldıktan sonra Elbistan hâkimi kardeşi Muğiseddin Tuğrulşah'ın yanına gitti. Tuğrulşah, kendisini oldukça iyi karşıladı ve babasının veliaht ilan ettiği kardeşine biat ettiğini bildirdi. Kendisine oldukça kıymetli hediyeler verdikten sonra onu Malatya'ya uğurladı²³⁰.

Malatya hâkimi Muizzeddin Kayserşah, kardeşi Gıyâseddin'in Malatya gelişini öğrenir öğrenmez onu ziyafetlerle karşılamak için hazırlıklara başladı. Daha sonra da bütün yakınlarını ve adamlarını yanına alarak onu karşılamağa çıktı. Gıyâseddin'i görür görmez atından indi ve elini öpmek için harekete geçti. Kardeşine yaklaşınca ona, saltanatı kaybedişinden duyduğu üzüntüyü ifade etti. Muizzeddin, bütün ev eşyalarını Gıyâseddin ve mahiyetinin hizmetine sundu. Bununla da kalmadı hazinelerinin anahtarlarını da ona verdi.

Muizzeddin Kayserşah, kardeşi Gıyâseddin'e, Malatya'yı ona vererek kendisinin kayınpederi Melik Âdil'in yanına gideceğini ve Gıyâseddin Malatya'da zenginleşip tekrar saltanatı ele geçirdikten sonra şehre döneceğini söyledi. Gıyâseddin ise Melik Âdil'in yanına bizzat giderek onun desteğini kazanması gerektiğini söyleyerek ona teşekkür etti²³¹.

²²⁹ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 51 vd; Hamdullah Müstevfî, **a.g.e.**, s. 483; Selim Kaya, **a.g.e.**, s. 51; Halil Edhem Eldem, **a.g.e.**, s. 47.

²³⁰ Osman Turan, "Keyhusrev I", **İA**, VI, 613- 620; Ali Sevim, "Keyhusrev I", **DİA**, XXV, 347- 349.

²³¹ Selim Kaya, **a.g.e.**, s. 101.

Gıyâseddin, Malatya'da bir müddet kaldıktan sonra Dımaşk'a gitmek üzere hareket etti. Muizzeddin, Gıyâseddin'e değeri elli bin dinar olan bir gerdanlık, çok miktarda gümüş para, birçok at, katır, deve ve erkek köle vererek onu Dımaşk'a doğru uğurladı²³².

Gıyâseddin Keyhüsrev'in Malatya'ya hangi tarihte geldiği ve şehirde ne kadar kaldığı hususlarında kaynaklarda bilgi yoktur. Dönemin en önemli kaynağı olan ve İbn Bîbî tarafından kaleme alınan *el- Evâmirü'l Alâiye*'de, Gıyâseddin Keyhüsrev'in kardeşi Rükneddin Süleymanşah'a Konya'yı bıraktıktan sonra bir müddet gezdiği, Ermenî Leon ve Elbistan hâkimi Mugiseddin Tuğrulşah'a uğradıktan sonra Malatya'ya gittiği bilgisi yer almaktadır. İbn Bîbî, bu olayları anlatırken tarih vermemiştir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Konya'yı Rükneddin Süleymanşah'a terk ettiği tarih 593/ 1196 olduğuna göre onun Malatya'ya gidiş tarihini aynı yılın sonu ya da 594/ 1197 yılının başlangıcı kabul edebiliriz.

E- II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH DÖNEMİNDE (593- 601/ 1196- 1204) MALATYA

1- II. Rükneddin Süleymanşah'ın Malatya'yı Muizzeddin Kayserşah'tan Alması

Rükneddin Süleymanşah, Konya'da hükümdarlığını ilan ettikten sonra bir ferman yayınlarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hâkimiyet icra eden kardeşlerinin kendi hâkimiyetini tanımalarını istedi²³³. Kardeşlerinden sadece Elbistan meliki Mugiseddin Tuğrulşah, ona itaat ederek bağlılığını bildirdi. Rükneddin, bunun üzerine Anadolu'daki siyasî birliği sağlamak yönünde mücadele etti. Arslanşah'tan Amasya'yı, Berkyarukşah'tan da Niksar'ı almayı başardı. Daha sonra ise Malatya hâkimi Muizzeddin'e haber yollayarak kendisine itaat etmesini bildirdi.

Muizzeddin Kayserşah, yukarıda da değindiğimiz gibi babası henüz sağken Eyyübî hükümdarı Selahaddin'in yanına gitmişti. Burada yaptığı girişimler sonucu

²³² İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 60 vd.

²³³ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 91.

kardeşlerine karşı Eyyûbîlerin desteğini kazanmaya muvaffak olmuş ve Melik Âdil'in kızıyla evlenmek sûretiyle ilişkilerini sağlam temellere oturtmuştu. Muizzeddin Kayserşah, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeni hükümdarı kardeşi Rükneddin'in itaat çağrısını Eyyûbîlerle kurduğu ittifaka güvenerek reddetti. Bunun üzerine Rükneddin, Malatya'ya doğru hareket etti ve 598/ 1201 yılında şehri kuşattı. Muizzeddin, kuşatmaya daha fazla dayanamadı ve şehri terk ederek kayınpederi Melik Âdil'in yanına gitti. Böylece Malatya şehri Rükneddin'in hâkimiyeti altına girmiş oldu²³⁴.

Rükneddin'in Malatya'yı ele geçirdikten sonra, yönetim anlamında ne gibi değişiklikler yaptığı hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. İbn Bîbî, onun Gürcistan üzerine yaptığı seferden bahisle kardeşlerini itaat altına aldığı bilgisini vermektedir. Eserinde genel bir ifade kullanıp Malatya'nın ne şekilde ve hangi tarihte alındığına dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Bar Hebraeus, Rükneddin'in 1200 yılında şehri kardeşinden aldığı bilgisini vermektedir. Ancak şehirde yönetim anlamında ne gibi değişiklikler yapıldığına dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Dolayısıyla biz, Malatya'da meydana gelen bu iktidar değişikliği sonucu ne gibi yenilikler olduğu hususunda habersiziz.

F- I. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV'İN İKİNCİ SALTANATI DÖNEMİNDE (601- 608/ 1204- 1211) MALATYA

Rükneddin Süleymanşah, 601/ 1204'te vefat etti²³⁵. Onun vefatından sonra yerine oğlu III. Kılıçarslan geçti. III. Kılıçarslan'ın iktidarı yaklaşık sekiz ay sürdü. Türkiye Selçuklularının Konya'da bulunan ileri gelenlerinden Muzaffereddin Mahmud, Zahirreddin İli, Bedreddin Yusuf ve Mübarizeddin Ertokuş, Hacib Zekeriya aracılığıyla Gıyâseddin Keyhüsrev'i başkent Konya'ya davet ettiler.

²³⁴ Bar Hebraeus (aynı eser, C. II, s. 474), bu olayın tarihini 1200 olarak; İbnü'l Esîr (aynı eser, C. XII, s. 84) ve Cenâbî (M. Kesik, **a.g.m.**, s. 244), 1201 olarak kaydederler. Halil Edhem Eldem, **a.g.e.**, 40; Selim Kaya, **a.g.e.**, s. 79. Krş. Coşkun Alptekin, **a.g.m.**, C. VIII, s. 260.

²³⁵ İbnü'l- Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 166; Selim Kaya, **a.g.e.**, s. 93.

Gıyâseddin Keyhüsrev de vakit kaybetmeden şehre geldi ve ikinci kez Türkiye Selçuklu Devleti'nin tahtına çıktı²³⁶.

1- I. İzzeddin Keykâvus'un Malatya Melikliği

Gıyâseddin Keyhüsrev, ikinci kez Türkiye Selçuklu tahtına oturunca ülke yönetimiyle ilgili bazı düzenlemeler yaptı. Bu düzenlemelerden olmak üzere, çocuklarından Melik İzzeddin Keykâvus'u Malatya'ya melik olarak atadı. Keyhüsrev, devrin tanınmış bilginlerinden olan Mecdüddin İshak'ı²³⁷ büyük oğlu İzzeddin Keykavus'un eğitim- öğretim işleriyle meşgul olması amacıyla onun refakatine verdi²³⁸. İzzeddin Keykavus, beraberinde Mecdüddin İshak olduğu halde 602/ 1205 yılında Malatya'ya gitti ve 608/ 1211 yılına kadar şehri yönetti. Gıyâseddin Keyhüsrev, diğer oğlu Melik Alâaddin'i ise melik olarak Tokat'a atadı.

İzzeddin Keykavus'un Malatya'da melik olarak bulunduğu altı yıllık dönemle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Onun, babası Gıyâseddin'in vefatına kadar geçen altı yıllık sürede, hocası Mecdüddin İshak eşliğinde kültürünü arttırdığı ve askerlik mesleğinin inceliklerini öğrendiği düşünülebilir.

G- I. İZZEDDİN KEYKÂVUS DÖNEMİNDE (608- 617/ 1211- 1220) MALATYA

1- I. İzzeddin Keykâvus- I. Alâaddin Keykubad Mücadelesi ve Hüsameddin Yusuf'un Malatya'ya Atanması

Gıyâseddin Keyhüsrev 608/ 1211'de şehit oldu. Keyhüsrev'in şehadeti üzerine Konya'da bulunan aydınlar ve komutanlar, Malatya meliki İzzeddin Keykâvus'un hükümdarlığa layık olduğunu düşündüklerinden hemen ona haber

²³⁶ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 97 vd; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 485 vd.

²³⁷ Mecdüddin İshak'ın ilmî kişiliği hakkında geniş bilgi için bkz. Mikâil Bayram, "Selçuklular Zamanında Malatya'da İlmî ve Fikrî Faaliyetler", **Selçuklu Araştırmaları Merkezi, I. II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri**, (Konya 1993), s. 119- 124.

²³⁸ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 110 vd; Selim Kaya, **a.g.e.**, s. 119 vd; Halil Edhem Eldem, **a.g.e.**, s. 50; Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211- 1220)**, TTK., Ankara 1997, s. 19 vd; Osman Turan, "Keykâvus I", **İA**, VI, 631- 642; Faruk Sümer, "Keykâvus I", **DİA**, XXV, 352- 353.

vermek üzere yola çıktılar. Yola çıkan bu aydınlar ve komutanlar Kayseri'ye ulaşınca aralarından seçtikleri önemli bir komutanı Malatya'ya Keykâvus'a haber vermek üzere gönderdiler. Bu ileri gelen komutan Malatya'ya ulaştı ve şehrin yönetiminde olan bazı kişileri olaydan haberdar etti. Taziye töreni yapıldıktan sonra da İzzedin Keykâvus'un huzuruna çıkarak onu da durumdan haberdar ettiler. Kendisine, ileri gelenler tarafından hükümdarlığa layık görüldüğü söylendi. Bunun üzerine Keykâvus, babasının yasını tuttu ve yas töreni bitince maiyetiyle birlikte harekete geçti. Beş gün sonra da Kayseri ve Malatya arasında bulunan Gedük (Şarkışla)'e vardılar²³⁹.

Devlet ileri gelenleri, matem elbiseleri giymiş bir halde onu karşıladılar. Daha sonra da ona büyük bir ikramda bulundular ve hep beraber Kayseri'ye doğru yola çıktılar. Kayseri'de tahta geçiş töreni yapıldı. Keykâvus, tahta çıktıktan hemen sonra başkent Konya'ya doğru yola çıkmak istedi; fakat bu sırada kardeşi Tokat meliki Alâaddin Keykubad'ın süratle kendisini kuşatmak üzere Kayseri'ye doğru geldiği haberini duydu. Bunun üzerine yanındakilerle konuyu müzakere etti. Müzakere sonunda kardeşini Kayseri'de karşılamağa karar verdi.

Alâaddin Keykubad, Kayseri'ye hareket etmeden önce Erzurum hâkimi amcası Muğîseddin Tuğrulşah, Ermenî tekfurı Leon ve deneyimli komutanlardan Zahîreddin İli'yle bir ittifak yapmıştı. İzzeddin Keykâvus, bu ittifak karşısında oldukça güçsüz bir duruma düşmüştü. Alâaddin Keykubad kendisini kuşatınca zor bir durumda kaldı. Kuşatma sırasında bir gece Mübârizeddin Çavlı, Zeyneddin Başara ve Mübârizeddin Behramşah adlı komutanlarla durumu müzakere etti. Müzakere sırasında kendisinin gece yarısı Kayseri'den çıkarak süratle Konya'ya gideceğini söyledi. Komutanlar onun bu fikrini tehlikeli bularak farklı bir çözüm düşündüler. Nihayet Kayseri şihnesi Celâleddin Kayser'in ittifakı bozmak amacıyla girişimde bulunmasına karar verdiler. Celâleddin Kayser, hemen harekete geçerek Ermenî tekfurı Leon'un karargâhına vardı ve onu ittifaktan koparmayı başardı. Leon, gece yarısı askerleriyle beraber Develi üzerinden ülkesinin yolunu tuttu. Ertesi gün, Muğîseddin Kayserşah da memleketine yapılan bazı saldırıları gerekçe göstererek Alâaddin Keykubad'ı terk etti. İttifakın bu şekilde çözülmesinden sonra

²³⁹ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 133 vd; Kadı Ahmed Gaffârî, **Târîh-i Cihân-ârâ**, Nşr. Mücteba Minovî, Tahran 1343, s. 114; Halil Edhem Eldem, **a.g.e.**, s. 62; Salim Koca, **a.g.e.**, s. 22 vd.

İzzeddin Keykâvus'un askerleri derhal Alâaddin Keykubad ordusuna saldırdılar. Keykubad, esir olmamak için daha emniyetli olduğunu düşündüğü Ankara üzerine yöneldi ve şehrin kalesini ele geçirerek oraya yerleşti²⁴⁰.

İzzeddin Keykâvus, Alâaddin Keykubad kuşatmasını bertaraf ettikten sonra idarî anlamda bazı düzenlemeler yaptı. Bu düzenlemelerden olmak üzere Niğde'yi komutanlarından Zeyneddin Başara'ya, Elbistan'ı Mübârizeddin Behramşah'a ve Malatya'yı da Hüsameddin Yusuf'a iktâ olarak verdi²⁴¹. Kendisi de hemen harekete geçerek başkent Konya'ya ulaştı.

2- I. İzzeddin Keykâvus'un I. Alâaddin Keykubad'ı Malatya'da Hapsedişi

İzzeddin Keykâvus, Konya'da işleri düzene koyduktan sonra derhal Ankara'da bulunan kardeşi Alâaddin Keykubad'ın üzerine yürüdü. Beraberinde ünlü devlet adamlarından Melikü'l-ümera Hüsâmeddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl, ünlü komutan Seyfeddin Ayaba ve Pervâne Celâleddin Kayser olduğu halde 609/1212 yılının ilkbaharında Ankara Kalesi'ni kuşatmaya başladı. Alâaddin Keykubad kuşatmaya direnişle karşılık verdiği için kuşatma oldukça uzadı ve 610/1213 yılının ilkbaharına kadar devam etti. Kuşatmanın uzaması Ankara halkı arasında huzursuzluğun artmasına neden olmuştu. Alâaddin Keykubad, durumun vehametini anladığından bir takım şartlar ileri sürerek kaleyi Keykâvus'a teslim edeceğini söyledi. Neticede ileri sürdüğü şartlar kabul edildi ve Alâaddin Keykubad teslim oldu²⁴².

İzzeddin Keykâvus, Alâaddin Keykubad'ı öldürmek istiyordu; fakat hocası Mecdüddin İshak, onun düşüncesinin yanlış olduğunu belirtti. Keykâvus daha sonra kardeşini, komutanlarından Seyfeddin Ayaba nezaretinde Malatya'ya yolladı. Ayaba, Malatya'ya ulaşınca Alâaddin Keykubad'ı şehrin yakınlarındaki Minşar

²⁴⁰ Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi**, TTK., Ankara 2003, s. 14 vd; Salim Koca, "Sultan I. İzzeddin Keykâvus ile Melik Alâeddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi", **Belleten**, LIV/211, (Ankara 1991), s. 935- 943.

²⁴¹ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 139; Cahen, **a.g.e.**, s. 197 vd.

²⁴² İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 159.

Kalesi'ne götürüp hapsedti²⁴³. Daha sonra da kale dizdarından onu hapsedtiğine dair belgeleri alarak Konya'ya döndü. Alâaddin Keykubad, bir müddet sonra güvenlik gerekçesiyle Minşar Kalesi'nden alınarak yine Malatya yakınlarında bulunan Gezerpirt Kalesi'ne nakledildi²⁴⁴.

H- I. ALÂADDİN KEYKUBAD DÖNEMİNDE (617- 635/ 1220- 1237) MALATYA

1- Alâaddin Keykubad'ın Hapsedildiği Malatya'dan Çıkarılarak Devletin Başına Geçmesi

Sultan I. İzzeddin Keykâvus, verem hastalığına yakalanmıştı. Kendisine Fırat suyu iyi geldiğinden onu Malatya'nın güneyinde bulunan Viranşehir'e getirttiler²⁴⁵. Burada bir süre tedavi gören Keykâvus, hastalığa yenik düştü ve 617/ 1220'de öldü. Onun ölümü üzerine Seyfeddin Ayaba, Pevane Şerefeddin Muhammed, Mübarizeddin Çavlı ve Mübarizeddin Behramşah gibi devlet adamları durumu müzakere ederek başa kimin getirilmesi gerektiğini tartıştılar. Yapılan müzakereler sonucu Malatya'da Gezerpirt Kalesi'nde hapis tutulan Melik Alâaddin Keykubad'ın hapisten çıkarılarak devletin başına getirilmesi kararlaştırıldı. Bu iş için de Seyfeddin Ayaba görevlendirildi.

Seyfeddin Ayaba, daha önce İzzeddin Keykâvus ile Alâaddin Keykubad arasında Ankara'da yapılan savaşta Alâaddin Keykubad'ı, Malatya'daki Minşar Kalesi'ne hapsedmek üzere götürülen kişiydi. Alâaddin Keykubad'ı hapisten çıkarma işini bilerek üstlenmişti. Böylece Alâaddin Keykubad'ın kendisini affedeceğini düşünüyordu. Seyfeddin Ayaba vakit kaybetmeden yola koyuldu ve bütün gece yol giderek Malatya'ya ulaştı²⁴⁶.

Alâaddin Keykubad, Minşar Kalesi'nden Gezerpirt Kalesi'ne nakledilmişti. Hapis bulunduğu bu yeni kalenin penceresinden gelen kalabalığı görünce gece

²⁴³ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 160; Kadı Ahmed Gaffârî, **a.g.e.**, a. y; Bar Habraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 491.

²⁴⁴ Salim Koca, **a.g.e.**, s. 28; Emine Uyumaz, **a.g.e.**, s. 17.

²⁴⁵ Halil Edhem Eldem, **a.g.e.**, s. 66.

²⁴⁶ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 223.

gördüğü rüyayı hatırladı²⁴⁷ ve sonunun geldiği düşüncesine kapıldı. Kale muhafızına, kendisi iki rekat namaz kılana kadar gelenleri oyalamasını söyledi. Seyfeddin Ayaba, muhafıza Keykâvus'un yüzüğünü göstererek niçin geldiğini açıkladı. Daha sonra da kılıcını belinden sıyrarak Alâaddin Keykubad'ın huzuruna girdi. Keykubad, öldürüleceğini düşündüğü için elinde kefeni olduğu halde içeri girmişti. Ayaba, ona durumu açıkladı ve kendisini daha önceki fiilinden dolayı affetmesini rica etti. Alâaddin Keykubad, onu affettiği söyledi. Ayaba, tatmin olmadığı için Keykubad'dan kendisini affettiğine dair yazılı bir belge aldı.

Seyfeddin Ayaba, Alâaddin Keykubad'dan teminatı aldıktan sonra hemen harekete geçmeleri gerektiğini söyledi. Alâaddin Keykubad ve mahiyeti vakit kaybetmeden Sivas'a doğru yola çıktılar. Böylece Alâaddin Keykubad'ın yaklaşık dokuz yıl devam eden Malatya esareti sona ermiş oldu²⁴⁸. Keykubad, Sivas'ta kardeşi Keykâvus'un matemini tuttuktan sonra Konya'ya doğru yola çıktı ve 617/1220'de Konya'da resmen hükümdar ilan edildi.

2- I. Alâaddin Keykubad'ın Hısn-ı Keyfa Artukluları Üzerine Seferi ve Malatya Subaşı Esedüddin Kondistabl'ın Sefere Katılması

Diyarbakır ve çevresinde hüküm süren Hısn-ı Keyfa Artukluları hükümdarı Mesud, Türkiye Selçukluları'na tâbi iken, hutbeyi Eyyübî hükümdarı Melik Kâmil adına okutmaya başlamıştı. Ayrıca Mesud, Ahlat'a kadar gelen Celâleddin Harizmşah'la da Eyyübîlere karşı bir ittifak yapmıştı. Alâaddin Keykubad, Mesud'un bu siyasî tavrına karşı 623-624/ 1226'da Diyarbakır üzerine bir sefer düzenledi. Keykubad, sefere Malatya subaşı Esedüddin Kondistabl'ın da katılmasını emretti. Kondistabl da beraberindeki kuvvetlerle birlikte sefer katıldı²⁴⁹.

Alâaddin Keykubad, Çaşnigir Mübarizeddin Çavlı komutasındaki birlikleri Kahta'ya, Esedüddin komutasındaki birlikleri ise Çemizgezek ve Kerferek'e gönderdi. Esedüddin, Çemizgezek ve Kerferek'i; Mübarizeddin ise Kahta'yı ele

²⁴⁷ Keykubad, rüyasında Ömer Muhammed Sühreveri'nin kendisini kucakladığını ve ayağındaki bağı çözdüğünü görmüştü. O, bu rüyayı tersine yorumluyor, bu nedenle de korkuyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. I, s. 223; Emine Uyumaz, **a.g.e.**, s. 19.

²⁴⁸ Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 504 vd.

²⁴⁹ Emine Uyumaz, **a.g.e.**, s. 39.

geçirdi. Bu önemli yerlerin Türkiye Selçukluları'nın hâkimiyetine girmesi üzerine Mesud, Alâaddin Keykubad'dan af diledi ve her yıl kıymetli eşyalar göndermeyi vaat etti. Böylece Hısn-ı Keyfa Artukluları, Türkiye Selçukluları hâkimiyeti altına girmiş oldu.

I- II. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİNDE (635- 644/ 1237- 1246) MALATYA

1- Malatya Subaşısı Seyfüddevle Ertokuş'un Harizm Askerlerini Takibe Memur Edilmesi

Harizmşahlar Devleti hükümdarı Celâleddin Harizmşah ile Türkiye Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubad arasında 628/ 1230'da Yassıçemen'de yapılan savaş Alâaddin Keykubad kazanmış ve bu savaş sonunda bazı Harizmşah kuvvetleri Türkiye Selçuklularının hizmetine girmişlerdi. Alâaddin Keykubad'ın 1237 yılının Mayıs ayında vefatıyla yerine oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev geçti²⁵⁰. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminin önemli devlet adamlarından olan Sadettin Köpek, Harizm askerlerinin komutanı olan Kayır Han hakkında hileye başvurup onu Gıyâseddin Keyhüsrev'e şikâyet etti. Bu şikâyet üzerine Gıyâseddin Keyhüsrev, Kayır Han'ın yakalanmasını emretti. Kayır Han yakalanarak Zamantı'da hapsedildi. Hapse atıldıktan kısa bir süre sonra da öldü.

Kayır Han'ın ölümünden sonra ona bağlı olan Harizm askerleri kaçıma başladılar. Gittikleri her yeri yağmalayarak büyük bir karışıklığa neden oldular. Yağmaladıkları yerler arasında Malatya şehri de vardı. Onların bu yağma faaliyetleri üzerine II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Emîr Kemaleddin Kâmyar'ı görevlendirdi. Kemaleddin Kâmyar, Malatya'ya geldi. Harizm askerleri onun Malatya'ya gelmesi üzerine Arapkir istikametini takiple Harput'a yöneldiler. Kemaleddin Kâmyar, Malatya Subaşısı olan Seyfüddevle Ertokuş'u onları takip etmekle görevlendirdi. Ertokuş hemen harekete geçti. Harput'a varınca Harizm

²⁵⁰ Emine Uyumaz, *a.g.e.*, s. 93; Ali Sevim, "Keyhusrev II", *DİA*, XXV, 349- 350; Osman Turan, "Keyhusrev II", *İA*, VI, 620- 629.

askerleriyle savaşa tutuştu ve esir edildi²⁵¹. Harizm askerleri daha sonra Harran, Suruç ve Rakka'yı da ele geçirdiler. Seyfüddevle Ertokuş'un Harizm askerlerine esir düşmesinden sonra Malatya Subaşılığı'na Zahirreddin Mansur Tercüman getirildi²⁵².

2- Zahîreddin Mansûr Tercüman'ın Harizm Askerleri Üzerine Sevk edilmesi

Harizm askerleri, Harput'ta kazandıkları başarıdan sonra Harran, Rakka, Suruç ve Resulayn şehirlerini de ele geçirmişlerdi. Buraları ele geçirdikten sonra ise Halep yönünde yağma faaliyetlerine devam ediyorlardı. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Harizm askerlerine karşı, bu defa yeni Malatya subaşı Zahirreddin'i görevlendirdi. Harput, Elbistan ve Maraş'tan toplanan yaklaşık üç bin kişilik kuvvet, Zahirreddin'in komutasında 636/ 1238'de Halep'e doğru yola çıktı. Halep'te Harizm kuvvetleriyle karşılaşan Selçuklu kuvvetleri bu defa Harizm askerlerini yenmeye muvaffak oldular.

Zahirreddin önderliğindeki kuvvetler Halep dönüşünde Harran ve Urfa'yı tekrar ele geçirdi. Daha sonra ise Diyarbakır üzerine yürüyüp burayı da ele geçirmeyi başardılar.

3- Babâiler İsyanı ve Malatya Subaşı Muzaffereddin Alişîr'in İsyanı Bastırmakla Görevlendirilmesi

II. Gıyâseddin devri Türkiye Selçukluları Tarihi'nin en önemli olaylarından biri Babaîler İsyanı'dır. Sümeysat (Samsat) Kalesi'ne bağlı Kefersut'ta ikamet eden Baba İshak adında bir şahıs bölgede yaşayan Türkmenleri kendi etrafına toplayarak onları idareye karşı ayaklandırdı. Baba İshak, Kefersut'ta Türkmenleri kendi etrafında toplamaya muvaffak olduktan sonra gizlice Amasya'ya gitti ve orada kendisini iyi bir dindar olarak kabul ettirdikten sonra yönetim aleyhindeki

²⁵¹ İbn Bîbî, a.g.e, C. II, s. 23 vd.

²⁵² İbn Bîbî, a.g.e, C. II, s. 41.

düşüncelerine yeni taraftarlar buldu. O, Gıyâseddin Keyhüsrev'in sarayında şarap içtiğini ve İslâm'ın emîrlere aykırı davrandığını söyleyerek halkı galeyana getiriyordu²⁵³.

Baba İshak, Amasya'dan çevre şehirlere gönderdiği daîler aracılığıyla cihad ilan etti ve kendi safında olmayanların taraftarlarınca öldürülmesini emretti. Onun bu cihad ilanı üzerine Kefersut'ta bulunan taraftarları isyan ederek çevreyi yağmalamaya başladılar. Bu yağma hareketine karşı II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Zahirreddin Mansur Tercüman'ın yerine Malatya subaşılığına atanmış olan Muzaffereddin Alişîr'i isyanı bastırmakla görevlendirdi. Alişîr, kalabalık bir ordu toplayarak Kefersut üzerine harekete geçti. Babaîlerle burada yaptığı mücadeleyi kaybetti. Alişîr, isyanı bastırmaya muvaffak olamayınca Malatya'ya döndü. Malatya'da Kürt ve Germiyanlardan oluşan, ok atmakta oldukça maharetli beş yüz kişilik yeni bir ordu toplayarak tekrar harekete geçti. Babaîlerle ikinci kez karşılaştı; fakat yine isyanı bastırmaya muvaffak olmadı²⁵⁴.

Babaîler'in Alişîr'i iki defa mağlup etmeleri, isyanın hızla diğer şehirlere yayılmasına neden oldu. Sivas şehri Babaîler tarafından yağmalanarak birçok ilerigeleni öldürüldü. Babaîler'in bundan sonraki hedefleri Tokat ve Amasya şehirleriydi. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, isyanın hızla ilerlemesi karşısında bu kez Amasya subaşı Hacı Armağanşah'ı isyanı bastırmakla görevlendirdi. Armağanşah, Amasya'da Baba İshak'la yapılan savaşı kaybetti ve savaş neticesinde şehit oldu. İsyanın git gide devlet için ciddi tehlikeler doğurması üzerine II. Gıyâseddin, daha büyük tedbirler aldı ve komutanlarından Necmeddin Behramşah ve Zahirreddin Şîr'i Babaîlere karşı gönderdi. Neticede Kırşehir'deki Malya Ovası'nda yapılan savaşta Babaîler yenilgiye uğratıldı. Savaş sırasında Baba İshak ve taraftarları öldürülerek sorun ortadan kaldırıldı²⁵⁵.

²⁵³ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. II, s. 50.

²⁵⁴ Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 540; Ahmet Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, İstanbul 1980, s. 121.

²⁵⁵ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. II, s. 52.

IV. BÖLÜM

MOĞOL İSTİLÂSİ SIRASINDA MALATYA

A- ANADOLU İSTİLÂSINDAN ÖNCE KAFKASYA'DA MOĞOL HÂKİMİYETİ

Cengiz Han'ın 625/ 1227'de ölümünden sonra yerine oğlu Ögedey (1229-1241) geçti. Ögedey, Moğol hâkimiyet alanını genişletmek üzere komutanlarından Curmagun Noyan'ı 30- 40 bin kişilik bir orduyla 627/ 1229 yılında İran'a yolladı²⁵⁶. Curmagun Noyan komutasındaki Moğol kuvvetleri Muğan bölgesini ele geçirerek karargâhlarını burada kurdular. Daha sonra ise Arran'ı ele geçirdiler. Arran'ın Moğol hâkimiyetine girmesi üzerine burada bulunan Türkmenler, Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldılar²⁵⁷.

Curmagun, hareketine batı istikametinde devam etti ve Gürcistan'a girerek burayı da ele geçirdi²⁵⁸. Gürcistan'ın ele geçirilmesiyle birlikte Moğollar iyice kuvvetlendiler. Moğol istilâsına karşı adeta bir set olan Harizmşahlar Devleti, Moğol saldırıları karşısında oldukça zayıflamıştı. Celaleddin Harizmşah'ın Türkiye Selçuklu hükümdarı Alâaddin Keykubad'la yaptığı Yassıçimen Savaşı'nı kaybetmesiyle Moğollar önündeki engel kendiliğinden kalkmış oldu. Kafkasya'nın da Moğollar tarafından ele geçirilmesi Anadolu'nun ciddî olarak Moğol saldırılarına açık hale gelmesine neden oldu²⁵⁹.

Ögedey'in 639/ 1241'de ölümünden sonra yerine nâib sıfatıyla eşi Töregene (1241- 1246) Hatun geçti. Töregene Hatun, Moğolların Anadolu akınlarını yürüten Curmagun'un yanına en az onun kadar muktedir bir komutan olan Baycu Noyan'ı atadı²⁶⁰.

²⁵⁶ Alâaddin Ata Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1999, s. 187.

²⁵⁷ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, Ankara 1969, s. 1- 147.

²⁵⁸ Müverrih Vardan, *a.g.e.*, s. 225.

²⁵⁹ Muammer Gül, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti*, İstanbul 2005, s. 73 vd.

²⁶⁰ Cüveynî, *a.g.e.*, s. 488.

B- ANADOLU'NUN MOĞOLLAR TARAFINDAN İSTİLÂSİ ve KÖSEDAĞ SAVAŞI

Baycu Noyan, yeni Moğol komutanı olarak atandıktan sonra Moğol kuvvetleri onun önderliğinde 640/ 1242 yılının sonbaharında Erzurum'u işgal ve tahrip ettiler. Moğollar, kış mevsiminin yaklaşmasından dolayı Erzurum'da fazla durmadılar ve kışlakları olan Mugan'a çekildiler. Kış mevsiminin bitimiyle birlikte Baycu komutasındaki Moğol kuvvetleri tekrar Anadolu'ya girdiler. Sayıları kırk bini bulan Moğol ordusu içerisinde Ermenî ve Gürcü kuvvetler de bulunuyordu. Moğollar, bir yıl önce işgal ettikleri Erzurum'da benzer bir tahripte bulduktan sonra Erzincan istikametinden hareketlerine devam ettiler.

Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Moğol ordularına karşı, komşu devletlerden yardımcı kuvvetler istedi. Eyyubî melikleri başta olmak üzere Mardin Artukluları, Kilikya Ermenîleri, Trabzon ve İznik Rum devletleri yardım göndermeyi taahhüt ettiler. Fakat sadece Eyyubîler 2.000 kişilik bir kuvvet gönderdiler. Yardımcı kuvvetlerin de katılımıyla yaklaşık seksen bin kişilik bir ordu oluşturuldu. Ardından II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Moğolları karşılamak üzere Sivas'a doğru hareket etti.

Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu Erzincan'ı işgal ettikten sonra çok büyük bir katliam daha yaptılar. Erzincan'ın işgali ve akabinde meydana gelen olaylar Selçuklu kuvvetlerini manevî olarak yıpratmıştı. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Moğolları Sivas'ta karşılamak istiyordu; bazı komutanlar Selçuklu ordusunun Sivas'ta beklemelerini zaman kaybı olarak gördüklerinden sultanı Erzincan'a hareket etmek hususunda tahrik ediyorlardı. Sultan da onların bu tahrikleri sonucu Selçuklu ordusunun harekete geçmesi emrini verdi. Baycu Noyan komutasındaki Moğol kuvvetleri de Erzincan'dan harekete geçtiler. İki ordu Sivas- Erzincan arasında bulunan Köseadağ mevkiinde karşılaştı. 26 Haziran 1243'te iki ordu arasında yapılan savaşı Moğol kuvvetleri kazandı ve Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev kaçarak savaş meydanını terk etti²⁶¹. Selçuklu kuvvetlerinin savaşı

²⁶¹ İbn Bîbî, **a.g.e.**, C. II, s. 64 vd; Bar Hebraeus, **a.g.e.**, C. II, s. 541 vd; Hamdullah Müstevfi, **a.g.e.**, s. 484.

kaybetmeleriyle Anadolu'da artık yeni bir dönem başlıyordu. Moğol kuvvetleri savaştan kısa bir süre sonra Anadolu'nun diğer şehirlerini de tahriple işgal edeceklerdir. Malatya şehri de bu tahripten nasibini alacak ve Moğollar tarafından işgal edilecektir.

C- MALATYA'NIN MOĞOLLAR TARAFINDAN İŞGAL EDİLMESİ

Moğollar, Köseadağ Savaşı'nın ardından Kayseri'ye yöneldiler. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, savaş meydanından kaçtıktan sonra Kayseri'ye gelmişti. Moğol kuvvetlerinin Kayseri'ye yöneldiklerini duyunca Tokat'a gitmek üzere hazırlıklara başladı. Hareketinden önce komutanlarından ve ileri gelen devlet adamlarından olan Mübarizeddin'i Malatya ve Elbistan şehirlerini Moğollara karşı savunmak amacıyla Beylerbeyi rütbesiyle Malatya'ya atadı²⁶². Mübarizeddin de vakit kaybetmeden Malatya'ya doğru yola çıktı.

Moğol kuvvetleri Kayseri'ye ulaştıklarında müstahkem bir şehirle karşılaştılar; çünkü şehrin kale ve burçları Moğol saldırılarına bir tedbir olarak kısa zamanda onarılmıştı. Burada uzun süren kuşatmanın ardından şehrin iğdişbaşısı olan Hacik oğlu Hüsam'ın Moğol ordularına Kayseri kapılarını açması üzerine Moğollar şehre girdiler. Şehir kısa zamanda Moğollar tarafından yağmalandı ve halkı acımasızca öldürüldü.

Kayseri'nin de Moğol hâkimiyetine girmesinin ardından Baycu Noyan önderliğindeki kuvvetler kışı geçirmek üzere tekrar Mugan'a döndüler. Ertesi yıl tekrar Anadolu'ya girdiler. 642/ 1244 yılındaki bu Moğol saldırısında Baycu Noyan'ın en kıdemli yardımcılarında olan ve Tümen Beyi rütbesinde bulunan Yasavur Noyan önderliğindeki kuvvetler, Halep ve çevresini yağmaladıktan sonra Malatya'ya yöneldiler. Yasavur, şehrin kapısında karargâhını kurarak ekinleri, bağları ve arı kovanlarını imha etti. Ayrıca şehir dışında rastladığı herkesi öldürdü.

Müverrih Vardan, **a.g.e**, s. 228; Aknerli Grigor, **Moğol Tarihi**, Çev. Hrnt D. Andreasyan, İstanbul 1954, s. 15 vd; Osman Turan, "Keyhusrev II", **İA**, VI, 620- 629; Ali Sevim, "Keyhusrev II", **DİA**, XXV, 349- 350 ; Faruk Sümer, **a.g.m**, s. 1-147; Muammer Gül, **a.g.e**, s. 83.

²⁶² İbn Bîbî, **a.g.e**, C. II, s. 71.

Şehrin yönetiminde Beylerbeyi Mübarizeddin tarafından atanan Reşideddin bulunuyordu. Yasavur Noyan, Reşideddin'e haber yollayarak şehri kendisine vermesini istedi. Reşideddin de halktan altın, gümüş, mücevher; mabedlerden kaplar, şamdanlar ve buhurdanlıkları toplayarak 40.000 Dinar civarında bir meblağı Yasavur Noyan'a verdi. Yasavur, onun bu tutumu üzerine ona, kendisine tâbî olmak kaydıyla Malatya şehrinin yönetimini tekrar verdi. Böylece Malatya şehri Moğolların hâkimiyeti altına girdi²⁶³.

Yasavur Noyan önderliğindeki kuvvetlerin Malatya önlerinden ayrılmasından sonra Malatya'da büyük bir kıtlık baş gösterdi. Bu kıtlık sonucunda da veba salgını meydana geldi. Birçok insan bu salgın sonucunda hayatını kaybetti. Halk çok fakirleşmişti. Öyleki birçok insan, oğullarını ve kızlarını köle ve cariye olarak satmak istiyor; fakat alıcı bulamıyordu.

²⁶³ Bar Hebraeus, **a.g.e**, C. II, s. 544- 545; a. mlf., **Târîh-i muhtasari'd- düvel**, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, İstanbul 1941, s. 21.

SONUÇ

Malatya, Selçuklu komutanlarından Dinar Bey tarafından ilk kez 1058 yılında kuşatıldı. Bu kuşatmanın ardından, Anadolu'daki akınlara Selçuklular adına devam eden Afşin tarafından 1067'de bir kez daha kuşatıldı; fakat her iki kuşatma neticesinde alınamadı. Süleyman Şah, 1075 veya 1080 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra devlet, yaklaşık altı yıl fetret dönemi yaşadı. Bu döneme oğlu I. Kılıç Arslan son vererek devleti ihya etti. I. Kılıç Arslan, Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti açısından son derece önemli gördüğü Malatya'yı 1097'de kuşattı. Bu şehrin alınması bölgede henüz yeni bir güç olan Dânişmendli varlığını engellemek anlamına geliyordu. I. Kılıç Arslan, 1097 Malatya kuşatmasını, Haçlıların başkenti İznik'i işgal etmesi üzerine kaldırdı. Böylece şehir bir kez daha Türk hâkimiyetine alınamadı.

Dânişmenli Gümüştegin, I. Kılıç Arslan'ın Haçlılarla yaptığı mücadeleyi fırsat bilerek Malatya'yı üç kez kuşattı. Akim kalan bu kuşatmaların ardından son bir kuşatma girişiminde daha bulundu ve 18 Eylül 1102'de Malatya'yı fethetmeyi başardı. Böylece Malatya şehri ilk kez Türkler tarafından fethedilmiş oldu. Dânişmenli Gümüştegin'in ölümünden sonra yerine oğlu Emîr Gazî geçti. Emîr Gazî 'nin başa geçmesi, iç çekişmeleri de beraberinde getirdi. Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan, bu çekişmelerden yararlandı ve 2 Eylül 1106'da Malatya'yı zapt ederek şehri Türkiye Selçuklu topraklarına kattı. I. Kılıç Arslan'ın bir yıl sonra ölümüyle birlikte Malatya'da eşi Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan iktidarı ele geçirdiler. Ayşe Hatun, şehri elinde tutmak amacıyla bölgede yeni bir güç olan Artuklu Belek Gazî'nin himâyesine girdi. Böylece Malatya'da Belek Gazî'nin hâkimiyeti başlamış oldu. Bu durum Belek Gazî'nin 1124'te ölümüne kadar devam etti.

Belek Gazî 'nin ölümünden sonra Dânişmenli Emîr Gazî, 1124'te Malatya'yı tekrar Dânişmenli hâkimiyetine aldı. Emîr Gazî'nin ölümünden sonra Anadolu'daki Dânişmendli- Selçuklu mücadelesi, Selçuklular lehine döndü. Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan I. Mesud 1143, 1144 ve 1152 tarihlerinde Malatya'yı kuşattı. 1152 yılındaki kuşatma neticesinde Malatya hâkimi Zülkarneyn'i kendisine tâbi kıldı. Malatya, II. Kılıç Arslan döneminde 1178'de kesin olarak Türkiye

Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girdi. Bu tarihten 1243 Moğol istflâsına kadar bu devletin elinde kaldı. 1244'te Moğol komutanı Yasavur Noyan şehri ele geçirdi. Böylece Malatya, Moğolların hâkimiyeti altına girmiş oldu.

BİBLİYOGRAFYA

- AHMED b. MAHMUD: **Selçuk- nâme**, Haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, I- II.
- AKA, İsmail: “Aksarâyî, Kerîmüddin”, **DİA**, II, 293.
- AKNERLİ GRİGOR: **Moğol Tarihi**, Çev. Hrant D. Andeasyan, İstanbul 1954.
- AKSARAYÎ: **Müsâmeretü'l- ahbâr**, Çev. Mürsel Öztürk, TTK., Ankara 2000.
- ALPTEKİN, Coşkun: “Türkiye Selçukluları”, **DGBİT**, İstanbul 1992, VIII.
- _____ : “Belek b. Behram”, **DİA**, V, 402- 403.
- ALTAN, Ebru: **İkinci Haçlı Seferi (1147- 1148)**, TTK., Ankara 2003.
- ANDREASYAN, HRANT D: “Türk Tarihi’ne Ait Ermenî Kaynakları”, **Tarih Dergisi**, C. I, İstanbul 1949- 1950, S. 1, s. 102- 108.
- ATAOĞLU, Remzi: “Selçuklu- Artuklu Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, **Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İÜEF Yay., İstanbul 1995, s. 143- 175.
- AZÎMÎ: **Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430- 538=1038/39- 1143/44)**, Çev. Ali Sevim, TTK., Ankara 2006.
- BAR HEBRAEUS: **Târîh-i muhtasari’d- düvel**, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- _____ : **Abû'l- Farac Tarihi**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK., Ankara 1999, I- II.
- BAŞKUMANDAN SİMBAT: **Vekayiname (951- 1334)**, Çev. Hrant D. Andeasyan, TTK. Kitaplığında yayımlanmamış nüsha.
- BAYRAM, Mikâil: “Selçuklular Zamanında Malatya’da İlmî ve Fikrî Faaliyetler”, **Selçuklu Araştırmaları Merkezi**, I. II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri, Konya 1993, s. 119- 124.
- BELÂZÜRÎ: **Fütûhu’l-büldân**, Çev. Mustafa Fayda, Ankara 2002.
- BİLGİN, Orhan: “Cüveynî, Atâ Melik”, **DİA**, VIII, 140- 141.
- BORATAV, Pertev N: “Battal”, **İA**, , II, 344- 351.
- BUNDARÎ: **Irak ve Horosan Selçukluları Tarihi**, Çev. Kıvameddin Burslan, Ankara 1942.

- CAHEN, Claude: **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000.
- CÜVEYNÎ, Alâaddin Ata Melik: **Târîh-i Cihângüşâ**, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1999.
- ÇAY, Abdulhalûk: **II. Kılıç Arslan**, Ankara 1987.
- DARKOT, Besim: “Malatya”, **İA**, VII, 225- 229.
- DEMİR KENT, Işın: **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, TTK., Ankara 1990, I- II.
- _____ : **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan**, TTK., Ankara 1996.
- _____ : **Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118- 1176)**, TTK., Ankara 2001.
- _____ : “Haçlı Seferi Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, **Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, 1994, sa. 35, s. 65- 78.
- _____ : “1101 Yılı Haçlı Seferleri”, **Prof. Dr. Fikret İşıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İÜEF Yay., İstanbul 1995, s. 17- 56.
- _____ : “Bizans”, **DİA**, VI, 230- 244.
- _____ : “Kılıç Arslan I”, **DİA**, XXV, 396- 399.
- ELDEM, Halil Edhem: **Kayseri Şehri**, Haz. Kemal Göde, Ankara 1982.
- ELISSEEFF, Nikita: **Nur ad- din**, Damas 1967, Vol. II.
- ERSAN, Mehmet: **Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1995.
- FAZLULLAH, Reşideddin: **Câmiu’t- tevârih**, Yay. Ahmet Ateş, TTK., Ankara 1999.
- GAFFÂRÎ: **Târîh-i Cihân- ârâ**, Nşr. Mücteba Minovî, Tahran 1343.
- GORDLEVSKI, V: **Anadolu Selçuklu Devleti**, Çev. Azer Yaran, Ankara 1988.
- GÖĞEBAKAN, Göknur: “Malatya”, **DİA**, XXVII, 468- 473.
- GÜL, Muammer: **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Moğol Hâkimiyeti**, İstanbul 2005.
- el- HAMEVÎ, Yâkût: **Mucemû’l-büldan**, Beyrut 1374, C. V.
- HITTI, PHILİP K: **Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1981, IV.

HONİGMANN, Ernst: **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, Trc. Fikret Işıltan, İstanbul 1970.

_____ : “Malatya”, **Eİ²**, VI, 230- 231.

HÜSEYNÎ: **Ahbârü'd- devleti's- Selcûkiyye**, Trc. Necati Lugal, TTK., Ankara 1999.

İBN BÎBÎ: **el- Evâmîrü'l- 'Alâiyye fi'l- umûri'l- 'Alâiyye**, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1997, I- II.

İBNÜ'L- ADÎM: **Bugyetü't- taleb fi târîh-i Haleb**, Çev. Ali Sevim, **Biyografilerle Selçuklular Tarihi**, TTK., Ankara 1989.

İBNÜ'L- ESÎR: **el- Kâmil fi't- târîh**, Çev. Abdülkerim Özaydın- Ahmet Ağırakça, İstanbul 1987, II, III, IX, X, XI, XII.

İBNÜ'L- EZRAK: **Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)**, Çev. Ahmet Savran, Erzurum 1992.

İBNÜ'L- KALÂNİSÎ: **Târîhu Dımaşk**, Nşr. Süheyl Zekkâr, Dımaşk 1403.

_____ : İng. Trc. H. A.R Gibb, **The Damascus Chronicle of the Crusades**, London 1932.

KAFALI, Mustafa: **Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi**, Ankara 1997.

KAFESOĞLU, İbrahim: “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, **TED**, 1979- 1980, sa. 10/ 11, s. 1- 28.

_____ : “Alparslan”, **İA**, II, 526- 530.

_____ : “Selçuklular”, **İA**, X, 353- 416.

KARAARSLAN, Nasuhi Ünal: “Hamdânîler”, **DİA**, XV, 446- 447.

KAYA, Selim, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192- 1211)**, TTK., Ankara 2006.

KESİK, Muharrem: **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116- 1155)**, TTK., Ankara 2003.

_____ : “Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları”, **Tarih Dergisi**, İÜEF. Yay., İstanbul 2000, sa. 36, s. 213- 260.

_____ : “Yağıbasan Devrinde Dânişmendlilerle Türkiye Selçukluları İlişkileri”, **Tarih Dergisi**, İÜEF. Yay., İstanbul 2002, sa. 37.

_____ : “Türkiye Selçukluları ile Dânişmenliler Arasındaki İlişkiler”, **Türkler**, VI, 537- 547.

- KHONIATES, Niketas: **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Çev. Fikret Işıltan, TTK., Ankara 1995.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin: “Selçukluların Anı’yı Fethi ve Buradaki Selçuklu Eserleri”, **SAD**, II/1970, TTK., Ankara 1971.
- KOCA, Salim: **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211- 1220)**, TTK., Ankara 1997.
- _____ : “Sultan I. İzzeddin Keykâvus ile Melik Alâaddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi”, **Belleten**, LIV/211, Ankara 1991, s. 935- 943.
- KOMNENA, Anna: **Alexiad Malazgirt’in Sonrası**, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- KONUKÇU, Enver: “Selçukluların Anadolu’daki Yerleşim Politikaları”, **I. II. Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya 1993, s. 141- 151.
- KÖYMEN, Mehmet Altay: “Süleymanşah ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu”, **Belleten**, LVII/218, Nisan 1993, s. 71- 79.
- LE TOURNEAU, Roger: **Damas De 1075 A 1154**, Damas 1952.
- LEWIS, Bernard: **Tarihte Araplar**, Çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 2003.
- MELİKOFF, I: “Danishmendids”, **EI²**, II, 110- 111.
- MEVDÛDÎ: **Selçuklular Tarihi**, Çev. Ali Genceli, Ankara 1971.
- MÛSTEVFÎ, Hamdullah: **Târîh-i Güzîde**, Tahran 1332.
- MÛNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah: **Câmiu’d- düvel (Selçuklular Tarihi I Horasan- Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)**, Yay ve Trc. Ali Öngül, İzmir 2000.
- NİŞABURÎ, Zahîreddin: **Selçuknâme**, Nşr. Muhammed Ramazânî, Tahran 1332.
- OCAK, Ahmet Yaşar: **Babâiler İsyanı**, Dergah Yayınları, İstanbul 1980.
- _____ : “Battal Gazî”, **DİA**, V, 204- 205.
- OĞUZ, Mevlüt: **Başlangıcından Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi (M. Ö 5500- M.S 1516)**, İstanbul 1985.
- OSTROGORSKY, George: **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, TTK., Ankara 2006.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim: **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498- 511/ 1105- 1118)**, TTK., Ankara 1990.
- _____ : “İbnü’l- Esîr’e Göre Selçukluların Tarih Sahnesine Çıkışları”, **Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İÜEF Yay., İstanbul 1995, s. 187- 214.

- _____ : “Dânişmendliler”, **DİA**, VIII, 469- 474.
- _____ : “el- Kâmil”, **DİA**, XXIV, 281- 283.
- _____ : “İbn Bîbî”, **DİA**, XIX, 379- 382.
- _____ : “İbnü’l- Esîr, İzzeddin”, **DİA**, XXI, 26- 27.
- _____ : “İbnü’l- İbrî”, **DİA**, XXI, 92- 94.
- _____ : “İbnü’l- Kalânîsî”, **DİA**, XXI, 99- 100.
- _____ : “Kılıç Arslan II”, **DİA**, XXV, 399- 404.
- _____ : “Râvendî, Muhammed b. Ali”, **DİA**, XXXIV, 471- 472.
- PSELLOS, Mikhail: **Khronographia**, Çev. Işın Demirkent, TTK., Ankara 2002.
- RAMSAY, W. M: **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1960.
- RÂVENDÎ: **Rahatü’s- sudür ve âyetü’s- sürûr**, Çev. Ahmet Ateş, TTK., Ankara 1957.
- RUNCIMAN, Steven: **A History of The Crusades**, Cambridge 1953, I- II.
- _____ : **Haçlı Seferleri Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, TTK., Ankara 1992, I- II.
- SAVRAN, Ahmet: “İbnü’l- Ezrak el- Fârikî”, **DİA**, XXI, 34- 35.
- SEVİM, Ali- MERÇİL, Erdoğan: **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyâset, Teşkilat ve Kültür**, TTK., Ankara 1995.
- SEVİM, Ali: **Anadolu’nun Fethi Selçuklular Tarihi (Başlangıçtan 1086’ya Kadar)**, TTK., Ankara 1987.
- _____ : **Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur**, TTK., Ankara 1990.
- _____ : “Azîmî”, **DİA**, IV, 330- 331.
- _____ : “İbnü’l- Adîm”, **DİA**, XX, 478- 479.
- _____ : “Keyhusrev I”, **DİA**, XXV, 347- 349.
- _____ : “Keyhusrev II”, **DİA**, XXV, 349- 350.
- SEVİN, Veli: **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, TTK., Ankara 2001.
- SİBT, İbnü’l- Cevzî: **Sıbt İbnü’l- Cevzî’nin Mir’atü’z- zaman fi Tarihi’l- Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi**, Çev. Ali Sevim, TTK., (Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Cilt: XXVIII, Sayı 22’den Ayrı Basım), Ankara 1998.

- SOBERNHEİM, M: “Hamdânîler”, **İA**, V/1, 179- 182.
- SOLMAZ, Sefer: “Dânişmendliler”, **Türkler**, VI, 430- 452.
- STRECK: “Avâsım”, **İA**, II, 19- 20.
- SÜMER, Faruk- SEVİM, Ali: **İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı, (Metinler ve Çeviriler)**, TTK., Ankara 1988.
- SÜMER, Faruk: “Anadolu’da Moğollar”, **SAD**, I, Ankara 1969, s. 1- 44.
- _____ : “Afşin”, **DİA**, I, 440- 441.
- _____ : “Keykâvus I”, **DİA**, XXV, 352- 353.
- SÜRYANÎ MİHAİL: **Vekâyi- nâme**, Çev. Hrant D. Andeasyan, TTK., Basılmamış, 1944.
- ŞEŞEN, Ramazan: **Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler (Hicrî 569- 589/ Milâdî 1174- 1193)**, İstanbul 1983.
- _____ : **Müslümanlarda Tarih- Coğrafya Yazıcılığı**, İSAR (İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı), İstanbul 1998.
- _____ : “Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Siyasî ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı”, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, 23- 25 Haziran 1997, İstanbul, TTK., Ankara 1999, s. 33- 44.
- THEOPHANES: **The Chronicle of Theophanes**, Trc. Harry Turtledove, Philadelphia 1982.
- TUĞLUCA, Orhan: **Malatya Siyasi Tarihi**, Malatya 2006.
- TURAN, Osman: **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul 1971.
- _____ : **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1973.
- _____ : **Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti**, İstanbul 1993.
- _____ : “Keyhusrev I”, **İA**, VI, 613- 620.
- _____ : “Keyhusrev II”, **İA**, VI, 620- 629.
- _____ : “Keykâvus I”, **İA**, VI, 631- 642.
- _____ : “Kılıç Arslan I”, **İA**, VI, 681- 688.
- _____ : “Kılıç Arslan II”, **İA**, VI, 688- 707.
- _____ : “Süleyman- Şah”, **İA**, XI, 201- 219.
- URFALI MATEOS: **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952- 1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136- 1162)**, Çev. Hrant D. Andeasyan, TTK., Ankara 2000.

UYUMAZ, Emine: **Sultan I. Alâaddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi**, TTK., Ankara 2003.

ÜREMİŞ, Ali: **Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası**, Ankara 2005.

WELLHAUSEN, Julius: **Arap Devleti ve Sukutu**, Çev. Fikret Işıltan, Ankara 1963.

VARDAN: **Türk Fütühatı Tarihi (889- 1269)**, Çev. Hrant D. Andreeşyan, Tarih Semineri Dergisi, 1-2, İÜEF Yay., İstanbul 1937.

YALÇINKAYA, Ekrem: **Muhtasar Malatya Tarih ve Coğrafyası**, İstanbul 1940.

YETKİN, Şerare: “Abbâsîler”, **DİA**, I, 31- 56.

YILDIZ, Hakkı Dursun: “Avâsım”, **DİA**, IV, 111- 112.

YİĞİT, İsmail: “Emevîler”, **DİA**, XI, 87- 108.

YİNANÇ, Mükrimin Halil: **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi**, İstanbul 1944.

_____ : “Belek”, **İA**, II, 468- 473.

_____ : “Dânişmendliler”, **İA**, III, 468- 479.

ZETTERSTEEN, K. V: “Nûreddin”, **İA**, VI, 358- 361.